

**BİR GELECEK İNŞASI OLARAK
EGEMENLİK VE KÜRESELLEŞME**

(Yüksek Lisans Tezi)

Muhammet Metin ADIGÜZEL

Kütahya - 2017

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**BİR GELECEK İNŞASI OLARAK
EGEMENLİK VE KÜRESELLEŞME**

Danışman:
Doç. Dr. Hayrettin ÖZLER

Hazırlayan:
Muhammet Metin ADIGÜZEL

Kütahya – 2017

Kabul ve Onay

Muhammet Metin ADIGÜZEL'in hazırladığı “Bir Gelecek İnşası Olarak Egemenlik ve Küreselleşme” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2017

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Doç. Dr. Hayrettin ÖZLER (Danışman)		
Doç. Dr. Hasan DURAN		
Yrd. Doç. Dr. Eray ACAR		

Prof. Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Bir Gelecek İnşası Olarak Egemenlik ve Küreselleşme” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2017

Muhammet Metin ADIGÜZEL

Özgeçmiş

Muhammet Metin ADIGÜZEL, 1979 yılında Ağrı'da doğdu. İlkokulu Ekincik Köyü İlkokulunda, Ortaokul ve Liseyi Ağrı Anadolu Lisesinde okudu. 1998-2000 yılları arasında Uludağ Üniversitesi Fizik bölümünde okudu. 2000 yılında okul değiştirerek Ondokuzmayıs Üniversitesi Jeodezi ve Fotogrametri (Harita Kadastro) Mühendisliği Bölümüne kayıt yaptırdı ve 2004 yılında bu okuldan mezun oldu.

Lisans eğitiminden sonra bir süre kadastro şirketleri ve Ağrı Valiliğinde sözleşmeli mühendis olarak çalıştı. 2008 yılında Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğüne atandı. 2010 yılında kurum değişikliği ile Kütahya Bayındırlık ve İskan Müdürlüğüne geçiş yaptı. Aynı yıl Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyoloji bölümüne kayıt yaptırdı ve 2014 yılında mezun oldu. Evli ve bir ocuk babası olup, halen Kütahya Çevre ve şehircilik İl Müdürlüğünde alışmaktadır.

ÖZET**Bir Gelecek İnşası Olarak
Egemenlik ve Küreselleşme**

ADIGÜZEL, Muhammet Metin
Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hayrettin ÖZLER
Ağustos 2017, 171 sayfa

Tezin ilk bölümünde egemenlik kavramının genel çerçevesi ele alınmakta, egemenliğin tanımı, güç-iktidar gibi bazı kavramlarla olan ilişkisi ve sınıflandırılması incelenmektedir. İkinci bölümde egemenliğin doğuşu ve gelişimi çerçevesinde mutlak egemenlikten sınırlı egemenliğe geçiş ve halk-ulus egemenliklerinin tarihsel arka planı incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise küreselleşen dünyada egemenliğin nasıl bir hal aldığı, egemenliğin bölünmezlik ile devredilemezlik ilkelerinin küresel süreçteki aşınmaları incelenmektedir. Tüm bu incelemeler yapılırken çalışmanın ana eksenini; egemenliğin bir hakikat olmadığı, modern devlet anlayışı kapsamında tanrısız bir sistem tanımlayabilmek için zorunlu olarak ihtiyaç duyulan, bir anlamda tanrısız teolojinin tanrısal karşılığını oluşturmak için tasarlanan bir söylem olduğu düşüncesi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, İktidar, Ulus Devlet, Küreselleşme, İnsan Hakları, Uluslararası/Ulusüstü yapılar, Küresel İmparatorluk, Halk/Ulus Egemenliği, Feodalite, Burjuvazi,

ABSTRACT**An a Build of Future
Sovereignty and Globalozation**

ADIGÜZEL, Muhammet Metin
M. A. Thesis, Deparment of Public Administration
Supervisor : Assoc. Prof. Hayrettin ÖZLER
August 2017, 171 pages

In the first chapter of this thesis, the general frame of the concept of sovereignty is discussed and its relationship with some other similar concepts and its classification are investigated. In the second chapter, transition from absolute sovereignty to limited sovereignty in accordance with the nativity and the development of sovereignty, the historical background of public/national sovereignty are investigated. In what situation the sovereignty has been in globalizing world and in this global process the obliteration of the principles which are integrity and inalienability of sovereignty are investigated in the third chapter. While all these investigations are being conducted, the major axis of this study is established by the thought of that sovereignty is not an actuality but a discourse which is compulsory required to describe a system without god within the context of modern state perception, in other words, it is a discourse planned to create the godlike equivalent to theology without god.

Keywords: Sovereignty, Government, Nation State, Globalization, Human Rights, International/ Supranational structures, Global Empire, Public/National Sovereignty, Feudality, Bourgeoisie.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM EGEMENLİĞİN KAVRAMSAL ANALİZİ

1.1.FARKLI EGEMENLİK TANIMLARI	6
1.2.EGEMENLİK İLE BENZER KAVRAMLAR	14
1.2.1.İktidar ve Güç	15
1.2.2.Hukuk	17
1.2.3. Meşruiyet	18
1.2.4. Hegemonya	19
1.3.EGEMENLİĞİN SINIFLANDIRILMASI	20
1.3.1.İç ve Dış Egemenlik Sınıflandırması	21
1.3.2. Stephen Krasner'in Sınıflandırması	21
1.3.3. Meşruluk Kaynaklarına Göre Sınıflandırma	22
1.3.3.1. Max Weber'in Sınıflandırması	22
1.3.3.2. David Easton'un Sınıflandırması	24

İKİNCİ BÖLÜM EGEMENLİĞİN MEŞRULUK KAYNAKLARI VE GELİŞİMİ

2.1.TEOKRATİK EGEMENLİK	27
2.1.1. Hristiyan Düşünce Geleneğinde Egemenlik	27
2.1.1.1. Agustinus (354-430)	28
2.1.1.2. Feodalite ve Kilise'nin Etkileri	30
2.1.1.3. Salisburyli John (1120-1180)	31
2.1.1.4. Aquinumlu Thomas (1224-1274)	33
2.1.2. Müslüman Düşünce Geleneğinde İktidar	35
2.1.2.1. Farabi (870-951)	37
2.1.2.2. Gazali (1050-1111)	39
2.1.2.3. İbni Haldun (1332-1406)	40
2.2.TEOKRATİK EGEMENLİKTEN DEMOKRATİK EGEMENLİĞE...	43
2.2.1. Burjuvazinin Doğuşu, Rönesans ve Reform	43
2.2.2. Mutlak-Sınırsız Egemenlik	46
2.2.2.1. Niccolo Machiavelli (1469-1527)	46
2.2.2.2. Jean Bodin (1530-1596)	51
2.2.2.3. Thomas Hobbes (1588-1679)	53
2.2.3. Sınırlı Egemenlik	60
2.2.3.1. John Locke (1632-1704)	60
2.2.3.2. Montesquieu (1689-1755)	64
2.2.4. J.J. Rousseau (1712-1778) ile Halk Egemenliği	68
2.2.5. Emmanuel Joseph Sieyes (1748-1836) ile Ulus Egemenliği.....	74
2.2.6. Halk-Ulus Egemenliği Değerlendirmeleri	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM EGEMENLİĞİN VE EGEMENLİK SÖYLEMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

3.1. EGEMENLİĞİ DÖNÜŞÜME ZORLAYAN DİNAMİKLER	83
3.1.1. Özel Mülkiyet- Devlet İlişkisinde Dönüşüm	85
3.1.2. Dış Egemenlik ve Serbest Piyasa	86
3.1.3. Küreselleşme ve Egemenlik	90
3.1.3.1. Temel Küreselleşme Yaklaşımları	93
3.1.3.1.1. Küreselleşmeciler (Radikaller)	93
3.1.3.1.2. Şüpheciler	96
3.1.3.1.3. Dönüşümcüler	98
3.1.3.2. Siyasal ve Ekonomik Açıdan Küreselleşme	100
3.1.3.3. Küreselleşme-Yerelleşme İlişkisi	103
3.1.4. Evrensel Hukuk Anlayışı ve İnsan Hakları	105
3.1.4.1. Sivil Toplum Kuruluşları İnsan Hakları İlişkisi	109
3.1.4.1.1. Feminizm	111
3.1.4.1.2. Ekolojizm	113
3.1.4.2. Uluslararası Hukuk Açısından İnsan Hakları	116
3.1.5. Uluslararası, Ulusüstü Aktörler ve Ulus Devlet Egemenliği	122
3.1.5.1. Uluslararası Örgütler	122
3.1.5.2. Ulusüstü Örgütler	126
3.1.5.3. Çok Uluslu Şirketler	132
SONUÇ	136
KAYNAKÇA	146
DİZİN	157

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Central Intelligence Agency (Amerika Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
GSMH	Gayri Safi Millî Hasıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslar arası Para Fonu)
MAI	Multinational Agreement Investment (Çokuluslu Anlaşma Yatırımı)
NAFTA	North Atlantic Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Antlaşması)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TDK	Türk Dil Kurumu
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
UCM	Uluslar arası Ceza Mahkemesi
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
WHO	World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
YTH	Yeni Toplumsal Hareketler

TEZ METNİ

GİRİŞ

Egemenlik kavramı, sosyoloji, uluslararası ilişkiler, hukuk, teoloji, siyaset gibi disiplinlerin temel çalışma alanlarından biridir. Tanımlandığı günden bu yana bazı değişiklikler ve dönüşümler geçirmiş olsa da varlığını devam ettirmiş, üzerine ne kadar açıklayıcı metin yazıldıysa kavram bir o kadar ilgi çekici hale gelmiştir.

Egemenlik, özellikle siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarına konu olan, anlaşılması güç, çapraşık, değişken bir kavramdır. Bu kavram üzerine teorik ya da pratik birçok söylem geliştirilmiştir. Tüm karmaşıklığına rağmen, egemenlik terimi günlük siyasi dilin en çok kullanılan terimleri arasındadır. Aynı zamanda egemenlik algısı, bireyin siyasi duruşunu ifade eden bir gösterge haline gelmiştir. Örneğin ulus egemenliğinin artık eskimiş bir söylem olduğunu ileri sürmek bir siyasal duruş ifadesi olarak değerlendirilir (Alakel, 2008:93). Kısacası bu terim, birkaç yüzyıldır kullanımda olduğu halde ne açıklığa kavuşturulabilmiş ne de üzerindeki tartışmalar sona ermiştir. Günümüzdeki kullanımı ise birbirinden oldukça farklı anlamları içermektedir (Kapani, 2015:64).

Egemenliği tartışan bol miktarda çalışma olmasına rağmen, bu çalışmalar arasında bir düşünce birliği görülmez. Kavramı yozlaşmış, anakronistik, kuşatılmış, altı oyulmuş, manipülasyon aracı ve hatta organize iki yüzlülük olarak değerlendirenler olduğu gibi, özellikle son yıllardaki çalışmalar arasında tüm belirsizliğine rağmen, bu kavramı cazibe merkezi haline getirenlerde vardır. Uluslararası alanda da egemenlik terimi sıkça kullanılır olmuştur. BM’den bölgesel yapılara, ulus devletlerden ayrılıkçı hareketlere ve üçüncü dünya ülkesi liderlerine kadar, birçok makam egemenlik terimini farklı anlamlar yükleyerek kullanmaktadır. Örneğin üçüncü dünya ülkeleri ve ayrılıkçı hareketler için egemenlik terimi bağımsızlığı vurgulamanın aracıdır (Alakel, 2008:94) .

Egemenlik çalışmalarındaki belki de tek ortak nokta; onun, siyasal bir otoritenin belli bir bölgedeki mutlak kontrolüne gönderme yapan, Westfalya anlaşması ile başlayan modern devlet sisteminin tamamlayıcı bir unsuru olarak kabul edildiğidir (Kumcuoğlu, 2012:76).

Peki, egemenlik, bir gerçeklik, bir hakikat midir? Yoksa bir söylem midir? TDK, söylem terimini, “Bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez - Kalıplaşmış, klişeleşmiş söz, ifade” (www.tdk.gov.tr, 1932) şeklinde tanımlamaktadır.

Bu tanım kapsamında söylem; bir gerçekliğin dile getirilmesinden ziyade, bir tezin biçimlendirilmesidir. Dolayısıyla belli bir alandaki hakim kural ve yapılarca tanımlanan karmaşık pratikler, kimi düşünce ve yaklaşımları ön plana çıkarırken, kimilerinin duyulurluğunu engellerler. Böylece karmaşık pratikler, ön plana çıkan söylemler aracılığıyla daha basit bir anlatıya indirgenir ve belli şekillerde algılanmaya başlanırlar. Devamında ise bu algılar gerçeklik olarak kabul edilirler. Foucault'un genel yaklaşımı bağlamında, söylem tamda bu yönüyle iktidar ilişkilerinin kurucu unsuru olarak kabul edilir (Şengül, 2012:52). Foucault, söylemlerin iktidar ilişkilerinin ifadesi olduğunu ve bu ilişkilerle bağlantılı pratikleri ve konumları yansıttıklarını söylemektedir. Bir söylemi kullanabilme özel bir alanın bilgisine sahipliğin ifadesidir ve bu bilgiye sahip olanlar, olmayanlar üzerinde hâkimiyet kurabilirler (Ulusoy, 2012:125).

Egemenlik, özünde siyasi bir söylemdir. Chomsky; siyasi söylem terimlerinin, birincisi sözlük anlam, ikincisi iktidar tarafından iktidara hizmet doğrultusunda şekillendirilmiş öğretisel anlam olmak üzere iki farklı anlamda kullanıldıklarını söylemektedir. Örneğin demokrasinin sözlük anlamı insanların idareye ortak olmalarıdır; öğretisel anlamı ise kararları iş camiası ve onlara bağlı seçkinlere bırakmaktır. Halkın kamusal alana girmesi demokrasi krizi olur ve bir tehdit olarak görülür. Yine serbest girişim sözlük anlamından tamamen farklı bir biçimde, zenginlere refah devleti sağlamak için devlet desteğini ifade eden bir öğretisel anlama sahiptir. Aynı şekilde barış süreci, barış arayışına yönelik çabaları engellemeyi ifade eder (Chomsky, 2014:91-93). Bu kapsamda egemenliğin halkta oluşu söyleminin, paradoksal bir şekilde halkın yönetimden uzak tutulması amacı güttüğünü iddia edenler de vardır.

Batı Avrupa kaynaklı olan modern egemenlik anlayışı, politik bir kurgudur. Bu söylemin temel amacı tüm dini tasavvurların bertaraf edilip, Tanrıdan arındırılmış bir iktidarın oluşturulmasıdır. Bir tarafta ruhçu Katolik Hristiyanlığın verdiği sıkıntı, feodal memleketlerin kapalı ekonomik ve düşünsel yapısı, diğer taraftan Rönesans ve reform sonrası tutku haline gelen Roma hukuku çerçevesinde monarşi, burjuvazi ve protestanlık arasındaki iktidar ilişkileri, dinden arındırılmış salt maddi akla ve güce dayanan yeni bir iktidar yapısını doğurmuştur. Egemenlik; ruhçu inançtan maddeci akla, feodalitenin durgun iktisadi yapılanmasından burjuvazinin hareketli ekonomisine, toprağın insanı olmaktan paranın insanı olmaya geçişin hikâyesidir. Bu nedenledir ki, söylemin doğruluğunu test etmek yerine, tanımlandığı dönemdeki hangi gerçekliği

meşrulaştırmayı amaçladığına bakmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Güçlü bir kurgu olan egemenlik söylemi yeryüzü tanrısı yaratırken birçok geleneksel, toplumsal ve ahlaki değerini altını oymuş, ortadan kaldırmış ve maddi zeminde yeniden kurmuştur. Elbette ki bu kolay olmamış, her yeni gelişme ve çıkar ilişkisi egemenlik söylemini biraz daha değişikliğe, dönüşüme uğratmış ve söylem zamanla her tarafa çekilebilecek muğlâk, çok anlamlı ve bir o kadar da gerçek hayatta karşılığı olmayan bir anlamsızlığa sürüklenmiştir. Zamanın ve şartların değişimi, egemenlik araçlarında, egemenlerde ve egemenlik söyleminde değişikliklere yol açmıştır. Bu bağlamda egemen güç statik değildir. Carl Schmitt'in "modern devlet kuramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır" (2005:41) sözü bu gerçekliği dile getirmektedir.

Egemenlik, gerçeklikten ve doğallıktan ziyade mitlerle, söylemlerle ve anlatılarla desteklenmeye çalışılan, bir anlamda efsanevi bir kavramdır. Efsane, Tanrının dünyasına karşın dünya üretme, akan tarihe alternatif tarih oluşturma çabasıdır. Ancak efsanenin oluşturduğu dünya, bir gerçekliğe sahip olsa da tarihin aksine hakikat dışıdır (Şeriatî, 1998:116). Yani; oluşturulmuş, yapay bir gerçeklik söz konusudur. Egemenlik kavramının gerçekliği de efsanevi bir nitelik taşımakta olup yapaydır.

Bu konuda yapılan çalışmalar, genelde Machiavelli'nin yönetimi laikleştiren "*Prens*" isimli eseriyle başlar. Sonra Jean Bodin'in "*Devlet Üzerine Altı Kitap*" isimli eseriyle egemenliğin tanımı yapılır. Ardından Suarez'in sözleşme kuramına değinilir. Thomas Hobbes'in "*Leviathan*"ı ile devletin nasıl oluşturulduğu anlatılır. John Locke'un liberal söylemlerine, Montesquieu'nun "*Kanunların Ruhü*" eşlik eder ve yönetimde kuvvetler ayrılır. Derken J.J. Rousseau'nun "*Toplum Sözleşmesi*" eseri ile halk egemenliğine ulaşılır. Sonra 1789 Fransız devrimi, Sieyès ve egemenliğin üçüncü tabakaya geçişi, ideolojiler, kavrama eklenen ve çıkarılan ilkelerle 1900'lü yıllara varılır. Dünya savaşları, dış egemenlik ve Birleşmiş Milletler, küreselleşme, Avrupa Birliği gibi başlıklarla çalışma bitirilir. Her adımda hakikatin meçhul bir yönü yakalanmış gibi anlatım yapılır. Eksik kalmış kısımlar ardarda gelen düşünürler tarafından tamamlanmış ve insan haklarına, özgürlüğe biraz daha yaklaşılmış tavrı takınılır ve bu kavramın ekonomisi göz ardı edilir.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, siyasal iktidar, devlet, ulus, modern devlet

kavramlarını derinlemesine incelemek, açıklamak değildir; bu kavramları bilinen tanımlar çerçevesinde, bilinen ya da yeni bakış açısıyla irdeleme çabası içerisinde de olmayacağız. Söz konusu kavramlar çeşitli sosyal bilim disiplinlerinin (tarih, sosyoloji, siyaset bilim, hukuk vs.) inceleme alanına girmeleri sebebiyle, çeşitli yönlerden defalarca ele alınmış konulardır. Her bilim disiplini bu konulara kendi temel sorunsalı çerçevesinde yaklaşmış ve bu çerçeveye uygun araştırma ve yorum yöntemlerini kullanmıştır. Bu tezin amacı, egemenliği bugüne kadar işlendiği gibi siyasal düşünceler çerçevesinde işlemek yerine, özellikle bilinçli bir şekilde halkların bulunduğu noktadan bakarak analiz yapmaktır. Egemenliğin orada bir yerde bulunan, keşfedilmesi beklenen bir hakikat olmadığını; söylemler, pratikler ve metinler tarafından üretilip geliştirildiğini ortaya koymaktır. Ancak, her şeye rağmen sosyal bilimlerde yapılan çalışmalar kimi noktalarda eksik ve hatalı olmaya mahkûmdurlar. Bu durum elbette ki bizim çalışmamız içinde geçerli bir ilkedir.

BİRİNCİ BÖLÜM
EGEMENLİĞİN KAVRAMSAL ANALİZİ

1.1. EGEMENLİĞİN FARKLI TANIMLARI

Egemenlik kendinde bir şey olmayıp devletin bir niteliği, formu olduğuna göre onun devletle olan ilişkisine bakmamız gerekir.

Egemenliğin tanımladığı yegane şey devlettir. Örneğin Alman hukuk geleneğinde devlet tanımı Mustafa Bayram Mısır'a (2012:63) göre Pufendorf ve Hegel'e dayanmaktadır. Bu gelenekte egemenlik, nüfus ve toprak unsurlarının yanında devleti tanımlayan üçüncü elementtir.

Egemenlik devlet içindeki emretme ilişkileri ile ilgili olduğu için, siyasallaşmış toplumlarda görülür (Hakyemez, 2004:53). Her ne kadar bu gün için egemenliğin farklı anlayışları ortaya çıksa da, geleneksel görüş devletin temel kriteri olarak egemenliği saymıştır (Kapani, 2015:51) ve egemenlik Bodin den itibaren gerçek bir kişiliği olmayan devlete mal edilen birleşik, bölünmez ve yüce bir iktidarı belirtir olmuştur (Rynaud ve Rials, 2003:272). Yüce kabul edilen bu iktidar devlette soyut, hükümdar ve parlamentoda somut bir nitelik gösterir.

Nitekim devletin özellikleri, onunla birebir ilişkili olan egemenliğin özelliklerini de belirtir. Egemenliğin meşruluk temeli ilk başlarda inançlarda aranmıştır. İnançtan kaynağını alan egemenlik anlayışı en eski pagan toplumlardan son dönem monarşilerine kadar etkili olabilmıştır. Bu teolojik meşruluğun en ilkel türü eski çağların “Tanrı-Kral”larında görülür. Tanrı-Krallar’a itaat sadece bir siyasal zorunluluk değil, aynı zamanda dini bir görevdi. Daha sonraları bu anlayış değişikliğe uğrayarak, kralların Tanrı’nın oğlu ya da vekili olduğu anlayışına geçilmiştir. Devletin kaynağına yönelik bu en eski yaklaşım kilise tarafından da benimsenmiş ve kilise devleti tanrısız temele dayandıran görüşü işlemiştir. Bu görüşe göre devlet, Tanrı tarafından yaratılmış ve yönetme yetkisi belli kişi veya gruplara verilmiştir. İktidarın meşruiyeti Tanrıda arandığı için, iktidar sadece Tanrıya karşı sorumlu tutulmuştur. Tarihsel süreç içinde bu anlayış etrafında bazı dönüşümler yaşayan egemenlik olgusu, nihayet modern egemenlik tanımına varmıştır.

Machiavelli’nin “Prens”i ile devlet tanrısız kaynaktan uzaklaşmaya başlamıştır. Daha sonraki kuramcılar Tanrısız kaynağa karşı toplum sözleşmesi yaklaşımını ortaya atarak insanların doğa durumundan toplum durumuna geçişi bir sözleşme ile başardıklarını, sonra ikinci bir sözleşme ile devleti oluşturduklarını varsayımlardır

(Özdemir, 2009:124, Kapani, 2015:78-79). Egemenlik teorisyenlerine göre iktidarın meşruiyeti egemende aranır ve iktidar egemene karşı sorumlu tutulur. Egemen, ilk teorisyenlerde kral iken, sonrakilerde halk ve ulus olarak tanımlanmıştır.

Tanımlandığı ilk dönemlerde mutlak monarşilere atfedilen egemenlik, siyasi ve ekonomik değişimlere paralel olarak Fransız devrimi ile birlikte ulusa uyarlanmış, küreselleşme ile birlikte ulus üstü yapılanmalardan geçerek günümüzde çok anlamlı bir terime dönüşmüştür. Terimin Fransızcadaki karşılığı olan “souverainete” kelimesi, kökünü Latince “en üstün iktidar” anlamına gelen “superanus” sözcüğünden alır (Kapani, 2015:65). Arapçadaki karşılığı olan hâkimiyet deyimi ise h.k.m. kökünden olup fiil haliyle; fikir beyan etmek, karar vermek, cezalandırmak, ıslaha ve iyileştirmeye yönelik düzenlemelerde bulunmak, hükmetmek, norm koymak, otorite kurmak, dizginlemek anlamlarına gelmektedir (Düzgün, 2008:11). Türkiye’nin 1921 tarihli anayasasında egemenlik yerine hakimiyet kelimesi kullanılmış, anayasanın ilk maddesi “Hâkimiyet bilakaydüşart milletindir” ifadesine yer verilmiştir.

Egemenliğin ilk modern tanımını Machiavelli’nin yaptığı kabul edilir. “*Prens*” isimli eserinde egemenin resmini çizen bu modern tanım, Jean Bodin ile birlikte “yurttaşlar ve uyruklar üstündeki en yüksek, mutlak ve en sürekli güç” (Bodin, 2005:183-186) şeklini almıştır. Bu tanımın her şeyden önce kralın üstün gücünü ifade etme amacıyla olduğu açıktır. Bodin’in egemenlik tanımı, Avrupa’nın 1500’lü yıllarda ulus devletlere doğru başlayan evrimini ve mutlak monarşi ile sosyal sınıflar arasındaki mücadeleyi yansıtır. Çeşitli varyasyonlarıyla durmaksızın tekrarlanmış olan bu tanım, çok anlamlı bir tanım olarak birbirinden çok farklı siyasi ve sosyolojik yapılara ve çeşitli çıkarlara uygulanabilir belirsizliktedir. Bu haliyle gerçeğe uygun bir ifade olmaktan ziyade bir formül, bir sembol, bir işarettir (Schmitt, 2005:24). Tanımın belirgin olan yanı ise egemenlik kavramının kutsal iktidarın laikleştirilmesinden doğduğu ve en üst iktidar fikrini ortaya koyduğudur (Rynaud ve Rials, 2003:273).

Egemenlik konusunu farklı açılardan ele almış düşünörlere ait birbirinden çok farklı değeriendirmeler bulunmaktadır.

Max Weber’e göre, bir siyasal kuruluş olan devlet, kurallarının uygulanışında, yönetsel görevlileri meşru olarak fiziksel güç kullanma tekeline sahip, kurumlaşmış nitelikteki siyasal bir girişimi ifade eder (1995:93-94). Egemenlik ise belli içerikteki bir

buyruğa boyun eğmeye hazır belli kişilerin bulunması halidir. Her gerçek egemenlik ilişkisinin ayırt edici ölçütü, en düşük düzeyde bile olsa gönüllü uymadır, uymada dışsal ya da içsel bir çıkarın bulunmasıdır (1995:311).

Weber, küçük ya da büyük olması fark etmez, karar alıcı bir iktidarın bulunduğu her ortamda egemenliğin var olduğunu söylemektedir. Ancak ülke yönetimine konu egemenliği “meşru egemenlik” olarak tanımlayıp okul, fabrika, aile gibi küçük çaplı sosyal-ekonomik birimlerden ayırmakta ve çok daha geniş tutmaktadır. Weber’e göre meşru egemenlik yani devlet egemenliği, ancak kendisine uyulması olasılığının bulunması ve uygulamada da bunun gerçekleşmesi durumudur. Her baş eğme olayı egemenlik kapsamına girmez. Buradaki uymadan maksat, şahsın kendisine verilen buyruğu resmi bir yükümlülük bilmesi, kişisel tutumunu buyruğun içine katmadan özgür iradesi ile buyruğu davranışına temel kılavuz aldığını belirtecek şekilde hareket etmesidir (1995:313-315).

Gaetano Mosca ile birlikte seçkin teorinin öncülüğünü yapan Vilfredo Pareto, kısa aralıklar dışında insanların sürekli küçük bir seçkin azınlık tarafından yönetildiklerini iddia etmektedir. Ona göre, halkların tarihi açısından seçkin sınıfların yaşadıkları olaylar ve aldıkları kararlar, halkların kendisinden çok daha fazla belirleyicidir. Dolayısıyla seçkinler dünyasında yaşananlar tarihin ve toplumun yönünü belirlemektedir. Öyle ki insanlık tarihi seçkinlerin yer değiştirme tarihidir. Lakin bu gerçek bize başka biçimlerde gözükür. Pareto’nun seçkinlerin dolaşımı teorisi “Kriz Dönemi- Eski Seçkinin Düşüşü - Yeni Seçkinin Yükselişi” şeklinde ilerleyen bir döngüden oluşur (Pareto, 2013:34-35).

Pareto, seçkin terimini, değer yargılarından bağımsız olarak özellikle siyasi ve ekonomik bağlamda sosyal değer ya da servet bakımından başarıya ulaşmış kişilerin oluşturduğu sınıfa belirten bir sözcük olarak kullanmaktadır. Seçkinler iyiliğe olduğu kadar kötülüğe de yeteneği olan enerjik, güçlü, zeki kimselerdir (2013:34). Seçkinlerin dolaşımı teorisi üç aşamalı bir süreçten ibarettir; Birinci aşama krizin tırmanış dönemi olup çok fazla çarpıtılmadan bilincimize yansıyabilmektedir. Bu dönemde dini duygularda bir yoğunlaşma görülür. İkinci aşama eski seçkinlerin düşüşü olup, insani ve fedakâr duyguların yükselişi olarak gözükür. Üçüncü aşama ise yeni seçkinin yükselişidir ama aciz ve güçsüz insanların güçlüye karşı haklı başkaldırışı olarak

görünür (Pareto, 2013:38-39). Bir seçkini ayakta tutan şey ise akıl ve duygunun dengeli birleşimi ile elde edilen verimlilik (2013:23).

Egemenliği reddeden düşünürlerden Leon Duguit; egemenlik, kuramsal güç, devlet gücü, siyasi otorite deyimlerini aynı anlamda kullanmaktadır (2000:379). Ona göre, egemenlik öğretisinin temel noktasını egemenliğin bir “irade” oluşu oluşturmaktadır. Egemenlik, kendinden başka hiçbir şey tarafından belirlenmemek gibi bir özelliğe sahip olan bir iradedir. Hiçbir zaman bir başka iradenin isteği ile harekete geçmez. Eylemi belirleyen nedenleri yalnızca kendisi yine kendisi için yaratır. Duguit’e göre, bu kalıp egemenlik hakkında verilen tüm tanımları özetlemektedir (2000:383).

Bu tanım çerçevesinde Duguit, ne kadar mantıklı görünürse görünsün egemenlik öğretisinde hiçbir pozitif gerçeklik bulamadığını söylemekte, öğretinin şekli tuhaf ve mantıksal olarak inşa edildiğini ama somut gerçekliğe bütünüyle yabancı ve çökmekte olan metafizik bir yapı olduğunu düşünmektedir. Bu öğreti içte mutlakiyetçi siyasetten, dışta yağma ve şiddet siyasetinden başka bir yere götürmeyecek tehlikeli bir öğretilerdir (2000:384-385).

Harold J. Laski’ye göre; devlet, bir toplumu meydana getiren grup veya fertlere hukuken üstün, ezici bir otoriteye sahip olarak beliren bir topluluktur. Bu nedenle devlet, iktidarın kullanılmasının özel bir biçimidir. Özeldir, çünkü üstündür ve ezicidir (1966:37). Devleti ele geçiren sınıf devlet iktidarını kendi iradesini gerçekleştirmek için kullanacak, bu üstün ve ezici iktidar onun iradesinin tezini destekleyecektir (Laski, 1966:52).

Devlet sınıf çatışması üzerinden ilerler. Sınıf yapısına dayanan bir toplumda mücadeleler en üstün iktidar olan devlet iktidarını, yani egemenliği ele geçirme odaklıdır. Devlet, ezici kuvvetini üretim araçlarına sahip sınıfın emrine verir ve dönemin sınıf ilişkileri düzenini bütün gerekleri ile koruma görevi görür (Laski, 1966:38-40). Devletin ezici iktidarı kimi koruyorsa, devletin iradesi olan hukukun tezi de onun iradesi olur (Laski, 1966:27). Şayet başarılı bir iktisat yöntemi bulunursa bu hukuk tezine ait düşünceler dizgesi halk tarafından kabul görecektir. Başarısızlığa uğranırsa, iktisadi güç sahibi olmaları engellenen fertler düzeni değiştirme yolları arayacaklardır. Bunu yapabilmek içinde devletin üstün ezici gücünü ele geçirmeleri gerekecek ve hukukun nihai amacı tekrar değişecektir (Laski, 1966:56-57).

Pozitivist Alman ekolünden olan Carl Schmitt, egemeni olağan üstü hale karar veren olarak tanımlar. Ona göre, egemenlik; dost-düşman tanımlaması yapma, sistemin mantığını ve yasal ilkelerini oluşturma, oluşturduğu sistemi tehdit altında gördüğünde yasayı askıya alma kudretidir. En üstün karar, olağanüstü hal hakkında verilen karardır. Çünkü yasa askıya alındığında geriye sadece maddi güç ve bu gücü yönlendiren egemen kalacaktır. Bu karar devletin ve ülkenin varlığını neyin tehdit ettiğini, neyin gerekli ve acil olduğunu belirleme iradesidir. Kısaca bu karar, sistemi var eden kurucu karardır. Dolayısıyla bu kararı hayata geçiren sınırsız ve mutlak bir konuma sahiptir ve egemen olandır. Schmitt, egemenlik kavramının tamamen dışlanması hukuk karşısında devletin inkârı ve hukukun oluşturulması sorununun görmezden gelinmesi olarak değerlendirir (Schmitt, 2005).

Hans Kelsen, bir pozitivist hukukçu olarak, geleneksel devlet kuramının devleti oluşturan öğeler olarak sıraladığı: halk, alan ve kamusal güç unsurlarının da ancak hukuki olarak tanımlanabileceklerini söylemektedir. Halk, hukuki düzenin kişisel geçerlik sahasını oluşturur. Alan, toprak olarak ele alındığında hukuki düzeninin mekânsal geçerlik sahasını, devletin ömrü olarak değerlendirildiğinde zamansal geçerlilik sahasını oluşturur. Kamusal güç ise devlet hukuki düzeninin etkinliğidir. Devletin iktidarı normatif bir öneme sahiptir. Devlet iktidarı olarak anılan ilişkiyi diğer iktidar ilişkilerinden ayıran şey onun hukuki olarak kullanılmış olmasıdır. Devlet iktidarı hukuki düzenin geçerliliğidir. Devletin hukuki düzeni başka herhangi yapıya bağlı değildir. O kendi başına egemen ya da uluslararası hukuka bağlı etkin bir hukuki düzendir (Kelsen, 2000:429).

Geleneksel devlet kuramının devlete atfettiği yasama, yürütme ve yargı görevleri, hukukun yaratılması, uygulanması ve itaatin sağlanması açısından hukuki görevlerdir. Devlet iradesi hukukun kendisi olduğu için devlet haksız fiil işlemez. Devletin hukuk dışı davranışta bulunması söz konusu olamaz (Kelsen, 2000:442-443). Kelsen açısından egemenlik, hukuksal düzenin yani devletin iç sistemdeki birlik ve bütünlüğü, dışsal hukuksal sistemlerden de bağımsızlığı ve olaksa sadece uluslararası hukuka bağlılığı belirtir. Hukuk sisteminin dışında kalarak onu biçimlendiren herhangi bir egemen güç bulunmaz (2000:428-429).

Karl Popper, egemenlik öğretisini Platon'un özgürlük paradoksu anlatısından

faydalanarak eleştirir. Popper’a göre bütün egemenlik teorileri paradoksal bir yapıya sahiptirler. Egemenlik tanımı gereği sınırlandırılmaz olduğu halde, hiçbir dönemde bu tanıma uyan bir egemen ile karşılaşmayız. Tiran egemenliği ya da halk egemenliği fark etmeksizin tüm egemenliklerde totaliter bir anlayışa dönme tehlikesi hep vardır. Bu nedenle egemenlik sınırlandırılmalıdır. Zaten sınırsızlık uygulamada karşılığı olmayan bir iddiadır. Ancak sınırlandırılan egemenlik paradoksal bir şekilde sonlanmış olacaktır (2008:162-163).

Egemenin iyiyi ve doğruyu belirleme yetkisine sahip olmasının, egemene sınırsız hareket alanı sağlayacağını söyleyen Popper, bu sınırsızlığın çıkmazlara, kör döngülere yol açacağını ama halkın en başta egemeni yetkilendirdiği için karşı çıkma hakkı bulamayacağını belirtir. Bununla birlikte insanlık tarihi boyunca denetimsiz bir iktidar hiçbir zaman var olmamıştır. İnsanlar insan olarak kaldıkları sürece de mutlak ve engelsiz bir iktidar var olmayacaktır. Yapılması gereken, sürekli tiranlık hükümetlerinden kaçıp demokrasi hükümetlerine ulaşma gayreti içinde olmaktır. Bunun yolu ise yöneticilerin iktidarını başka iktidarlara dengeleyerek kurumsal denetimi sağlamaktan geçer (2008:159-165). Yani var olan siyasal iktidar başka tür iktidarlara sınırlandırılıp denetlenmeli ve denge sağlanmalıdır. Dolayısıyla Popper egemenliğin yerine dengeyi yerleştirmektedir.

Hannah Arendt şiddet kavramı etrafında antropolojik bir çözümleme yaparak, tekil insan davranışları yerine, insanlar arasındaki eyleme yoğunlaşmaktadır. Arent’e göre, iktidar insanlar arasındaki iletişim ve işbirliği ile ortaya çıkan ve kamu alanının varlığını sürdürmesini sağlayan etkidir. İnsanların birlikteliğinde ortaya çıkan iktidar, insanların dağılması ile yok olur. İktidarın en büyük şartı birlikte yaşıyor olmaktır (2003:292-293). İktidar devletin özü ile alakalıdır ama şiddet değildir. Günümüzde hükümet kavramı insanın insan üzerindeki şiddet araçlarına dayalı iktidarı olarak anlaşıldığından, iktidar şiddet ile ilişkilendirilmektedir. Lakin şiddet bir araçtır, her zaman bir amaca ihtiyaç duyar ama iktidar kendiliğinden vardır (Arendt, 2006:64-65).

Otoriter, totaliter ve tiranik yönetimleri karşılaştıran Arendt; Otoriter yönetim için en uygun imgenin piramit olduğunu söylemektedir. Otoritesinin kaynağını kendi dışından alan ve iktidar mevkiini piramidin tepesine yerleştiren; iktidarın, birbiri ardına sıralanmış ve belli oranlarda güce sahip sıkıca entegre olmuş katmanlardan süzülerek

tabana ulaştığı bir piramit. Totaliter egemenlik için en uygun imge soğan imgesidir. Merkezde yer alan lider, yaptığı her şeyi içerden yapmaktadır. Bu sistemin en büyük üstünlüğü totaliter egemenlik koşullarında bile tabakalarından her birine normal dünyadan farklı ve daha radikal olduğu bilinciyle birlikte normal bir dünya hayali vermesidir. Tirani egemenlik ise herkese karşı tek kişinin iktidarındır. Piramit modelindeki tüm katmanlar eşitlenmiş ve tiran kitle üzerinde süngülerle havada asılı durmaktadır (Arendt, 2012:136-137).

Siyasal-ruhsal bir çözümleme yapan Michel Foucault; egemenliği iktidar ilişkileri olarak tanımlamakta ve iktidar kavramını çoğu zaman egemenlik anlamında kullanmaktadır. Ona göre iktidar ilişkilerinin somut çözümlemesini yapabilmek için, hükümlerliliğin hukuksal modelini bir yana bırakmak ve iktidarı ilişkinin kendisinden yola çıkarak incelemek gerekir (2002:271).

İktidar mekanizmasını, iktidarın bireylerin tohumuna kadar ulaştığı, bedenlerine eriştiği, hal ve tavırlarına, söylemlerine, öğrenimlerine, gündelik yaşamlarına sindiği kılcal var olma biçimi olarak ele alan Foucault, iktidarı hiçbir zaman yeri belirlenemez bir şey olarak görmektedir. İktidar hiç kimsenin elinde değildir, bir mal ya da zenginlik gibi sahiplenilemez. İktidar ağ biçimde işler ve bu ağ üzerinde bireyler sürekli olarak iktidara katlanmak ve iktidarı uygulamak zorunda kalırlar. Bireyler hiçbir zaman iktidarın rıza gösteren ya da atıl hedefi olmazlar, her zaman onun araçları olurlar. Başka deyişle iktidar bireylerden düz geçiş yapar, onlara uygulanmaz. Birey iktidarın karşısında değildir, onun bir etmenidir ve bir etmeni olduğu ölçüde de onun aracısıdır (Foucault, 2002:43; 2012:23).

İktidar sorunu hükümlerlilik sorununa indirgenemez. Devlet iktidarının altında ebeveyn-çocuk, doktor-hasta, bilen-bilmeyen, öğretmen-öğrenci, patron-işçi vs. arasında uygulanan ilişkiler iktidar ilişkilerini oluşturur. Bu ilişkiler büyük iktidarın yansıması değil köklerini saldığı somut hareketli topraktır. Onu mümkün kılan koşullardır. Dolayısıyla incelenmesi gereken bu ilişkilerdir (Foucault, 2012:110). İktidar; bedeni çalıştırır, davranışa nüfuz eder, arzu ve zevkle iç içe girer. Kendisini sadece bastırmakla, gerçeğe erişmeye sınır çekmekle, bir söylemin ifade edilmesini engellemekle sınırlamaz. Bununla birlikte iktidarı güçlendiren şey aynı zamanda saldırıya uğramasına da sebebiyet verir. Bedenin içinde ilerlerken yine bedenin içinde

saldırıya uğrar. Bu nedenle geri çekilebilir, yer değiştirebilir, başka yeri kuşatabilir ama mücadele ve direniş daima sürer. Aslında iktidar ilişkileri güç ilişkileridir. Her zaman tersine dönebilen, isyandan tahakküme ve tahakkümden isyana gidebilen ilişkilerdir. İşte onu bu sürekli hareketliliğin içinde suçüstü yakalamak gerekir, yapılması gereken şey bu analizdir. Buda kolay bir iş değildir (Foucault, 2012: 38-40, 49, 177). Devlet iktidarı değiştirilmek isteniyorsa toplum içinde işleyen çeşitli iktidar ilişkileri değiştirilmelidir. Temel unsurlar devlet iktidarına sahip olan bireylerden bağımsız olarak işleyen bu iktidar ilişkileridir (Foucault, 2012:248).

Stephen Krasner'e göre, egemenliğin her seviyede ifade ettiği anlam siyasal toplumdaki nihai ve mutlak siyasal otorite fikridir. Nihai ve mutlak otoritenin yalnızca bir yerde ve bir tane olması egemenliği özetlemektedir. Küreselleşmenin etkisini bir kenara bırakırsak, otorite anlamında egemenlik üç noktaya dikkati çeker. İlki egemenliğin özeti de olan siyasal toplumda nihai ve mutlak bir siyasal otoritenin olduğu fikridir. Egemenlik bu noktada ülkenin kuramsal düzenine atıfta bulunarak, yurt içi politik otoriteyi de tanıtır. Yani ülke yönetiminin monarşi mi? Yoksa demokrasi mi? vs. olduğunu belirtir. İkincisi otonomiye atıfta bulunarak, dış otoriteleri dışarıda tutup diskalifiye eder, yani devlet otoritesinin dış otoritelerden bağımsızlığını belirtir. Üçüncüsü ise uluslararası tanınmaya atıfta bulunarak, uluslararası hukukun temel ilkelerinden birini oluşturan devletlerin karşılıklı birbirlerini tanımalarını belirtir. Bu üç nokta yurt içi egemenliğe, Westfalyan egemenliğine ve uluslararası hukuki egemenliğe karşılık gelirler. Küreselleşme bunlardan uluslararası yasal egemenliği daha ön plana almış, daha önemli hale getirmiştir (2007:11-23).

Michael Hart ve Antonio Negri'ye göre, bütün siyaset teorisi geleneği yöneteni bir olarak tanımlamaya eğilimlidir. Egemen iktidarın mutlaklığı söz konusu bile değilken, siyasetin dar kavranışının bir sonucu olarak egemenlik sadece hükümdarla ilişkilendirilmiştir. Egemenlik kavramındaki en büyük sorun ise egemenliğin özünün "bir" olarak kabul edilmesidir. Bu öyle temel bir ilke olmuştur ki, egemenin bir oluşu liberalizm gibi çoğulcu ve güç ayrılığı taraftarı sistemlerde bile sorgusuz sualsiz kabul edilmiştir. Monarşi egemenin bir'liğini direkt işlerken, aristokrasi çokluğun bir ses ya da bedende, demokrasi ise halkın bir tür tekil özne de erimesini konu edinmiştir. Dolayısıyla yönetim hep monarşik olmuştur. Yani ya bir'in egemenliği ya da anarşizm gibi iki alternatiften birinin olması gerektiği inancı süregelmiştir (2011: 344-346).

Egemenlik yönetilenle yöneten arasında, korumayla itaat arasında ve haklarla yükümlülük arasındaki iki yönlü bir ilişkidir. Öyle ki, egemenlik ne zaman tek taraflı kılınmaya çalışıldıysa yönetilenler isyan ederek ilişkiyi iki yönlü doğasına geri çekmişlerdir. Hükümdar kadar vatandaşlarda egemenliğin merkezinde yer alırlar ve egemenlik zorunlu olarak ikili bir iktidar sistemidir. Bu zorunluluk sebebiyledir ki siyasal idare de şiddetin çok fazla bir faydası yoktur. Çünkü egemenlik yönetenlerin rızasını da gerektirir. Sadece zor kullanımı değil hegemonya da kurulmalıdır. Tebaa sadece korku değil saygı ve itaat duygusu da geliştirebilmelidir. Bu nedenle egemen iktidar yönettikleri ile sürekli olarak ilişki pazarlığını sürdürmeye mecburdur (Hart ve Negri, 2011: 346-348).

Egemen iktidarın iradesi yönetilenler tarafından sınırlandırılır ya da baltalanır ve bir ilişki olan egemenlik aynı zamanda bir mücadele alanı da olur. İlişki ve mücadele ikilisi egemenliğe devinim kazandırır ve bu devinimi sağlayan uyrukların aktif katılımı olmazsa egemenlik çöker (Hart ve Negri, 2011:349).

Münci Kapani egemenlik kavramının modern karşılığını “kurucu iktidar” olarak görmekte ve egemenlik yerine bu kavramın kullanımını daha doğru bulmaktadır. Kapani, mevcut egemenlik anlayışının hukuk devleti ile bağdaşmadığı kanaatindedir. Ya hukukun üstünlüğü ya da devlet kudretinin üstünlüğünün kabul edilebileceğini belirten Kapani, egemenliğin kuvvetler ayrılığı prensibiyle bağdaşmayan, zamanın sosyopolitik gerçekleriyle uyuşmayan çağdışı bir kavram haline geldiğini söylemektedir. Egemenlik yerine “kurucu iktidar” kavramını öneren Kapani, kurucu iktidarın anayasayı yapan, hukuki açıdan en üstün iktidar oluşunu vurgulamaktadır (2015:69-72).

Söylemleri topladığımızda, egemen: bir karşılaşmada veya mücadelede o mücadelenin sonucuna en fazla etki eden, en fazla katkı sağlayan, ötekini tanımlayan, kategorize eden, öteki hakkında verilecek yargıyı etkileyen taraftır. Egemen her noktada dini veya din dışı olsa da, efendi-köle benzeri ilişkisel bir yöne sahiptir diyebiliriz

1.2. EGEMENLİK İLE BENZER KAVRAMLAR

Bir terimin anlamını ortaya çıkarmanın en iyi yolu o terime benzeyen kavramlara bakmaktan geçer. Çünkü bir kavramın tanımı, kendisine benzeyen

kavramlardan farklı olan yönünde yatar. Bu nedenle bu kısımda egemenliğe yakın kavramlar olan iktidar, güç, hukuk, meşruiyet ve hegemonyanın ilişkisine değineceğiz.

1.2.1. İktidar ve Güç

Günümüzde devlet yerine, politika biliminin ana konusu haline gelmiş olan iktidar kavramı kullanılır olmuştur. Genel olarak başkalarının davranışlarını etkileyebilme ve kontrol edebilme yeteneği olarak özetlenebilecek olan iktidar olgusu, yalnızca siyasal ilişkilerde değil, toplum hayatının çeşitli alanlarında ve kademelerinde de görülen bir olgudur (Kapani, 2015:34).

İktidar tartışmalarında en çok başvurulan değerlendirme yöntemlerinden biri Steven Lukes'ın iktidarın üç yüzü yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, ilk olarak eğer A ile B arasındaki ilişkide, B normal şartlarda yapmayacağı bir davranışı A istediği için yapıyorsa A'nın B üzerinde bir iktidarı var demektir. İkinci yüz birincisinden daha kapsamlıdır. Bir şirket çevreyi kirlettiği halde o çevrede oturanlar harekete geçemiyorlarsa, şirket bu topluluk üzerinde bir iktidar tesis etmiş demektir. Üçüncü yüz diğer iki boyuttan çok daha güçlüdür. Eğer A'nın dayattığı bir davranışı B kendi çıkarına olmadığı halde yapıyorsa, A'nın B üzerinde bir iktidarı var demektir (Şengül, 2012:41-44).

Türk Dil Kurumu; İktidarı “Devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi”; Egemenliği “Milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümlanlık, hâkimiyet” (www.tdk.gov.tr, 1932) olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi egemen, iktidardan daha yüksek, daha üstün bir güce sahiptir. İktidarın elindeki güç tevdi edilmiş bir yetki iken, egemenin kullandığı güç kendindendir.

Michael Mann, iktidarı dört kategoride inceler; a)ideolojik iktidar, değerler etrafındaki anlamlandırma ihtiyacına dayanmaktadır, b)ekonomik iktidar, maddi kaynakların kontrolüne dayanmaktadır, c)askeri iktidar, askeri güç, fiziksel şiddet ve baskıya dayanmaktadır, d) siyasi iktidar, merkezileşmiş bir toprak düzenine dayanmaktadır. Bu dört kategori arasında birbirine baskınlık yoktur. Hangisinin baskın olacağı tarihi koşullara bağlıdır (Şengül, 2012:46). Dolayısıyla iktidar parçalı ve dağınıktır. Ancak egemenlik tüm bu iktidar kaynaklarını aşan, en üstün iktidar

konumundadır. Bir başka deyişle egemenlik soyuttur, sadece zihnen tasavvur edilebilir, ancak iktidar yeryüzünde, somut bir varlıktır ve görünür bir irade kullanımıdır.

Egemen ile iktidar arasında ast-üst ilişkisi vardır. Kurucu niteliğe sahip olan egemenlik, anayasadan önce olup ondan üstündür. Egemenliğin kaynağı bakımından değişmez yani sürekli oluşuna karşın, iktidar(hükümet) belli bir süre için görevlendirilir. Egemenlik bağımsızlıkla özdeşleştirilir, oysa iktidar mutlak surette bağımsızlığa bağlı olmayabilir ve bir sömürge yönetiminde de iktidara rastlanabilir (Hakyemez, 2004:63). Yöneten yani iktidar sorumludur. Egemen ise hiçbir zaman sorumlu değildir. Çünkü yıkıp kurma, eski ile yeni, anarşi ile düzen arasında dolayımı sağlayan iktidar ancak egemendir. İktidarda olan hiçbir zaman egemen değildir.

Geleneksel anlayışta egemenlik devlet kavramı ile ilişkilendirilse de, yukarıda da değindiğimiz üzere Münci Kapani egemenliğin siyasal iktidar ile birlikte ele alınması taraftarıdır. Kapani'ye göre egemenliğin günümüzdeki karşılığı kurucu iktidardır. Kurucu iktidar dışındaki siyasal iktidarların ise egemen olduğu söylenemez. Çünkü sadece kurucu iktidar yepyeni bir oluşum meydana getirir ve devleti bazı yeni değerler üzerine bina eder (Kapani, 2015:69-72).

Buna karşın Foucault egemeni iktidarın kaynağı olarak düşünmez. Onun değerlendirmesinde egemenlik iktidar ilişkilerinin ürettiği bir konuma denk düşer. Ayrıca iktidarın bir merkezi yoktur. İktidar bir güç ilişkisidir ve her yerdedir, çünkü her yerde üremektedir. Bu bağlamda iktidar sahiplenilebilecek bir mal değildir, bir performans, strateji ve mekanizmadır. Devlet iktidar ilişkilerinin görüldüğü alanlardan sadece bir tanesidir. Devlet yalnızca bir hükümetten ibaret değildir. İlk kavranması gereken şey, iktidarın yerinin devlet aygıtı olmadığı ve devlet aygıtlarının altında, dışında, üstünde, yanında çok daha küçük düzeyde işlev gören birçok iktidar mekanizmalarının var olduğudur. Öyle ki bu çoklu iktidar ilişkilerinden oluşan iktidar mekanizmasının alt işleyişlerinde değişiklik yapılmadığı sürece toplumda hiçbir şey değişmez (Foucault, 2012:38-45).

Egemenliğin yoğun ilişki içinde bulunduğu bir diğer olgu güçtür. TDK; güç terimini “fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet, efor” (www.tdk.gov.tr, 1932) olarak tanımlamaktadır. XVIII yüzyılın hukuk dilinde egemenlik sözcüğü, kamusal güç sözcüğü ile eş

anlamlıdır. Egemen iktidar, yüce bir iktidar olarak kabul edilen kurucu iktidarı çağrıştırır ve devletin hukuk teorisini de oluşturur (Rynaud ve Rials, 2003:271). Bu kapsamda egemenin sahip olduğu güç herhangi bir gücün ötesinde olup hem fiziksel hem de yasalıdır. Ancak fiziksel ve yasal gibi birbirinden bağımsız iki alanda en üstün güç olmak bir çelişkiyi de beraberinde getirmektedir. Schmitt'in dediği gibi siyasi gerçeklikte karşı konulamaz ve yine doğal hukuk gerçekliğinde en üstün olarak tanımlanabilecek bir güç yoktur. Özünde fiziksel bir niteliğe sahip olan gücün, fiili ve hukuki alanla ilişkilendirilerek bu iki alan arasında bağlantı yapılması egemenlik söylemindeki temel sorunlardandır (Schmitt, 2005:24).

1.2.2. Hukuk

Hukuk, egemenliğin ilişkili olduğu bir diğer kavramdır. Türk Dil Kurumu Hukuku, "Toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü, tüze" olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 1932).

Egemenlik söylemi, hukukun pozitifliğini sıkı bir biçimde destekleyerek, modern hukuk anlayışını pozitif hukuk üstüne bina eder. Bu destek hem Bodin ve Hobbes gibi mutlakçılar, hem Locke ve Montesquieu gibi sınırlı egemenliği savunan teorisyenlerin hepsinde görülür. Mesela Hobbes, egemenin yasa yapma ve yasayı iptal etme gücüne sahip tek erk olarak; sivil yasalara, örfe, gelenek ve dine boyun eğmeyeceğini, istediği zaman rahatsız olduğu yasaları yürürlükten kaldırıp, yenilerini getirebileceğini söylemektedir (2007:190-194).

Egemenliğin ilk teorisyenlerinin görüşlerine paralel olarak, sonraki dönemlerde de, egemeni hukuk kaynağı bilip, onu hukuk oluşturma, değiştirme ve yürürlükten kaldırma yetki ve gücüne sahip tek erk olarak tanımlayan ve kendi iradesinin ürünü olan hukukla bağlanamayacağını öne süren düşünürler çoğunlukta olmuş olsa da, egemenin hukuk üstü olduğu görüşüne karşı çıkanlarda vardır. Hans Kelsen, devleti hukuk sistemi ile özdeşleştirip hukuk ötesi herhangi bir egemen gücü kabul etmeyenlerdendir. Ona göre hukukun dışına çıkıldığında herhangi bir meşruiyetten söz edilemez (2000:455-456).

1.2.3. Meşruiyet

Egemenlik, iktidar, siyaset, devlet gibi kavramların söz konusu olduğu tüm alanlar aynı zamanda birer meşruiyet alanıdır. Çünkü meşruiyet siyasal iktidarın niçin var olması gerektiğini açıklayan en üst anlamlandırmadır (Çetin, 2003:62). Hangi sistem olursa olsun yaşayabilmesi aynı zamanda insan bilincinde meşrulaştırılmasına bağlıdır. Meşruiyetin amacı kısa vadeli bir sıkıntı döneminden sonra uzun vadeli bir rahat yaşama sahip olabilmelerini sağlayacak olan sisteme yardımcı olmalarına insanları ikna etmektir (Habermas, 2002:8).

Türk dil Kurumu Meşruiyeti “Geçerli olma durumu” olarak tanımlamaktadır (www.tdk.gov.tr, 1932). Buradaki geçerlilik bireysel kabul ve toplumsal rızayı konu edinmektedir. Egemen ya da iktidar toplumsal kabule dayanmadan geçerlik yani meşruluk kazanmış olmaz.

Teokratik egemenlik döneminde meşruiyet sağlayan yapı Hristiyanlık inancı ve kilise yapılanmasıyken, Rönesans ve reform dönemi ile başlayan sekülerizm sonucu kilise meşruiyet sağlayıcı özelliğini yitirmiştir. Machiavelli ile teokratik egemenlik yerine seküler bir anlayışa dayanan yeni bir egemenlik tipi ve meşruiyet geliştirilmiştir. Bu yeni anlayışın bölünmezlik ve süreklilik gibi yönleri toplum sözleşmesi teorisyenleri tarafından yeni anlayışa uygun bir şekilde rasyonel meşruiyet çerçevesinde tamamlanmıştır. Toplum sözleşmesi teorilerine göre siyasal iktidar ilişkileri üç meşruiyet kaynağına bağlıdır: devlet, toplum ve birey. Bu üç meşruiyet kaynağı da, üç meşruiyet ilkesi üzerinde bina edilmiştir: Güvenlik, eşitlik ve özgürlük. Modern siyasal iktidar meşruiyet konusunu bu üç olgudan birini referans alarak oluşturur (Çetin, 2003:72-73).

Modern siyasal iktidar bağlamında, Machiavelli Prens’in egemenliğinde meşruiyet bulmuş, ardından gelen Bodin, Prens’in egemenliğinin meşruluğunu hukuk yoluyla desteklemeye çalışmıştır. Hobbes ise kralın şahsında devletin egemenliği üzerine meşruiyet kurmuştur. Locke bireysel özgürlükleri meşruiyetin odağına yerleştirmiş, Montesquieu yasaları meşruiyetin dayanağı olarak ele almıştır. Rousseau meşruiyeti halkın rızasına dayandırırken, Sieyes ulusun iradesinde meşruiyet aramıştır. Meşruiyet konusunu modern iktidar kuramlarının merkezine oturtan kişi ise Max Weber olmuştur.

Weber açısından, her egemenlik olağan durumlarda bir görevliler topluluğunun varlığını gerektirir. Bu görevliler üstlerine gelenek ya da duygusal bağlar nedeniyle, maddi çıkar bekleyerek veya ülküsel güdülerle itaat ediyor olabilirler. Bu niteliğin türü egemenliğin türünü büyük oranda belirler. Ancak olağan durumlarda bu sebeplerin ötesinde birde egemenliğin meşruluğuna inanılması gerekir. Egemenlik sürekliliğini sağlamak için sadece maddi, duygusal ya da ülküsel güdülere seslenmekle yetinmez. Bunlara ek olarak kendi meşruluğu üzerine bir inanç oluşturup geliştirmenin çabasına da girer. Tüm bu sebeplerden dolayı egemenliklerin işleyişi birbirinden çok farklı olur ve meşruluk iddiasında bulunuş biçimi egemenliğin de türünü belirler (Weber, 1995:312).

Seküler anlayışın oluşması ile birlikte din yerine ulus meşruluk kaynağı olarak görev görmeye başlamıştır. Demokratik hukuk devletleri ulus tarafından tercih edilen ve ulusun özgür iradesi ile meşruluk kazanan düzenler olarak sahneye çıkmışlardır (Habermas, 2002:8,82). Ayrıca modern devlet otoritesi hukuki bir otorite olduğu için siyasi sistemler bu hukuki meşruiyetten de faydalanmaktadırlar. Modern devlet siyasi iktidarın pozitif hukuk ile tesis edilmesidir. Bu nedenle siyasi meşruiyet tarzı aynı zamanda hukuk biçiminin yaşadığı değişimden de etkilenmektedir (Habermas, 2002:148).

1.2.4. Hegemonya

Egemenliğin hegemonya kavramıyla da karıştırıldığı olur. TDK; hegemonya terimini “Bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasal üstünlüğü, baskısı” ve “Bir kişinin başka bir kişi üzerindeki üstünlüğü, baskısı” (www.tdk.gov.tr, 1932) olmak üzere iki şekilde tanımlamaktadır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, hegemonya kavramında egemenliği çağrıştıracı bir üstünlük ve baskı söz konusudur. Ancak egemenlik salt güce dayanan, ordu ve polis teşkilatları aracılığıyla kurulurken, hegemonya bununla beraber ikna ve rızaya dayanır. Birinde fiziki baskı ön plandayken, diğesinde zihinleri yönlendirme vardır. Örneğin devlet; parlamento, siyasal partiler ve mahkemeler gibi kurumlarla, iktidarının toplum rızasına dayandığını kanıtlamaya çalışır ve böylece siyasal hegemonyasını kurar (Beriş, 2014:27).

Hegemonya kavramı, toplumsal sınıflar ya da gruplar arasındaki kendiliğinden

rızaya dayalı ideolojik üstünlük, denetim ve yönlendirme ilişkilerini anlatır (Yetiş, 2012:187). Marksist literatüre göre sınıf bilincinin gelişimi açısından en ileri düzeyi temsil eden hegemonik aşama, egemen sınıfın diğer sınıflar üzerindeki ideolojik yönlendiricilik yeteneğinin açığa çıktığı aşamadır (Yetiş, 2012:90). Gramscigil sözcüklerle ifade edilirse, hegemonya burjuvaya ait değerlerin alt sınıflar üstündeki ideolojik hakimiyetini ifade eder. Yani devletin yalnızca burjuvazinin baskı aygıtlarından oluşmadığının, burjuvazinin üst yapıdaki ideolojik üstünlüğünü de içerdiğinin kavramsallaştırılmasıdır (Carnoy, 2001:253).

Antonio Gramsci, politik toplum-sivil toplum ayırımı giderek, politik toplumun zora dayalı yapısının karşısına sivil toplumun hegemonyaya bağlı yapısını yerleştirir ve önce hegemonya daha sonra egemenliğin kurulduğunu-kurulması gerektiğini- söyler. Hegemonya, politik egemenliğe ulaşmadan önce, kültürel ve moral yönetimi sağlamaya yöneliktir. Böylece siyasal egemenliğe yürüyen sınıf, toplumu sivil düzlemde yönetme yeteneğine sahip olduğunu ispatlamış olacaktır. Yine de, her ne kadar hegemonya tahakkümden uzakmış gibi görünse de gerçekte zor ve rıza, egemenlik ve hegemonya yan yanadırlar (akt/Dural, 2012:312-314; akt/Carnoy, 2001:255-260).

Gramsci'ye göre, hegemonya olayı, kendilerine hegemonya uygulanan kimselerin durum ve çıkarlarını göz önünde bulundurmaya, bir uzlaşma zemini aramayı, bir denge konumu oluşmasını gerektirir. Ancak bu gereklilikler meselenin özünü değiştirmez yani egemeni bağımlı kılmaz. Çünkü hegemonya etik-politiktir, ekonominin varlığına da bağlıdır. Dolayısıyla temelini yönetici grubun ekonomik faaliyetinin yaşamsal özünde bulur (2014:63).

Kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı yönetimlerde, parlamentolar sivil topluma daha yakın olur. Yargı ise yürütme ile yasama arasındaki yazılı yasaların devamlılığını simgeler. Hegemonya, yürütme ve hukuk kusurlarının halkta oluşturduğu etkiye oldukça duyarlıdır ve bu üç kuvvet farklı seviyelerde siyasal hegemonya organadırlar (Gramsci, 2014:174).

1.3. EGEMENLİĞİN SINIFLANDIRILMASI

Egemenlik en yalın haliyle, Teokratik Egemenlik Teorileri ve Demokratik

Egemenlik Teorileri olmak üzere iki başlık altında toplanır. Demokratik egemenlik teorileri de; Halkın Egemenliği Teorisi ve Milli Egemenlik Teorisi olarak ikiye ayrılır. Bu teorilerin gelişimi tarihsel bir süreçte olduğundan buraya sığdıramayacağız. İkinci bölümde bu tarihsel süreç anlatılacaktır.

1.3.1. İç ve Dış Egemenlik Sınıflandırması

Egemenliğin devlet içi ve devletlerarası ilişkiler çerçevesinde ele alındığı bir başka sınıflandırma biçimi, iç egemenlik ve dış egemenlik sınıflandırmasıdır. Bodin'den beri devletin niteliği olarak kullanılan egemenlik, yaygın olarak ülkesel sınırları belli bir insan topluluğu üzerinde yasa koyma ve zor kullanma tekeli olarak iç egemenlik (hukuki egemenlik) ve bu insan topluluğunu diğerleri karşısında temsil etme hakkı olarak dış egemenlik (siyasi egemenlik) olarak tanımlanır (Mısır, 2012:56).

İç egemenlik, ülke içindeki en üstün iktidarı konu edinirken; dış egemenlik, devletin diğer devletlerle her yönüyle eşitlik durumunu konu edinir (Özdemir, 2009:124) ve daha çok bağımsızlıkla ilişkilendirilir. İç egemenliği pozitif egemenlik, dış egemenliği de negatif egemenlik olarak değerlendirebiliriz. Böylece egemenlik söylemi, her devletin kendi bölgesinde egemen, bölgesi dışında saygılı olması mantığı üzerine kurulur (Beriş, 2014:12-13).

1.3.2. Stephen Krasner'in Sınıflandırması

Stephen Krasner daha geniş bir sınıflandırma yaparak, egemenliği dört başlık altında ele alır. Krasner'e göre (2007:2), egemenlik terimi en az 4 farklı anlamda kullanılmaktadır:

1. Karşılıklı Dayanışma Egemenliği; Devletin kendi sınırları içinde ve dışındaki malların, sermayenin ve fikirlerin dolaşımını kontrol etme yeteneğidir.
2. Yurtiçi Egemenlik; İç egemenlik de denilen, bir politika çerçevesinde ülke içinde otoritenin organizasyonudur.
3. Westfalyan Egemenliği; Dış egemenlik olarak da bilinen, devlete egemen otoritenin dış otoritenin dışında kalması, devletin dış otorite yapısının bağımsız olma

hakkıdır.

4. Uluslararası Hukuki Egemenlik; Bir devletin başka bir devlet tarafından; diplomatik dokunulmazlık, anlaşmalar imzalama, uluslararası organizasyonlara katılma çerçevesinde tanınmasıdır.

Bu dört tanım bir bütün olarak görünseler de, pratikte birbirlerinden bağımsızdırlar. Örneğin Tayvan, Westfalyan egemenliğine sahiptir, fakat uluslararası hukuki egemen değildir. Kıbrıs yurtiçi egemenliğe sahiptir ancak Westfalyan egemenliğe sahip değildir. Filistin Westfalyan egemenliğe sahip ancak yurtiçi egemenlikten yoksundur.

1.3.3. Meşruluk Kaynağına Göre Sınıflandırma

Max Weber ve David Easton tarafından yapılan sınıflandırmalar meşruluğu ön planda tutan sınıflandırmalardır. Meşruiyet, hem otoriteler hem de rejim için destek sağlayan en etkili araçtır. Otorite ve rejimin meşruluğu, toplumun otoriteleri tanıyıp itaat etmeleri ve rejim kurallarına uymanın doğruluğuna inanmaları anlamına gelir. Meşruiyet duygusu ile sistem siyasal ilişkilerini istikrarlı kılar (Tekeli, 1976:229).

1.3.3.1. Max Weber'in Sınıflandırması

Weber'e göre meşru egemenliğin üç saf tipi vardır. Meşruluk iddiaları, rasyonel-yasal temellere, geleneksel temellere ve karizmatik temellere dayandırılabilir. Birincisi otorite konumuna yükseltilmiş olanların emirler yayınlama hakkının yasallığına olan inanca dayanır. İkincisi çok eski geleneklerin kutsallığına duyulan yerleşmiş inanca ve onların altında uygulanan otoritenin meşruluğuna dayanır. Üçüncüsü ise tekil bir kişinin ve onun etrafında buyurulan ya da ortaya çıkartılan normatif kalıpların ya da düzenin istisnai kutsallığına, kahramanlığına ya da örnek gösterilen karakterine bağlılığa dayanır (2012a:334-335). Bu sınıflandırmayı tarihi veriler ışığında yaptığını söyleyen Weber, tarihte bu türlerden hiçbirinin saf örneği bulunmadığını da sözlerine ekleyerek (1995:315-316), bu üç kategoriyi şöyle açıklar;

Rasyonel-yasal egemenlik, bazı düşüncelerin geçerliliği üzerine kuruludur. Tüm toplumun hukuk kurallarına uyması beklenerek kurallar konur. Kurallar

birbirleriyle tutarlı somut bir bütünlük oluştururlar. Egemenliği kullanan şahıs buyruk verirken kendi koyduğu kurallara uymak zorunda kalır. Baş eğer kişi şahsa değil, yasaya baş eğmiştir. Rasyonel egemenlik, kurallara bağlanmış sürekli kamusal görev etkinlikleri olup, bu etkinliklerin paylaşılmasına yönelik nesnel biçimde sınırlanmış bir görev yapma alanını, bu alana atanan kişinin söz konusu görevleri yerine getirebilmesi için gerekli güçle donatılmasını, zorunlu güç kullanma araçlarının açık biçimde belirlenmesini ve kullanımının da kesinlikle belirli koşullara bağlanmasını içerir (1995:318-319).

Geleneksel egemenlik, eskiden kalma kural ve erklerin kutsallığı üzerine kuruludur. Geleneksel kurallara göre belirlenen egemene, yine geleneksel konumu sebebiyle uyulur. Bir arada büyümüş olmanın verdiği kişisel bağlılık duygusu hâkim olmakla birlikte, egemen bir üst değil kişisel efendidir. Yönetiş görevlileri ise resmi görevli değil kişisel hizmetçileridirler. Yönetilenler de topluluk bireyi değil erk sahibinin geleneksel arkadaşları ve uyruklarıdır. Yöneten-yönetilen ilişkisini belirleyen şey ödev değil kişisel bağlılıktır. Egemen geleneklerle ve geleneklerin kendisine sağlamış olduğu takdir yetkisiyle kurallar koyar. Takdir yetkisi resmi değil tamamen kişisel olup, egemenin kendi özgür iradesine kalmıştır (1995:331-332).

Karizmatik ya da büyüleyimsel egemenlik, bir bireyin sıradan insanlardan farklı özelliklere sahip kabul edilmesi üzerine kuruludur. İlkel koşullarda bu özel saygı peygamberlere, bilge kabul edilen kişilere, av ya da savaşta kahramanlık sergileyenlere vs. gösterilmiştir. Özel şahsın durumundan ziyade ona bağlılıklarını bildirenlerin onu nasıl gördükleri çok daha önemlidir. Özel kişinin yanında yer almak gönüllülük esasına dayalı olsa da yer almayanlar her zaman her yerde kötü görülürler. Atama, görevlendirme gibi resmi işlere yer verilmez. Herhangi bir resmi kural yoktur. Somut yargısal kararlar olaylara bağlı olarak yeniden yaratılırlar. Özel kişi karizması nedeniyle bazı çağrılarda bulunmakta, verdiği işlerle de kendisi ilgilenmektedir. Herhangi bir yetki ya da yetki alanı, ücret ya da çıkar söz konusu değildir. Üstlenilen bir ödev, bir çağrı, bir manevi görev vardır (1995:352-355).

Büyüleyimsel egemenlik, hem geleneksel egemenliğe hem rasyonel egemenliğe karşıtlık gösterir. Geleneksel ve rasyonel egemenlik belli bir yasallık çerçevesi çizerler, ekonomik düşünceleri vardır. Ancak büyüleyimsel egemenlik

geçmiş reddeder, ekonomik düşünceden uzaktır(varlık edinmeyi reddetme) ve özel bir devrimci güç sergiler. Onun tek yasal dayanağı kabul gördüğü sürece kişisel büyüleyimdir. Eğer özel kişi karizmatik özelliklerini gösterme yeteneğini, yönetimi altındakileri etkileme özelliğini kaybederse egemenliği ortadan kalkar (1995:355-357).

1.3.3.2. David Easton'un Sınıflandırması

Easton, otoritenin kabul sebebini sadece meşruiyete bağlamaz. Meşruiyet dışında ikna, çıkar, alışkanlık gibi durumlarda otoritenin kabul sebebi olabilirler. Örneğin kabile sistemleri ile uluslararası siyasal sistemde otorite kaynağı meşruiyete değil çıkara dayalıdır. Ancak Easton'da bu iki tip özel durum dışındaki tüm uzun süreli otoritelerin meşruluk kaynağına dayalı olduklarını kabul etmekte (Tekeli, 1976:230) ve egemenliği meşruluk kaynaklarına göre üçe ayırmaktadır.

Bu kaynaklar; ideolojik, yapısal ve liderlerin kişisel nitelikleridir. İdeolojik kaynak, halkın iktidara ait temel değerleri kabul etmesi durumudur. Yapısal kaynak, halkın mevcut siyasal düzeni kabul etmesi durumudur. Liderlerin kişisel nitelikleri ise, yalnızca tepedeki liderin değil alt düzey liderlerin de kişisel özelliklerinin hesaba katılması durumudur (Özdemir, 2009:127).

İdeolojik temellendirmede ideoloji geniş anlamda bir inanç sistemi olarak anlaşılmalıdır. Her rejimin dayandığı temeller ve güttüğü hedefler bakımından bir ideolojisi olduğu söylenebilir. Egemenlik, yönetilenlerin rejimin benimsediği değer ve amaçlar doğrultusunda hareket etmeleri üzerine kurulmuştur (Kapani, 2015:104). Meşrulaştırıcı ideoloji, hem rejim hem otoriteler için geçerlidir. İdeoloji rejimin tüm unsurlarını (değerleri, normları, yapıları) ayrı ayrı meşrulaştırır (Tekeli, 1976:234).

Yapısal temellendirmede egemenlik, rejimin temel kuruluşu ile dayandığı hukuk düzeni içinde iktidara gelen ve bu çerçevede iktidarını kullanan otoriteler üzerine kuruludur (Kapani, 2015:105). Yani işlemekte olan bir egemenliğin meşruiyetinin devamlılığı sağlanmaktadır. Rejim, meşruiyet kaynağı ne olursa olsun kurulup işlemeye başladıktan sonra kendi kendisine bu meşruiyeti artırıp rejim ve otoritelere yaygın destek sağlayarak meşruluğunu devam ettirir (Tekeli, 1976:234).

Liderin kişisel nitelikleri sınıfı Weber'in karizma kavramını çağrıştıran ancak

onu aşan, ondan daha geniş bir alanı kapsayan bir sınıftır. Weber tepedeki lider üzerinde dururken Easton daha çok alt düzeydeki lider kadrosuna yoğunlaşır. Bir lider kadrosu gerçekten becerikli ise yürüteceği yönetim rejime bağlılığı artırıp meşruluk duygusu sağlar (Kapani, 2015:106). İkinci olarak Easton şahsi meşruiyeti karizma etkeni ile sınırlandırmaz. İster psikolojik etkenlere dayansın, ister rasyonel tercihlere, karizmaya, demagojiye dayansın veya herhangi başka bir etkenin sonucu olsun, toplumun otoritelerin durumunu doğru bulması yaygın destek sağlar ve meşruluk için temel teşkil eder (Tekeli, 1976:234-235).

Easton'un sınıflandırması Weber'den çok esinlenmiştir ancak ondan çok daha kapsayıcıdır (Kapani, 2015:106). Yine Easton da Weber gibi meşruluk kaynaklarının saf halde bulunmadıklarını, çoğu zaman bir arada bulunduklarını söylemekte ve bu duruma omnibüs meşrulaştırma etkisi demektedir (Tekeli, 1976:236).

İKİNCİ BÖLÜM
EGEMENLİĞİN KÖKENLERİ VE GELİŞİMİ

2.1. TEOKRATİK EGEMENLİK

Teokratik egemenlik teorileri iki başlık altında incelenmektedir. Bunlardan ilki olan İlahi Hukuk Doktrinde egemenlik yetkileri Tanrıdan alınır, egemen halka karşı değil, doğrudan doğruya Tanrıya karşı sorumlu olur. İkinci durum olan Providansiyel ilahi Hukuk Doktrinde ise egemenlik yetkisi yine Tanrıya ait olmakla birlikte, Tanrı sahip olduğu bu yetkiyi toplum eliyle kullanmakta ve halk aracılığıyla yönetim gücü elde edilmektedir. Bu teoride de kaynak Tanrı olmakla birlikte, iktidarın toplum arzusuna göre kullanılması söz konusudur (Hakyemez, 2004:21-22).

Bu iki yaklaşım arasında iktidara geliş açısından farklılık görülmekle birlikte iktidarı kullananların eylemlerinin sonuçları aynı olmaktadır. Gerek tabiatüstü hukuk yaklaşımı kapsamında Tanrı tarafından, gerekse providansiyel hukuk yaklaşımı kapsamında toplum tarafından belirlensin, iktidarı kullananlar topluma karşı hiçbir yükümlülük altına girmemekte, yalnızca Tanrı'ya karşı sorumlu olmaktadırlar (Yıldırım, 2004:40).

2.1.1. Hristiyan Düşünce Geleneğinde Egemenlik

Antik Çağ Batı Medeniyeti Yunan-Roma düşünce ve kültürüyle zirveye çıkmış, iniş sürecini yaşarken de barbarların saldırıları ile dağılmıştır. Bu dağılma süreci dogulu bir din olan Hristiyanlığın Batı'yı zapt edişi ile ortaçağı başlatmıştır (Şeriati, 1999b:61). Yeni dönemde Papa ve Kilise; imparatorluğun ve Roma senatörlerinin yerlerini almışlardır. Kilise sözcüğü yunanca ekklesia'dan türetilmiş olup polis örgütlenmelerinde halk meclisi anlamına gelmektedir. Hristiyan literatürüne geçişte ise "yoksul halk kesimlerinin meclisi" şeklinde anlaşıldığı söylenebilir (Ağaoğulları ve Köker, 2001:157). Kilise sözcüğünden de fark edileceği üzere İncil'in anlatıları yoksullara, ezilenlere ve kölelere sevimli gelmekteydi. İncil bu kesim insanlara onurlu birer varlık olmanın zenginlik olmadan da mümkün olabildiğini söylemekte ve eski Yunan ile Roma'nın alt sınıf insanlardan esirgediği onurlu insan duygusunu yaşatabilmekteydi.

İncil dünya işleri ile ahret işlerini birbirinden ayırmıştı. Nitekim Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrının hakkı Tanrıya (Matta 22:19-20, Markos 12:16-17, Luka 24-25) ilkesi bu ayrı tutuşun bir ifadesidir. İlk Hristiyanlar pagan Roma yönetiminden uzak duruyor

ve sadece kendi inançlarını korumaya çalışıyorlardı. Kilise, dünya işlerini Roma imparatoruna terk etmiş, ruhani işleri kendi görev alanına almıştı. Her iktidar Tanrıya hizmet etmekteydi ve devlete itaat da Tanrısal bir görevdi. Ayrıca kötü yönetici günahkârlığın cezası olarak verilmişti ve ona da itaat zorunluydu (Ağaoğulları ve Köker, 2001:130).

2.1.1.1 Agustinus (354-430)

Roma yönetiminden feodal yönetime geçiş dönemine denk düşmesi nedeniyle, ilk dönem “Kilise Babaları” öğretisinin (Patristik felsefe) en ünlü ismi olan kuzey Afrikalı Augustinus’un (354-430); “*Tanrı Devleti*” isimli kitabıyla sistemli bir şekilde temellendirdiği siyaset, din ve tarih felsefesi yüzyıllarca yaşamıştır.

Augustinus’a göre Tanrı tam ve mutlak olan yegâne varlıktı. Geriye kalan her şey eksik olup yokluğa mahkûmdu. İnsanı kötülükten alıkoyan tek şey Tanrının lütfuydu ve insan sadece kutsal bir eylemle yücelebilirdi. Akıl, imana yani vahye muhtaç olup vahyin otoritesini kabul etmeyen felsefe geçersizdi. Dolayısıyla ahlak ölçüleri insanlara Tanrı vahyinin ürünü olarak verilmişlerdi ve sadece akılla belirlenemezlerdi. Augustinus ile birlikte, antik dünyanın maddi insanı ve akli esas alan dünya görüşü yerine, Tanrıyı ve vahyi odak noktası yapan yeni bir görüş gelişmeye başladı. İki tür devlet olduğunu ileri süren Augustinus, bu devletleri Tanrı devleti ve yeryüzü devleti olarak tanımladı. Bu iki devlet birbirinin karşıtı olmakla birlikte toplumda karışık haldeydiler ve saf hallerine rastlamak mümkün değildi. Hakiki adalet Tanrı devletinde yakalanabilirdi ve sonsuza kadar devam edebilecek olan devlet de ancak Tanrı devletiydi. Diğer devletler adaletten yoksun oldukları için az ya da çok birer haydut yatağıydılar (Ağaoğulları ve Köker, 2001:140-156).

Augustinus’a göre kilise mensupları da diğer insanlar gibi günahkâr bir doğaya sahiptiler ve sadece imanlı olmaları, onlara Tanrı devleti üyeliğinin güvencesini vermeye yetmezdi. Augustinus’un Tanrı devleti, hayali olup; yurttaşları tüm dil, alışkanlık ve kurumlardan bağımsız olarak, tüm kavimlerden seçilip toplanmışlardır. İyi ya da kötü her devlette mutlaka bir adalet ilkesi görüldüğü düşüncesinde olan Augustinus, Tanrı devletinin yurttaşlarının bu ilkeden yola çıkarak Tanrıya ulaşmaya çalıştıklarını belirtir. Bu bağlamda yeryüzündeki tüm yönetimler iyidir ama doğal,

evrensel ve mutlak iyi değildir, Tanrı devleti yolculuğunda insana yardımcı oldukları için sadece iyi olmakla birlikte her biri bir günahın ürünüdür (Ağaoğulları ve Köker, 2001:140-156).

Augustinus, yeryüzü devleti ile kendi esenlikleri peşinde koşan insanları, insani çıkarlar temelinde yaşayanları, ilke olarak kendi mutluluk ve refahları ile ilgilenenlerin oluşturduğu topluluğu, Tanrı devleti ile de Tanrı'nın emirleri doğrultusunda yaşayanları kastediyordu. Yeryüzü devleti Tanrıyı hor görmeye yol açan bencil sevgiden, azizlerin oluşturduğu topluluk ise kendini hor görmeye varan Tanrı sevgisinden kaynaklanmaktaydı. İlki kendi ile anlaştığı için övünürken, ikincisi Tanrıyı yüceltmektedir. Yeryüzü devleti burada egemenliğini sürdürürken; Tanrı devleti, kıyamet günü tüm ruhların esenliğe kavuşması ile gökyüzünde egemenliğini sürdürecekti. Bununla birlikte Augustinus, devleti tamamen olumsuz bir yapı olarak görmemektedir. O, devleti insanların yeryüzündeki amaçlarına ulaşması için gerekli bir yapı olarak görmekle beraber, insanın asıl amacının dünyevi mutluluk olmaması gerektiğini söylüyordu. O'na göre, asıl amaç Tanrı'nın istediği gibi yaşamak ve göksel krallığa katılmak olmalıydı. Dolayısıyla devlet kötünün iyisi olarak yeryüzündeki düzenin sağlanması için gerekliydi. Lakin adalet ilkesinden saptığı anda devlet kendisini yıkmış olurdu. Çünkü adaletin var olmadığı bir devlet bir suçlular çetesinden farksızdı (Karaböcek, 2011:15-17)

İlk çağ Batı toplumlarında siyasal iktidar ile dini iktidar birleşikti. Roma İmparatorları Mısır Firavunları gibi hem siyasal gücün hem de dini gücün sahibiydiler. Ancak Hristiyanlık bu iki gücü birbirinden ayrı tutuyordu (Göze, 2000:79). 1122 tarihine gelindiğinde kilise siyasal iktidar karşısında güçlü bir konum elde etmişti. Bu çerçevede batı orta çağını şekillendiren özelliklerin ekonomik düzeyde feodalite, siyasal düzeyde merkezi iktidarın yokluğu ve buna bağlı olarak yerel yönetimin öne çıkması, kültür düzeyinde ise Hristiyanlığın kurumsallaşması olduğu söylenebilir (Ağaoğulları ve Köker, 2001:164-197). Bu üç özellik birbirlerini etki altına alabilecek, çıkar çatışmalarını yönlendirebilecek güçteler. Bu nedenle feodal yapı ve kiliseyi bir kenara iterek, siyasal iktidarı tek başına değerlendirmek olanaksızdır.

2.1.1.2 Feodalite ve Kilisenin Etkileri

Feodalite, Roma'da ki Latifundium (Roma imparatorluğunun son dönemindeki köylü statüsü) sisteminin dönüşmesi ile ortaya çıkmıştır. Piyasaya dönük üretim yapmayan, senyör denetiminde, serf ve senyör ilişkisinden oluşan kapalı ve yerel bir ekonomik, sosyal, siyasal yapıdır (Ağaoğulları ve Köker, 2001:182).

Feodalite bir düşüncenin ya da bilinçli bir tasarımın değil, şartların ürünüdür. Feodal sistem çerçevesinde, toprağı olmayan ama yaşamını toprağı işleyerek sürdürmek zorunda kalan insanlar toprak sahiplerinden para, ürün ya da angarya karşılığında bir kısım toprağı işleme hakkını alıyorlardı. Toprak sahibi olan senyör, toprağı üzerinde adli, mali, idari, siyasi tüm yetkilere sahipti. Merkezi otoritenin zayıflığı her senyöre kendi toprağında ayrı bir egemenlik kurma imkanı vermişti ve servaj denen mutlak kölelik ile özgür insan arasında yer alan bir tür toprak köleliği Roma'daki mutlak köleliğin yerini almıştı. Serflerin çocukları da serf olmak zorunda oldukları için evlilikleri, taşınmaları, başka bir toprakta çalışmaları senyörün kontrolü altındaydı (Göze, 2000:63-66).

Feodalitenin toplumsal tabakalaşması işbölümü esasına göre olup, genellikle dua edenler (rahipler), çalışanlar (köylüler) ve şövalyeler (yönetenler, soylular) olarak üç gruba ayrılmaktaydı. Bu sınıflandırma baba-oğul-kutsal ruh üçlemesi ile dini bir altyapıya kavuşturularak meşrulaştırılmaya çalışılmaktaydı. Tabakalar arasında geçiş yapma izni yoktu (Ağaoğulları ve Köker, 2001:188-190). Yargılama ve para basma yetkileri devredilebilen, kiralanabilen, satılabilen, bölünebilen yetkilereydi. Bütün bunlarla birlikte yine de bir kral vardı, Fransa da bir senyör konumunda olsa da kralın statüsünü kaybetmesi her zaman önlenmişti. Hiçbir senyör kralın karşısında kendi krallığını ilana kalkışmamıştı (Göze, 2000:71-72).

Feodal köy toplumu toprağı bağımlıydı. Bu bağımlılık aynı zamanda iktisadi hayatı bir döngüye hapsetmekte, toplumsal yapıyı ve din görüşünü kapalı kılmakta, düşünce dünyasının da gelişimine engel olmaktaydı. Bir tek Tanrı vardı ve bu Tanrı köyün inandığı Tanrıydı, köye aitti. Bu Tanrıya inananlar mübarek, inanmayan herkes kâfir ve şeytandı. Feodalizmde üretim ve tüketim bir daire üzerinde dönmekte olup mutlak, değişmez, tek bakış açısı hâkimdi. Köylü ile serf aynı görüşleri paylaşır, Lizbon'un ötesinde karanlık dışında bir şeyin olmadığına inanırlardı. Din sadece

Katolik Hristiyanlık, Tanrının tek temsilcisi Papa, aracı tek kurum kiliseydi. Köylü senyörün neden efendi olduğunu sorgulamaz ve senyör de hizmetçinin durumunu sorgulamazdı. Üstte serf altta köylü, orta tabaka yoktu. Feodalite ile Katolik kilise arasında da çok güçlü bir iktisadi ve fikri benzerlik vardı. Her ikisinde de dondurma ve tek yönlülük hâkimdi (Şeriati, 2004:37-44). Bunlarla birlikte, burjuvazi toplumunun çalıştırdığı işçilere uyguladığı acımasızlığa karşın, feodal toplum çalıştırdıklarının hastalığı, açlığı, cenazesi ve giyimi ile ilgilenen bir yapıydı. Senyör köylüyü sömürürken, köylünün dertleri ile de ilgilenmek zorunda hissetmekteydi kendini.

Ortaçağ başlarında Avrupa toplumlarında okuryazarlık oranı çok düşüktü. Bazı kralların dahi okuryazar olmadığı bu dönemde, Latince okuyup yazmayı bilme ayrıcalığına sahip olanlar din adamlarıydı. Yazı neredeyse yalnızca din adamları tarafından kullanılabilen bir araçtı. Ortaçağda sistematik olarak eğitim veren neredeyse tek kurum olan Kilise, din adamlarını bir eğitim sürecinden geçirmektedir. Bu nedenle Avrupa ortaçağının en baskın kurumu, kültür ve düşüncesinin en önemli taşıyıcısı kilise olmuştur. Yazının; anlaşmalar yapılması, kültürün aktarılması, yönetim kayıtlarının tutulması gibi birçok yönetim işlerinde vazgeçilmez bir araç olması, yine klasik metinleri inceleme ve yorumlama yetkisinin de ancak okuma yazma bilmeyeyle mümkün olması kilisenin muazzam bir etkiye sahip olmasına yol açmıştı. Bir seçimden ziyade zorunluluk olarak birçok kral danışman olarak din adamlarını seçmekte, prenslerin eğitimleri din adamları ve kiliselere bırakılmaktaydı. Özerk bir yapı olması, vergi vermemesi, yönetici sınıfa bağlı olmaması, yöneticilerin din adamlarını yargılayamaması, büyük toprakların mülkiyetine sahip oluşu da kilisenin gücüne güç katmaktaydı. Kısacası kilise ortaçağ süresi boyunca adeta devlet içinde devletti (Karaböcek, 2011:10-11).

2.1.1.3 Salisburyli John (1120-1180)

Salisburyli John organizmacı toplum kuramı ile kilisenin devlet karşısındaki üstünlüğünü en sistematik şekilde savunmaya çalışmıştır. John'a göre bir maddi iktidar olmalıydı ve bu iktidar bedeninin ruha tabiiyeti gibi kiliseye tabi olmalıydı (Ağaoğulları ve Köker, 2001:216)

Salisburyli John, XII. yüzyıldan itibaren gelişen skolastik dünya görüşü ile

uyumlu bir şekilde ayaklardan başa ve buradan ruha uzanan bir hiyerarşik örgütlenme öngörmekte ve buna bağlı olarak toplumsal tabakalar arasındaki hiyerarşiyi evrensel bir doğru olarak kabul etmekteydi. Devlet yöneticilerinde bulunması gereken dört nitelik olduğunu söyleyen John, bu nitelikleri; Tanrıya saygı duymak, kendini eğitmek, yöneticiler nezdinde öğrenmeye olan ihtiyaç ve uyrukları himaye edip sevgilerini kazanmak olarak sıralamakta, ilk ikisinin de ancak kilise yoluyla gerçekleşebileceğini söylemekteydi. Bu bağlamda Kilisenin, dolayısıyla Tanrının buyruklarına aykırı davranan bir prens yasa dışına çıkmış, bir tiran haline gelmiş olurdu ve öldürülmesi gerekirdi. Ancak öldürme olayı, prence yeminle bağlı olanların eliyle gerçekleştirilmemeli, din ve şerefe aykırı bir şekilde de olmamalıydı (Ağaoğulları ve Köker, 2001:217-223)

Salisburyli John papalığın iktidar savını kuramsallaştırmaya çalışmıştır. John'a göre, hükümdar otoritesini kendisinden almaz, hükümdar yönetme yetkisini Tanrı'dan yani kiliseden alır ve Tanrı adına yönetir. Kilise'nin kendisi dünyevi işlerle uğraşmaz çünkü o ruhların çobanıdır. Bu nedenle kilisenin yürütemeyeceği işlerle hükümdar görevlendirilmiştir ve hükümdar kilisenin herhangi bir görevlisi gibi dünyevi işlerden sorumludur. John, aslında egemenliği bölüyor ama önemli bir kısmını kiliseye ait görüyordu. Çünkü hükümdar yönetme yetkisine haizdi ve uyruklar da hükümdarın isteklerine kayıtsız şartsız uymak zorundaydılar ve hükümdarın iradesi, aynı zamanda Tanrı'nın iradesi demektir. Hükümdarın istek ve emirlerine karşı gelen, aynı zamanda Tanrı'nın isteklerine karşı gelmiş sayılırdı. Yasaya ve adalete uygunluğu denetleyecek ve belirleyecek olan ise kiliseydi. Kilise bir yöneticinin adil olup olmadığına karar verir ve onu Tanrısal yoldan sapmış olarak ilan edip, meşruluğunu elinden alabilirdi. Hükümdar işte böyle bir durumda bir tirana dönüşür ve onu alaşağı etme hakkı doğardı. Yani bir tirandan kurtulmak için halkın isyan etmesi ve ayaklanması doğru değildi. Tiranı tespit ve yok etme işinin herkes için bir hak değil, yalnızca kilisenin elinde olan bir yetki olması, dünyevi yönetimlerde çıkabilecek kargaşanın önlenmesi için gerekliydi. Böylece John, iktidarın kaynağını Tanrıya bağlanmakta ve ana iktidarı kilise ve onun başı olan papaya vermektedir (Karaböcek, 2011:23-25).

XI. yüzyıl sonlarında başlayan haçlı seferleri, kilisenin otoritesini pekiştiriyordu. Seferlerde bazı senyörlerin ölmesi ya da zenginliğini yitirmesi feodalitenin çözülmesine de katkı sağlamaktaydı (Ağaoğulları ve Köker, 2001:198). Bu

dönemde papalığın üstünlüğünü savunanlar, tüm iktidarların kaynağının Tanrı olduğu ilkesini öne sürmekteydiler. Siyasal iktidarın üstünlüğünü savunanlar iktidarın topluma ait olduğunu, kilisenin de devletin bir parçası olduğunu savunuyorlardı. Bağımsız kalanlar da, siyasi ve dini iktidarın birbirleri üzerinde bir hükümleri olmadığını, her ikisinin de Tanrıya bağlı olduklarını söylemekteydiler (Göze, 2000:81).

2.1.1.4 Aquinumlu Thomas (1224-1274)

Aquinum'lu Thomas ile Hristiyanlığın ilk dönem kilise babalarından kalan Platon ağırlıklı felsefi çerçeve Aristotelesçi bir yorum ile yeniden ele alındı. Thomas akıl ile vahyin düşman olmadığını dolayısıyla akıllı vahye uygulamaktan korkmamak gerektiğini söylüyordu. Akıl ile vahyi birbirinin tamamlayıcısı olarak gören Augustinuscü patristik felsefeden farkı, inanmak için bilmek yerine bilmek için inanmak ilkesini kabul etmesiydi. Üçleme gibi dogmalar Augustinus'ta inanç yoluyla ulaşılan bilgiler niteliğindeyken, Thomas bunları gerçek bilginin yerine geçen benzetmeler olarak görmüştü (Ağaoğulları ve Köker, 2001:232).

Thomas, insanın bütün canlılardan daha fazla toplumsal yaşama ihtiyaç duyan, doğadan toplumsal ve siyasal bir hayvan olduğu düşüncesi ile Aristoteles'i takip eder. Toplu halde yaşamamanın belirli bir amaca ulaşmayı hedeflediği düşüncesinde olan Thomas, insana amacına ulaşmada kılavuzluk edecek kişinin de yönetici olduğunu söylemektedir. Topluluk halinde yaşayan insanlar bir yönetime tabi olup, yönetici tarafından toplumsal çıkara göre yönetilir ve yönlendirilirler (Karaböcek, 2011:29). Thomas'a göre, toplumun amaçlarını gerçekleştirebilmek için iktidar zorunludur. Dolayısıyla devlet doğal bir kuruluştur. Yönetici ile yasa arasında sıkı bir ilişki vardır. Yasa yöneticiye meşruiyet sağlarken, yönetici yasaya zorlayıcı güç sağlar ve iktidar ortak yararı, iyiliği gerçekleştirmekle görevlidir (Göze, 2000:87).

Devletin gerekliliğini ve ortaya çıkışını açıklarken onu insan bedenine benzeterek organizmacı anlayışı sürdüren Thomas'a göre, maddi-manevi her açıdan insanlığın başı İsa, İsa'nın tek vekili de Papadır. Thomas, kiliseye devlet üzerinde, ancak kötü niyetli yönetici ya da tiranın varlığı durumunda sınırlı bir denetim imkanı vermektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2001:254). İyilik ve adalet siyasi yapıları kuşatması gereken temel değerlerdir. Siyasal iktidar tiranlaşır, mümkün olduğu kadar katlanmak

gerekir. Çünkü başarıya ulaşamayacak olan bir isyan çok daha kötü sonuçlara yol açabilir ya da yeni iktidar isyanlardan korkacağı için zorbalığa daha çok eğilim gösterebilir. Ne zamanki durum dayanılamayacak bir hal aldı, o zaman harekete geçip tiranı etkisiz hale getirmek gerekir, ama tiranı öldürmek sakıncalıdır (Göze, 2000:90).

Thomas, egemenliğin kaynağı Tanrıdır prensibine; kaynağı ilahi olmakla birlikte egemenliğin zaman ve mekan içinde beşeri nitelik taşıdığı ve halk aracılığıyla gerçekleştiği yeniliğini getirmiştir. Egemenliğin üç unsuru olduğunu söyleyen Thomas, bunları: Egemenliğin ilkesi, egemenliğin biçimi ve egemenliğin kullanımı olarak sıralamaktadır. Egemenliğin ilkesi Tanrısal, tarzı ve kullanımı ise beşeridir yani egemenliğin kullanımı halka aittir, ancak halk onun sahibi değildir (Fanid, 2014:30).

Thomas, dünyevi ve dini gücün her ikisinin de ilahi güçten çıktıklarını söylemekle birlikte, kamusal yararı gerektiren konularda dini güçten çok dünyevi güce itaat etmek gerektiğini de belirtmektedir. Dini konularda ise tek yetkili papa ve kilisedir. Kısacası dini konularda dünyevi iktidar hiçbir şekilde söz sahibi değildir, buna karşın kamunun iyiliğini ilgilendiren konularda dünyevi iktidar söz sahibidir (Karaböcek, 2011:30).

Thomas'ın görüşleri providansiyel hukuk yaklaşımına iyi bir örnektir. Bütün erkler Tanrı'dan geldiği için hükümdar da, başında bulunduğu topluluğun mutluluk içinde yaşamasını sağlamak üzere erkini Tanrı'dan almaktadır. Ancak kaynağı Tanrı'da olan siyasal iktidarı yeryüzünde kullanacak olanlar belirlenmemiştir. Halk iktidarı kullanacakları kendisi belirleyecektir (Yıldırım, 2004:40). Halkın ortak yararını sağlayabilecek en iyi yönetim biçimi ise karma olanıdır. En üstte bir kişinin bulunması ile krallık; birkaç kişinin otorite sahibi olması ile aristokrasi; yöneticilerin halk tarafından seçilebilmeleri ile demokrasi olan bu siyasal örgütlenme, kutsal yasa tarafından kurulmuş en iyi yönetim biçimidir (Ağaoğulları ve Köker, 2001:244).

Ockham'lı William (1288-1348) ile birlikte papalık ve imparatorluk arasındaki egemenlik tartışmasında imparatorlardan yana tavır takınmalar görülmeye başlanmıştır. William, devleti dünyevi amaçlar için kurulmuş, bu nedenle meşruluğunu papadan almaya ihtiyaç duymayan bir kurum olarak düşünüyordu. İktidarın gerçek kaynağı Tanrı olmakla birlikte, İmparator iktidarını halktan almaktaydı. Böylece felsefi düşünce yavaş yavaş yeniçağın devlet ve egemenlik anlayışına yaklaşmaya başladı (Karaböcek,

2011:37-38).

Siyasal iktidarlar ile çatışma içine giren papalık, 1378'den 1417'ye kadar süren ve tarihte Büyük Ayırım ya da Büyük Bölünme adıyla bilinen kriz döneminde daha büyük sıkıntı yaşadı. Bu dönemde papa seçiminde sorunlar çıkmış ve iki, daha sonra üç papanın görüldüğü kısa dönemler yaşanmıştı (Ağaoğulları ve Köker, 1991:80-81). Sorun çözüme kavuşturulsa da kilisede ki bunalım iyice belirginleşti, köylüler ve alt sınıflar arasında hoşnutsuzluklar tüm Avrupa'yı kapsayacak "Reform Hareketi" adıyla bilinen yeni bir dinsel ve siyasal hareket başlattı. (Ağaoğulları ve Köker, 1991:87)

2.1.2. Müslüman Düşünce Geleneğinde İktidar

İslami siyasal düşüncenin yöneten yönetilen ilişkisinde, yönetenler hiçbir zaman mutlak egemen ve sorumsuz kimseler olmayıp, yalnızca devlet işlerinden sorumlu görevliler olarak görülmüşlerdir. Kuran, mutlak gücün Allah'a ait olduğunu yoğun bir şekilde işlediği için, Müslüman tarihi boyunca mutlaklık insan ile ilişkilendirilmemiş ve tartışma konusu yapılmamıştır. Tartışmalar daha ziyade Allah'ın uygun bulduğu iktidarın hangisi olduğu üzerine olmuştur.

"Ey iman sahipleri! Allah'a itaat edin. Resule ve sizin içinizden olan: sizin seçtiğiniz hüküm ve yetki sahiplerine de itaat edin. Sonra bir şeyde tartışmaya girdiniz mi, eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah'a ve resule arz edin. Böyle yapmanız hem daha hayırlı hem de sonuç bakımından daha güzeldir" (Nisa:59) ayetinde de belirtildiği üzere halk; Allah'a, Peygambere ve halk tarafından seçilmiş olan idarecilere (Ulü'l-Emr) itaat etmekle yükümlüdür. Ancak idareci de Allah'a ve peygambere, peygamberde Allah'a itaat etmekle yükümlü kılınmıştır. Nihai olarak herkes Allah'a itaat etmek zorundadır. Dolayısıyla idareci Allah'a itaat etmeyi terk ettiğinde, "Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, zalim olanlardır" (Maide:45) ayetinin işaretiyle bir zalime dönüşür ve meşruiyetini kaybeder.

"Hem size ne oluyor ki, Allah yolunda: "Ey Rabbimiz! Bizleri bu halkı zâlim olan memleketten çıkar, tarafından bizi iyi idare edecek bir sahip ve bize katından bir kurtarıcı gönder" diye yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocukların kurtarılması uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz?" (Nisa:75) ayeti ile de, iyi bir yöneticiye

kavuşma adına mücadele emri söz konusudur.

Kuran, kayıtsız şartsız Allah’a itaat etmeyi emretmektedir. Ancak Kuran’dan “egemenlik kayıtsız şartsız Allah’a aittir” gibi bir ilke çıkaramayız. Çünkü Kuran’da Allah-insan ilişkisi; kral-tebaa ilişkisi olarak değil, ilah-kul ilişkisi çerçevesinde ele alınır. Allah bir egemen (kral, devlet, parlamento vs.), insan da onun uyruğu (tebaa, vatandaş, yurttaş vs.) değildir. İlerleyen başlıklarda göreceğimiz üzere, modern dönem düşünürleri, egemeni ölümlü Tanrı olarak ele alacaklardır. Lakin kuran Allah’ı bir Tanrı olarak anlatmamaktadır. Hatta kuran, "Allah’ın dışında bel bağladıklarınızı (tanrılarınızı) çağırın; onlar, başınızdaki zorluk ve sıkıntıyı ne kaldıracabilirler ne de değiştirebilirler" (İsra:17) diyerek Tanrıların insanlar tarafından yapay olarak güçlendirilmiş varlıklar olduğunu ilan etmektedir. Ayrıca “Bu (ilahi kelimeler), bütün alemler için ancak bir öğüt ve uyarıdır.” (Sad:87), “..ve bu (vahiy) şüphesiz senin ve halkın için bir şeref ve itibar (kaynağı) olacaktır ama zamanı gelince hepiniz (ona karşı tutumunuzdan dolayı) hesaba çekileceksiniz” (Zuhruf:44) ayetlerinde de belirtildiği üzere, Allah insanlara öğüt vermektedir ve bu öğüt karşısında takındıkları tavra göre onları sorgulayacaktır.

Tüm bu ayetlerin ortaya koyduğu Allah tasavvuru, egemen tanımı ile uyuşmaz. Hatta herhangi bir tanrı tanımı ile bile uyuşmaz. Egemenlik, insanların dünyası ile sınırlı olup, insan topluluklarının yönetilmesi ile alakalıdır. Allah, tek ilahıdır. Sadece insan topluluklarının değil tüm evrenin, varlığın ve yokluğun sahibidir. Bu çerçevede Allah’ı bir egemen olarak tanımlamak, O’nu insanların dünyasına çekmek, bir anlamda kişiliğe bürümek ve bir topluma hasretmek olur. Ayrıca devlet egemenliğini Allah’tan almaz. Egemenlik teorisyenlerinin yaklaşımı ile söylersek; Allah’a egemen demek, ölümlü Tanrı demektir ve bu değerlendirme Kur’an ile uyuşmaz. Allah bir egemen değildir, ancak hem yöneticiler hem de halk manevi anlamda Allah’a itaat etmekle yükümlüdür.

Devlet, siyaset ve yönetim üzerine Müslüman düşünürler tarafından yazılmış çok miktarda eser vardır. Bu eserlerin hepsinde yazıldıkları dönemden bağımsız olarak adalet ve bilgeliğe vurgu vardır. Allah tarafından iktidar verilen hükümdarların iktidarlarının mutlak, sınırsız, sorumsuz ve yanılmaz olmayıp belirli koşullarla bağlı olduğu, Kuran yasalarının iktidardan üstün olduğu ve padişahın Allah’ın izin verdiği

biçimde hüküm sürmesi gerektiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1.2.1. Farabi

Farabi'ye (870-951) göre, toplum bir ihtiyacın ürünüdür. İnsanlar mükemmelliğe ulaşabilmek için birbirlerine ihtiyaç duyarlar ve ancak yardımlaşmayla hayatın gerekleri sağlanabilir (2001:79). Siyasetin amacı erdemli insanların oluşturduğu erdemli bir toplum elde edip mutluluğa ulaşmaktır. Devletin amacı ise bireyde ve toplumda erdemi canlandırmaktır. Erdem hem varlığa dair doğru bilgi edinmeyi hem de doğru eylemde bulunmayı gerektirir. İnsan maddi varoluşunu gerçekleştirebilmek, ahlaki gelişimini sağlayabilmek için yöneten-yönetilen ilişkisinin olduğu bir toplumsal yapı içinde bulunmak zorundadır. Ahlakın görevi insanın bireysel olarak erdemle donanması, siyasetin görevi de erdemin toplumsal ilişkiler ağında, yöneten-yönetilen bağlamında incelenmesidir. Nihai amaç ise dünya-ahiret mutluluğuna ulaşmaktır. Mutluluk başka bir amacın aracı değil bizzat kendisi en yüksek amaçtır. Mutluluğa tesadüfen ulaşılamaz, bu bir olgunlaşma, yetkinleşme meselesidir (Arkan, 2005:387-390). Görüldüğü üzere Farabi, Macviavelli'nin tam tersi bir yol izlemektedir. Machiavelli, siyaseti ahlaktan kopartıp gücün aracı yaparken, Farabi siyaseti ahlakla bütünleştirip mutluluğun aracı yapar (Arkan, 2005:395).

Farabi, hem iyiliğin hem de kötülüğün istek ve iradenin sonucu olduğunu söylemektedir. İnsanlar iyilik konusunda yardımlaşarak fazilete ulaşabilecekleri gibi, kötülük konusunda yardımlaşarak cehalete de ulaşabilirler. Faziletli devlet sağlıklı bir vücuda benzer. Nasıl ki, sağlıklı bir vücudun merkezinde kalp vardır ve tüm organlar onu hayatta tutmak için ahenk içinde çalışırlar. Faziletli devlette de her şey devlet başkanının amacına yönelik çalışmaktadır. Tek farkla ki vücut doğal olarak çalışır, devlet ise bir iradenin sonucudur. Nasıl ki kalp vücudun en mükemmel organıdır, devlet başkanı da devletteki en mükemmel kişi olmalıdır. Nasıl ki kalp vücutta oluşan ilk organdır, devlet başkanlığı da bir devlette oluşturulacak ilk organdır. Devleti ilk yönetecek kişi, devlete şekil vereceği için özel bir öneme sahiptir. Tabiat ve yaratılış olarak yöneticilik makamına uygun olması gereken yönetici, irade gücü ile bu makamı taşıyabilmelidir. Çünkü onun işi bir sanattır ve sanatların da en üstünüdür. O, bir filozof, kral, kanun koyucu olarak her açıdan mükemmel olmalı; öyle ki akıl vasıtasıyla

Allah'tan vahiy alacak yaratılıştta olmalıdır. Teorik ve pratik erdemleri taşımali, toplumun en erdemli bireyi olarak rol model oluşturmali ve topluma öğretmenlik yaparak onu mutluluğa ulaştırabilmelidir. Bu kapsamda, ilk yöneticide aranması gereken on iki özellik vardır. Bu özellikler; Beden sağlamlığı, iyi bir anlama yeteneğı, güçlü hafıza, uyanıklık ve zekilik, öğrenme ve öğretme sevgisi, güzel konuşma, yeme içme ve şehvette düşkün olmama, doğruya bağlılık, bayağı şeylerden uzak olma, dünyalığı önemsememe, adalet ehli olma ile cesaret-azim-kararlılıktır. Sonraki yöneticilerde ise ilk yöneticinin oluşturduğu yapıyı devam ettirebilme, yeni olaylara akılcı çözümler getirebilme vs. kabiliyeti aranmalıdır. Şayet bu sayılan şartlar bir kişide değil de birkaç kişide dağınık olarak bulunursa, özellikleri taşıyan kişiler el birliğiyle devlet başkanlığında birleşirler. Ancak yönetimde bilgelik yoksa hiçbir şart bir anlam ifade etmeyecektir. Hükümdar bilgelikten uzaksa devlet yıkılmaya mahkûmdur (Farabi, 2001:80-90).

Faziletli devletin karıştını cahil devlet olarak tanıtan Farabi, cahil devlet halkının; beden sağlığı, zenginlik, serbestlik, şehvet, saygı ve itibar kazanmak gibi amaçları olduğunu söylemektedir. Hastalık, fakirlik, lezzetlerden uzak olmak, istediğini yapamamak, itibarsız olmak cahil devlet halkının gerçek acılarıdır. Bu devletler genelde mutlak olan krallarının istedikleri şekilde idare edilirler (2001:91-92). Dinlerinin dayandığı sapkın düşüncelerin esiri olan bu devletlerde önemsenen tek şey güç kullanarak diğerlerine boyun eğdirmektir. En mutlu insan, karşısına çıkan herkesi yenip kahreden insandır. Sadece tehlike anında bir araya gelir, tehlike geçtikten sonra ayrılıp birbirlerinden nefret etmeye devam ederler. İçlerinden biri zorbalıkla diğerlerini kendine kul eder, sonra yine zorbalıkla kendine kul ettiklerini kullanarak başkalarını kendine boyun eğdirir. Bu devletlerde adalet kavga etmek, başkasını ezmektir. Yenilen ya öldürülmemek için yenilmiştir, ya kendi hayatının alanını yenildiğı kişiye bırakmıştır, ya da yenildiğı kişinin kölesi olup istismar edilmiştir. Bu itibarla yenilenin istismar edilmesi de adalet sayılmıştır (Farabi, 2001:104-110).

Farabi, faziletli bir yönetimin ancak bilgelikle kurulabileceğini ve yine bilgelerce ayakta tutulabileceğini söylemektedir. Bu güzel bir temenni olsa da, İbni Haldun'un da isim belirtmeden eleştirdiğı üzere, çok hayali bir beklenti olup gerçek hayatta karşılığı yoktur. Farabi'nin "El Medinetü'l Fazıla" eseri, Hobbes'ın "Leviathan" çalışmasının tersyüz edilmiş hali gibidir. Her ikisinde de devleti şahsında temsil eden

hükümdar çok büyük öneme sahiptir. Ancak Farabi hükümdarı hikmet ve bilgelikle donatırken, Hobbes güçle donatır.

2.1.2.2 Gazali (1050-1111)

Gazali'ye göre; Devlet, insanlara ahiret mutluluğunu kazandırmak amacıyla akıl ve din üzerine kurulur. Ancak ahiret mutluluğu dünyanın imarına bağlı olduğundan, dünya imar edilmeden ahirete yönelik çalışma yapılamaz. Bu bakımdan din ile devlet ikiz kardeş gibidirler. Din esas amaç, devlet de dinin koruyucusudur. Din yani hukuk devlete yol gösteren ilimdir. İnsanların hepsi dürüst olsalardı hukuk ilmine ihtiyaç duyulmazdı. Kötülük ve anlaşmazlıklar insan ilişkilerini düzenleyecek bir iktidar ve hukuk ilmini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda hukuku adaletli bir şekilde uygulayabilecek meşru bir devlet başkanı gereklidir. Hükümdar amacı gerçekleştirirken alimlerle hareket etmeli, liderliğin de tehlikelerinden korunmaya çalışmalıdır (2013: 53-55, 124-130).

Gazali, peygamberler ile hükümdarları diğer insanlardan ayrı tutar ve seçkin bir yere sahip olduklarını belirtir. Çünkü peygamberler insanlara Allah'ı anlatır, hükümdarlarda insanlar arasında adaleti sağlarlar. Görevini yerine getirdiği sürece de hükümdarın aleyhine çalışılmaması, onun desteklenmesi, emirlerine uyulması gerekir (2013: 107).

Mülkün sahibi Allah'tır. Hükümdar bu gerçeği hatırlar tutarak Allah'ın mülkünde kimseye haksızlık etmeye kalkmamalıdır. Ne kadar imkan sahibi olursa olsun sonuçta bir kuldur ve bir kul gibi davranmalıdır. İnsanlar arasına fark koyup fesada yol açmamalıdır. Bir misafir olarak mal sahibinin isteğine göre hareket etmeli, halkın övgü ve yergilerine aldırmmamalı, yalnızca Allah'ın rızasına odaklanmalıdır. İnsanlarla ilişkilerinde daima kendini vatandaş karşındakini sultan bilerek değerlendirme yapmalı, kendisi bir hizmetçide ne arıyorsa Allah'ın bir kulu olarak Allah'a karşı görevini o bilinçle yapmalıdır (Gazali, 2013:37-42, 76-77, 105-112).

Tüm İslam alimleri devlet başkanının meşruluğunu adalet ilkesinde ararlar. Bir devlet başkanı Kuran'a göre adil ise hangi ırk ve toplumsal tabakadan geldiğine bakılmaksızın ona itaat edilir. Halka karşı davranışlarına göre hükümdarları üç sınıfta toplayan Gazali, halka adaletli davranan ama halktan karşılık olarak insaf

beklemeyenlerin en üstün sınıfı oluşturduklarını, halka adaletle davranıp karşılığında insaf bekleyenlerin orta sınıfı, halka zulmedip karşılığında itaat bekleyenlerin ise en alt sınıfı oluşturduklarını söylemekte ve sadece ilk sınıftan ideal hükümdarın çıkabileceğini belirtmektedir (2013:145-146).

Gazali, Abbasîlerin zayıflayıp Selçukluların güçlendiği, Müslüman dünyasının birçok beyliğe bölündüğü, mezhep kavgalarının yoğun bir şekilde yaşandığı ve siyasi çalkantıların hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemde haçlı seferleri başlamış, Kudüs elden çıkmıştır. Gazali bu çalkantılı ortamda “*Devlet Adamlarına Altın Nasihatler*” adıyla telif ettiği eserde, siyasi sorunların savaflara, perişanlığa ve sosyal hastalıklara yol açmaması için güçlü bir devlet başkanını gerekli bulmuş, ancak gücü; ilim, ahlak ve adaletle sınırlandırmaya çalışmıştır.

2.1.2.3 İbni Haldun (1332-1406)

Müslüman dünyasında, devlet ve yönetim üzerine en özgün çalışmayı yapan düşünür İbni Haldun’dur. İbni Haldun’a göre insan toplum içinde yaşamak zorundadır. Bu zorunluluk gıda bulma ve vahşi doğadan gelebilecek tehlikelerden korunma ihtiyaçlarından ileri gelir. Çünkü beslenme ve güvenlik ihtiyaçları ancak yardımlaşmayla mümkün olabilirler (Andıç vd., 2014:17-18). İnsanlar toplum haline geldikten sonra, topluluğun bazı fertleri hayvani taraflarını sergileyip başkalarının haklarına tecavüz etmeye başlarlar. Devlet, toplumdan ayrı bir varlığa sahip olarak bu haksızlıkları önlemek için kurulur (Andıç vd., 2014:24).

Devletin varlık nedeni halkın muhafazasına yönelik beş vazifeyi yerine getirmektir, bunlar “insanların hayatlarının, mallarının, akıl sağlıklarının, namuslarının ve hangi türden olursa olsun inançlarının muhafaza edilmesidir” (İbn-i Haldun, 2015b:268). Müslüman, ilme vakıf, adil, yeterli güç kabiliyete sahip ve bedenlen sağlıklı olması gereken devlet başkanı, dini korumak ve dünyevi siyaseti yürütmekle görevlidir (İbn-i Haldun, 2015b:21). Bu kapsamda toplumun ve devletin oluşumu bireylerin iradelerine bağlı olmayıp bir mecburiyettir ve devletin en temel görevi insanlar arasında adaleti sağlamaktır.

İbni Haldun’a göre devlet ancak birlik ve dayanışma duygusu anlamlarına

gelen asabiyetle kurulur ve yaşar. Çok sayıda topluluğun bulunduğu topraklarda devlet kurmanın zor olduğunu belirten İbni Haldun, sebep olarak da toplulukların birbirlerini reddeden asabiyet duygularını gösterir. Buna karşın güçlü asabiyet duygularının bulunmadığı yerlerde çatışma ve kargaşa halleri daha az olduğu için devlet kurmak daha kolaydır (2015a:15-20). Asabiyet sadece zorunlu ihtiyaçlarla ilgilenen göçebe yaşam tarzının özelliklerindendir. Doğal hayat; göçbeleri güçlü bir yardımlaşma duygusu ile birbirine bağlamış, güvenliklerini kendileri sağlamak zorunda kaldıkları için yiğitlik ve cesaretle donatmış, iyi huylar edinmede medeni (kentsel) yaşamdan daha elverişli oluşu nedeniyle de daha ahlaklı kılmıştır. Buna karşın şehir halkı dünya değerlerine fazla önem verip, lüks ve gereksiz tüketime kaçarak bir bozulma ve çürümüşlüğüne içine düşmüş, güvenliklerini resmi görevlilere bıraktıkları için de korkak ve tembel olmuşlardır (Andıç vd., 2014:58). Göçebelerde; siyasi otorite saygı temelli iken, devlette tamamen güç ve baskıya dayanmıştır (İbn-i Haldun, 2015b:263).

İbni Haldun için tarih bir döngüdür, bir çöküşü yeni bir kuruluş izler ve göçebelikten devletleşmeye (kentleşmeye) döngü yenilenir. Devletler, ordu ve ekonomi olmak üzere iki temel üzerinde yükselir, kuruluştan çöküşe beş aşamadan geçerler. Bu aşamaların kiminde ordu, kiminde ekonomi daha baskın olur. Birinci aşama güç ve otoriteyi ele geçirme aşaması olduğu için birlikte hareket esastır. Devlet başkanı göçebe olan kavminden aldığı güçle başarıya ulaşacaktır, bu nedenle halkla istişare eder ve her açıdan örnek olmaya çalışır. İkinci aşamada devlet kurulmuştur ve başkan halkı yönetimden uzak tutup her şeye tek başına hükmetmeye çalışır. Ayrıca iktidarın kendi soyuna miras kalması için herkese boyun eğdirip, yönetimi kendi ailesine ait kılar. Yakınlarını tehdit olarak görüp kendinden uzaklaştıran hükümdar, az sayıdaki yabancı ile devleti yönetmeye çalışır. Üçüncü aşama refah ve rahatlık aşamasıdır. Lüks yaşam, şehirleşme, bina ve köşk yapımlarına ağırlık verilir. Dördüncü aşama da devlet çöküşe başlar. Ayaklanmalar görülür. Hükümdar barış içinde yaşamaya yönelir. Komşu devletlerle çatışmamaya, kendinden önceki hükümdarların çizgisinden çıkmamaya çalışır. Beşinci aşama savurganlık, israf ve gereksiz tüketim aşaması olup ülkenin çöküşü yaşadığı aşamadır. İbni Haldun'a göre hükümdarın karakteri her aşamada o aşamanın ruhuna paralel bir değişikliğe uğrar (2015a:43-45).

Devletlerin ömürleri de, çoğunlukla normal insan ömrü olarak görülen 120 yılı geçmez. Buda yaklaşık üç nesle denk düşer (İbn-i Haldun, 2015a:32). İlk nesil iktidarı

eşit biçimde paylaşır. İkinci nesilde gruplardan biri iktidarı tek başına ele geçirir ve diğerlerini uzaklaştırır. Üçüncü nesilde ise bağlılık kopmuş, lüks ve israf artmış, çöküşe geçilmiştir.

İbni Haldun'a göre, vahye dayalı düzen çıkarlara yol vermez, ancak akla dayalı düzenler dünyevi çıkarlara öncelik verirler (2015b:137). İnsanlar ancak din vasıtasıyla ortak iyiye ve güzel düşüncelere yönelebilirler, insanlar arasındaki hırs ve çekememezlik ancak din ile sona erebilir (2015a:9). Halkın çalışma disiplini de ülkenin adaletle olan ilişkisine bağlıdır, ülke adil değilse emeğin bir güvenliği olmadığı için halk çalışmaktan kaçınacaktır. Dolayısıyla devletler ancak Allah'ın emir ve yasaklarına uyulmasıyla tamam olurlar. Adalet, Allah'ın koyduğu bir terazidir. Bu terazinin bekçisi ise hükümdardır. Adaletin olmadığı devlet altüst olup perişan olmaya mahkûmdur. Bu perişanlığın sorumluluğu da bekçilik görevini hakkıyla yapmayan yöneticilere aittir (İbn-i Haldun, 2015a:61-63).

Devlet başkanının dini referans olarak yönetmesi, hem dünya hem de ahiret için daha faydalıdır. Sadece akli referans alan bir yönetim sadece dünyaya fayda sağlar. Müslüman hükümdarlar siyasetlerini İslam dininin hükümlerine göre şekillendirmeye gayret gösterebilirler de; Müslüman ya da kâfir, akli temel alan tüm yönetimler hükümdarın menfaatini ve iktidarın bekasını zor ve baskıyla sağlayıp, halkın menfaatlerini de hükümdara tabi kılarlar (İbn-i Haldun, 2015a:89-90). Yine filozoflar, devletin toplum için var oluşunu fazilet olarak görse de, siyaset din eksenli değil güç eksenli işlemektedir. Dini dikkate almayan toplumsal-siyasal pratikler ahlaka, hukuka ve özgürlüğe önem vermez, toplumu saltanat için zor ve baskı ile şekillendirilmeye çalışırlar (İbn-i Haldun, 2015b:263-265).

Toplum sözleşmesi kuramcılarının göre, halk yönetime karşı sorumludur, yönetim de halkın çıkarını gözetir. Kuran'a bağlı olarak İbni Haldun'a göre ise, yöneticiler Allah'a itaat ettikleri sürece yönetime itaat edilir. Yönetim hem halka hem de Allah'a karşı sorumludur. İlkinde yapılan anlaşma halkı bağlayıcıdır, ikincisinde yöneticiyi bağlayıcıdır (İbn-i Haldun, 2015b:25). Yine sözleşme kuramcıları alınan bir kararın doğa durumundan siyasal düzene geçildiğini ileri sürerken, İbni Haldun bunun bir zorunluluğun sonucu olduğunu söyler ve devletin de çatışmanın bir ürünü olarak güç sahipleri tarafından kurulduğunu iddia eder (İbn-i Haldun, 2015b:135).

2.2. TEOKRATİK EGEMENLİKTEN SEKÜLER EGEMENLİĞE

Batının ortaçağ feodal toplum yapısı soylu-serf-rahip üçlüsüne dayanmaktaydı. Haçlı seferlerine kadar bütün dünya yaşadıkları alandan ibaretti. Tanrı gökte, vekili olan papa yerdeydi. Tanrı ahret işlerini kilise ruhanileri vasıtasıyla insanlara bildiriyordu. Köydeki rahiplere kadar bu bilgiler ulaştırılıyor, rahipler de halka aktarıyorlardı. Görev ve sorumluluklar gayet açıktı. Kiliseye üye olunacak, papa taklit edilecek, her meselede ruhanilere danışılacak, vaftiz, pazar ayini vs. kısacası; hedef belli, yol belli, hayat sakın ve kaderine itaatkârdı. Sonra haçlı seferleri ve dış dünya hakkında haberdar olma sürecine girildi. Farklı ve baş edilmesi zor düşüncelerle karşılaşıldı. Kutsallar sorgulanmaya başlandı. Avrupa'daki donma, dar görüşlülük yıkıma uğradı (Şeriatı, 1999a:12-14).

Haçlı seferleri ile oluşan yeni fikirler, tarım ve ticaretteki gelişmeler, yeni şehirlerin kurulmaya başlanması ve köylülerin bu şehirlerdeki çarşı pazarlarla irtibata geçmeleri sonucu ekonomik hayat tekrar canlanmaya başladı (Göze, 2000:73-75). Ticaret, dağınık köyleri şehirlerin etrafında topladı. Tüccar ve zanaatkârlar kimseye bağlı değillerdi, çalıştıracak elemanlara ihtiyaçları vardı ve çevredeki köylerden kaçıp gelenleri memnuniyetle kabul ediyorlardı. Şehirler büyüyüp gelişiyor ve şehirliler kendi özgürlüklerini surlar inşa ederek, milisleri silahlandırarak korumaya çalışıyorlardı. XIII yüzyılda Kilise'nin okuma yazma üzerindeki tekelliği kırılmış, manastırlar yerine artık üniversiteler bilim ile uğraşmaya başlamışlardı. Yunan ve Roma dünyasının din dışı eserlerine Arapça üzerinden ulaşabiliyor, Platon, Aristoteles ve İbni Rüşd tartışılabilirdi (Harman, 2015:148-149).

2.2.1 Burjuvazinin Doğuşu, Rönesans ve Reform

XIV ve XV'inci yüzyıllar da kriz yaşayan feodal yapı, yavaş yavaş kent devletlerine dönüşüm sürecine girmiş, günümüz parlamentolarının öncülleri olan kent parlamentoları kurulmuş, üretim daha sonra kapitalizm tarafından yıkılacak olan lonca sistemi üzerinden örgütlemişti (Köktürk, 2011:89). Feodalitenin karşıtı olarak görülebilecek olan burjuvazi, yeni döneme şekil verecek bir gücün sahibiydi.

Burjuva kelimesinin kaynağı olan "Burgensis" kelimesi ilk olarak 1007 yılında

düzenlenmiş bir belgede geçmektedir. Yeni bir insan tipinden söz eden belge “ ... eğer burjuvalar rahiplere karşı ayaklanırlarsa” demektedir. Burjuva senyör vesayetinden kurtulmuş, kentte oturan, üründen vergi almak yerine şahıstan vergi almayı icat eden, kentteki adaleti de kendisi sağlamak isteyen bir sınıftır. Kent meydanında bir belediye binası yapmış, katedralin çan kulesinin yanına laik insanı resmeden bir belediye kulesi dikmişti. Burjuva zengin demektir (Pernoud, 1991:29-39).

Max Weber’e göre, sabitlenmiş idari düzenlemeler aracılığıyla gerçekleşen ihtilafları çözümleme yöntemi, hiçbir şekilde güvence altına alınmış hakların varlığına işaret etmemektedir. Ancak sadece nesnel ve sabitlenmiş normların varlığı değil, tam anlamıyla hukukun varlığı bir güvence oluşturabilir. Bu nedenle burjuvazi ve monarşi çıkarlarının ittifakı, biçimsel hukukun rasyonalizasyonuna yol açan en önemli faktörlerdendir. Prens düzen istemekteydi, bu istek hem yönetimin teknik ihtiyaçlarından, hem memurların kişisel çıkarları açısından önemliydi. Hukuksal tek biçimcilik memurun ülkenin her bölgesinde görev yapabilmesine, yerellik kalıbından kurtulup kariyer yapabilmesine imkân tanırdı. Burjuva adalet alanında kesinlik ararken, memurlar hukukun anlaşılabilirliği ve düzeniyle ilgilenmekteydiler (2012b:213-214).

Burjuvanın işleri uyuşmazlık kaynağıydı, bu nedenle bir oğlu hukuk okurdu. Ancak burjuvayı cezbeden herhangi bir hukuk değildi; onun gözdesi tüccarın en çok işine yarayan Roma hukukuydu ve burjuva Roma hukukunu tutkuyla incelemekteydi. Roma hukuku, kralı örfün ve kilisenin etkisinden kurtarıyor, ona istediği gibi yasa yapma imkanı veriyordu. Bu hukuk her tarafta ilgi uyandırmıştı, kilise ve papalar bile Roma hukukundan etkilenmekten kendilerini alamıyorlardı. Çünkü Roma hukuku; mutlak, sınırsız, bölünemez bir egemenlik vaat ediyordu. Burjuva hukukçuları, senyör ve kilise hukukuna karşı yoğun bir şekilde kralın hukukunu desteklemekteydiler. Amaç merkezi devletin iktidarını sağlamaktı (Pernoud, 1991:61-71).

Roma hukukuna ve bu hukuk eğitimine saygının, erken modern dönemin hepsi üniversite eğitilmiş avukatların rasyonalizminin ürünü olan tüm monarşik kanunlaştırmalarına egemen olduğunu söyleyen Weber’e göre, dönemin üniversite eğitilmiş yargıç ve noterleri, ile üniversite eğitilmiş avukatları hukukun tipik ileri gelenleriydiler. Ulusal çapta örgütlenmeye sahip olmayan bir hukuk mesleğinin olmadığı her yerde Roma hukuku galip gelmiş, Hiçbir batılı hukuk sistemi,

İngiltere'ninki bile kendini bu etkilerden tamamen kurtaramamıştı (Weber, 2012b:219-221).

Rönesans ve reform hareketleri ile feodaliteden burjuvaziye geçişin aynı döneme denk gelmesi elbette tesadüfi değildi. Her iki hareket birbirini tetikliyordu. Katolik kilisesi ve Feodal ekonomi kapalı yapılar olup, kendi içinde dairesel bir devinim sergilemekteydiler. Katolik mezhebinden olan Feodal, dünyayı aşağılar ve riyazet yoluyla ahirete yönelirdi. Bireysel özgürlük peşinde olan burjuva Protestan'dı. Katolik dünya malını kötülerken, Protestan dünya malına yöneldi. Katolik daha sakindi, kazanç sağlama içgüdüleri zayıftı. Sonunda başarı ve zenginlik elde edebileceği bir maceraya girişmek yerine daha az paralı güvenli bir yaşamı tercih ederdi. Protestan yaşamını laik bir çerçeveye oturtmuştu. Katolik'in durgun yaşamı yerine daha iyi bir yaşam peşindeydi (Weber, 2011:39).

Reform, kilisenin yaşam üzerindeki etkisini yitirmesi değil, var olan etki biçiminin yeni bir anlama kavuşturulmasıydı (Weber, 2011:32). Reform, her ne kadar dinsel yönleri ağır basıyor görünse de özünde siyasal bir hareketti. Bu hareket Kilisenin hiyerarşik sistemini bozmuş, aynı dönemde başlayan Rönesans ile birlikte modern toplumun temellerini atmıştı. Reform hareketinin başlamasında Martin Luther'in, Tanrısal kurtuluş ve adaletin, günahı ve günahkârı cezalandırmak olmadığı, insanın yalnızca iman ederek Tanrısal kurtuluşa ulaşabileceği şeklindeki görüşleri oldukça etkili olmuştu. Bu düşünce imanı eylemin önüne çıkarıyor ve kilise cemaati içinde olmasa da bireyin imanla kurtulabileceğini savunuyordu. Buradan hareketle kilisenin din ticareti yapıp kurtuluş belgeleri satması İncil'e aykırıydı. Kilisenin aracılığına gerek yoktu ve insan imana yalnızca İsa ile ulaşabilirdi. Hatta Luther daha da ileri giderek, Katolik Kilisesi ve Papanın en büyük günah kaynakları olduğunu, Papanın bir deccal olup ortadan kaldırılması gerektiğini söyledi ve Roma Kilisesi ile tüm bağlarını kopararak kendi kilisesini kurmaya yöneldi. Luther, Pavlus ve Augustinus'a dayanarak siyasi iktidarın Tanrı tarafından, günahkâr insanlar arasında barış ve düzeni sağlasın diye laik yöneticilere verildiğini kabul ederek, gücünü Tanrıdan alan prensin iktidarını meşrulaştırdı. Hareketin başka bir öncüsü olan Jean Calvin'de, Luther gibi İncil'in meşruluğunun kiliseye bağlı olmadığını, kilisenin aracılığına da ihtiyaç bulunmadığını söylemekteydi (Ağaoğulları ve Köker, 1991:98-138).

Luther’de dini yaşam mistik bir kültür taşıırken, Calvin de zahitlik vardı (Weber, 2011:142). Calvencilik insanları bıktıran ve İncil ile alakası olmayan sıkı bir çalışma disiplini yerleştirmişti. Max Weber, bu sıkı çalışma disiplini ile sermayenin biriktirildiğini ve kapitalizmi doğuran güce ulaşıldığını ileri sürmektedir. Weber’e göre, Protestanlık mal sahibi olmanın verdiği mutluluğu olumsuzlayarak lüks tüketimi yavaşlatmıştı. Buna karşın mal kazancını Katolik sıkıntılardan kurtararak Tanrının isteği haline getirmişti (2011:253). Bu durum burjuvanın ihtiyaçlarını destekleyecek bir ahlak doğurmuş; burjuvanın emrine çalışkan, ölçülü ve mesleği Tanrının istediği bir yaşam amacı olarak gören işçiler vermişti (Weber, 2011:265).

Eski Yunan ve Roma kültürünü yeniden canlandırmayı amaçlayan ve “Yeniden Doğuş” anlamına gelen Rönesans, Reform hareketi ile eşzamanlı olarak başlamıştı. Bu hareket, V. yüzyıl ile XV. yüzyıl sonları arasında kalan “Karanlık Orta Çağ” olarak tanımlanan Katolik Kilisesi kontrolündeki zaman diliminden sonra; İtalyan kent devletlerinde ortaya çıkan, öncelikle edebiyat, resim, mimarlık gibi sanat alanlarında beliren, sonra Batı Avrupa ya yayılan bir yenileşme hareketiydi (Ağaoğulları ve Köker, 1991:149).

İnsan aklının edindiği bilgi artık ikinci dereceden bir bilgi değil, ilahi bilgiye eşdeğer bir bilgi olarak kabul edilecektir. Bu akıl, artık doğanın bilgisine sahip olabilir, bilgi sayesinde doğayı dönüştürme imkânını yakalayabilir ve doğayı yeniden üretebilir yücelikte görülecektir. Hatta Galileo; insana ait anlayışın doğanın anlayışına eşit hale geldiğini, az da olsa insan zekasının kavrayabildiği şeylere ait bilgisinin nesnel kesinlik bakımından ilahi bilgiye eşit olduğunu söyleyecektir (Karaböcek, 2011:53-54).

2.2.2. Mutlak-Sınırsız Egemenlik

2.2.2.1. Niccolo Machiavelli (1469-1527)

XV-XVI. yüzyıllar Fransa ve İspanya da merkezi monarşilerin kurulduğu zamanlardır. Almanya’da henüz siyasal birlik kurulamamıştır. İtalya ise daha da parçalanmış ve bölünmüş durumdadır. Machiavelli’nin siyasal düşüncesi, böyle bir ortamda, merkezi ulusal krallıkların güçlendiği dönemde oluşmuştur (Göze, 2000:103) ve Machiavelli sonrasının siyasal düşüncesi merkezi krallık oluşumunun belirleyici etkisi altında gelişmiştir. Dinden bağımsız bir ahlak anlayışı geliştiren Machiavelli, siyaseti teknik bir beceriye indirgemıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1991:203). Bununla

bağlantılı olarak, 1600 lü yılları siyaset biliminin doğuşu olarak kabul edenler, Machiavelli'nin siyaseti dinsel ahlaktan yoksun olarak inceleyen ilk düşünür olmasından hareket etmektedirler (Yılmaz, 2014:124). Zaten Machiavelli'nin hedefi de siyasete Rönesans zihniyetini, diğer bir ifade ile Roma zihniyetini getirmektir (Göze, 2000:106). Egemen olguyu kesinlikle laik bir olgu olarak düşünmüş, bu nedenle kilisenin düşünce sisteminden gerçek anlamda kopuşun bir simgesi olmuştur. Machiavelli pratik, Hobbes ise teorik bir çerçevede laik bir egemenlik oluşturmuşlardır (Hakyemez, 2004:28).

Machiavelli'nin düşüncelerini şekillendiren en büyük etken, İtalya'nın ulusal birliğinin sağlanması konusudur. Bu nedenle 1870 yılında İtalyan birliği kurulduğunda, Machiavelli bu hareketin ilk öncüsü olarak saygıyla anılacak, XX. yüzyılda ise Musollini "Machiavelli bugün dört yüzyıl önce olduğundan çok daha canlıdır" diyecektir (Göze, 2000:116). Machiavelli'nin modern ulusal devletin önemli kuramcılarının biri olarak kabul edilmesinin sebebi, İtalyan birliğinin sağlanamamasının en büyük sebebi olarak gördüğü kiliseyi siyasal hayatın dışında tutup, tüm İtalyan kentlerini laik bir paydada toplamayı amaçlamasındandır (Ağaoğulları ve Köker, 1991:200). O; tıpkı Fransa ve İspanya da olduğu gibi, İtalya'da da ulusal birliğin ancak güçlü bir Prens tarafından gerçekleştirilebileceğine inanmış, "Prens" isimli eserinde de hayal ettiği prensin nasıl başarıya ulaşacağını anlatmıştır (Göze, 2000:105).

İktidarın değişik yollarla elde edilebileceğini söyleyen Machiavelli, iktidar yolunda yetenek ve şans kavramlarına ayrı bir önem verir (Ağaoğulları ve Köker, 1991:176). Tüm devlet ve imparatorluklar ya cumhuriyet ya da prenslikler diyen Machiavelli'ye göre, prenslikler ya miras yoluyla elde edilirler ya da yeni ele geçirilmiş olurlar (2004:35). Miras yoluyla elde edilmişse, Prens'in atalarından devraldığı politik düzen ve aygıtları ihmal etmemesi, beklenmedik olayları zamana yaymayı bilmesi iktidarını koruyabilmesi için yeterlidir. Bu tür devletlerde Prens'in şiddete başvurmasını gerektirecek daha az neden bulunur ve büyük kabahatleri kendisine dış bilenmesine yol açmadığı sürece prens çok sevilir (Machiavelli, 2004:37-38). Bir Prens'in başka bir devleti ele geçirip kendi devletine katmasında ise iki durum söz konusudur. Ele geçirilen devlet aynı bölgede olup halkı da aynı dili konuşuyorsa, hele birde özgür yaşamak gibi bir alışkanlıkları yoksa onların egemeni olmak için eski koşullarını

değiştirmemek ve o zamana kadar onları yönetmiş olan eski Prens'in soyunu kurutmak yeterlidir. Ama ele geçirilen devlet; dili, gelenekleri, örf ve adetleri farklı bir bölgeden ise en etkili çare orayı ele geçiren fatihin oraya gidip yerleşmesidir. Çünkü orada oturulunca çıkan karışıklıklar hemen görülür ve hemen gerekli önlemler alınabilir. Bir başka çok iyi ve etkili çare de koloniler kurarak kök salmaktır. Yine Prens yeni bölgeden kendisine katılan güçsüzleri korumalı ama güçlenmelerini engellemelidir, güçlüleri ise sindirmelidir (Machiavelli, 2004:42-45).

Machiavelli, kendi yasaları altında özgürce yaşama alışkanlığına sahip bir ülke halkına egemen olmanın da üç yolu olduğunu söyler. Birincisi kenti yıkmaktır, ikincisi kişisel ikametini oraya kaydırmaktır, üçüncüsü ise bir vergi koyarak az sayıda kişiyle bir hükümet kurmak ve onları kendi yasalarına göre yaşamaya bırakmaktır. Ancak özgür yaşamaya alışmış bir ülkeye güvenilir bir biçimde hakim olmanın tek yolu Machiavelli'ye göre ülkeyi yıkmaktan geçmektedir (2004:57-58).

Dini prenslikleri ayrı bir sınıfta ele alan Machiavelli, bu prensliklerde bütün zorluğun prensliğin ele geçirilmesinden önce yaşandığı düşüncesindedir. O'na göre bu prenslikler ya erdemle ya da talihle ele geçirilirler ama sonra her ikisi de olmaksızın korunabilirler. Çünkü nasıl davranır, nasıl yaşarsa yaşasınlar, prensin yerinde kalmasını sağlayacak özellikte ve kudretteki kadim din kurumlarına dayanırlar diyen Machiavelli (2004:95), dolaylı bir şekilde kilise ve Hristiyanlıktaki dini-siyasi yapılanmayı küçümsemektedir. Son olarak diğer prensliklerden farklı bir yere koyduğu, yurttaşların desteği ile Prens olma imkânından söz eden Machiavelli, bir anlamda "sivil prenslik" olarak görülebilecek bu iktidarın; büyük bir yetenek, beceri, şanstın çok sonucu şansın yaver gitmesine bağlı bir kurnazlık gerektirdiğini söylemektedir. Machiavelli'ye göre, halk büyükler tarafından hükmedilmek ve ezilmek istemez, büyüklerde halka hükmetmek ve ezmek isterler. Sonuç olarak ya Prens egemenliği ya özgürlük ya da kargaşa ortaya çıkacaktır. Böyle bir durumda prens adayı, yeterince kurnaz ise halkı yanına alarak egemenliğini kurabilir (Machiavelli, 2004:85-86). Seçkinlerin yardımıyla iktidara gelen kişi seçkinleri memnun etmek zorunda kalacaktır ki, seçkinler namuslu ve haksızlık etmeyen yönetimlerden memnun olmazlar. Buna karşılık halkın yardımıyla iktidara gelen kişi, halka daha kolay söz geçirebilir ve halkı daha kolay memnun edebilir. Dolayısıyla halka dayananın iktidarının kalıcı olması daha olasıdır (Ağaoğulları ve Köker, 1991:177-179).

Machiavelli'ye göre, erdemleriyle, beceri ve yetenekleriyle prens olanlar, prensliğe zorlukla ulaşır ama onu kolayca korurlar (2004:63). Özel kişi durumundayken yalnızca şansın desteğiyle prens olanlar pek çaba harcamadan bu makamı ele geçirmiş olurlar ama yerlerini korumak için çok çaba harcamaları gerekir. Bu ikinci gruptan olanlar kendilerini fırtınaya karşı koruyacak köklere sahip değildirler. Ama zaman kaybetmeden başkalarının Prens olmadan önce attıkları temelleri Prens olduktan sonra atacak beceri ve yeteneğe sahipler, o zaman durumu toparlayabilirler (Machiavelli, 2004:67-69). Böyle bir yaklaşım ile Machiavelli, siyasal iktidarı amaçlayan şahsın kişisel becerilerini çok fazla önemsemektedir. Yine “Hiçbir şey gücünü kendisinden almayan bir iktidarın saygınlığı kadar değişken ve gelip geçici değildir” diyerek başkasının silahları ile mücadeleye girilmesini de doğru bulmamaktadır (2004:110-112).

Prensin tüm iyi niteliklere sahip olmasını övgüye değer bulan Machiavelli “ne var ki insan doğası gereğince bu olanaksızdır” demektedir. Machiavelli'ye göre bir Prens en azından devletini kaybetmesine neden olabilecek utanç verici hatalar yapmayacak kadar basiret sahibi olmalıdır. Ancak onlar olmaksızın devleti kurtarmanın zor olduğu bir takım utanç verici kusurları da fazla önemsememelidir. Çünkü erdem gördüğü bazı davranışlar onu felakete sürükleyebilir, ya da kusur gibi görünen davranışlar güvenlik ve mutluluk sağlayabilir (2004:118-119). Yaşanması gereken ile gerçekte yaşananın birbirinden çok farklı olduğuna değinen Machiavelli, yapıları bırakıp yapılması gerekeni izleyen kimsenin kısa bir sürede varlığının yıkımı ile karşı karşıya kalacağı değerlendirmesinde bulunmaktadır (2004:117-118).

Machiavelli, Prens'in kaçınması gereken şeyler arasında en önemlilerinin nefret edilme ve hor görülüp aşağılanma olduğunu belirtmektedir (2004:124). Prens'in son derece merhametli, inançlı, dürüst, insancıl ve dindar görünmesi gerektiğine değinen Machiavelli, böyle olmanın gerekmediğini böyle görünmenin yeterli olduğunu, çünkü insanların gördüklerine göre karar verdiklerini söylemektedir (2004:134). Prens, hem sevilmeli hem de kendisinden korkulmalıdır, illa birinin olumsuz sonuçları göze alınacaksa korkulmak seilmekten çok daha güven vericidir. Çünkü sevgi insanın kendisine ait, korku ise Prens'in idaresinin sonucudur. Ancak korkunun nefret getirmemesine özellikle dikkat edilmelidir (Machiavelli, 2004:127-129).

“İki çeşit mücadele yöntemi vardır biri yasalarla, diğeri zor ve şiddetle olur.

Birincisi insanlar, ikincisi hayvanlar için geçerlidir. Ancak çoğu kez birinci yöntem yeterli olmaz ve ikincisine başvurmak gerekir. Bu yüzden prens yerine göre hayvan doğasını ve insan doğasını iyi kullanmak zorundadır” diyen Machiavelli (2004:131), Prens’in iktidara gelmek ve iktidarını korumak için yerine göre yasalara, yerine göre ise zor ve şiddete başvurması gerektiğini söyler. Şayet hayvanları taklide gerek duyarsa, o zaman da tilki ve aslanın niteliklerini iyi bilmelidir. Tuzakları tanımak için tilki, kurtları korkutmak için aslan olabilmelidir (2004:132).

Machiavelli’ye göre, bütün devletlerin sahip olması gereken başlıca temeller, iyi yasalar ve iyi ordudur. İyi orduların olmadığı yerde iyi yasalar da olamaz ve yasaların iyi olduğu yerlerde iyi orduların olması gerekir yargısı ile yasaların iyiliğini orduya yani güce bağlar. Paralı ve yardımcı orduları ise işe yaramaz bulur (2004:100).

Machiavelli, Prensın egemenliği ile yönetimi başlatsa da, devamında cumhuriyete kayarak halkı da yönetime ortak etmeyi düşünür. Prenslik yönetimi ile cumhuriyet arasındaki en büyük fark ise iktidarın öznelerindedir. Prenslikte bir kişi, cumhuriyette prens gibi davranan kolektif özne olarak halk söz konusudur (Ağaoğulları ve Köker, 1991:189). “Discorsi(siyaset üzerine konuşmalar)” isimli eserinde Aristoteles gibi, karma yönetim biçiminin üstünlüğünden söz edip, karma yönetim biçimini beğense de, monarşi ve cumhuriyeti iyi rejimler olarak görmektedir (Ağaoğulları ve Köker, 1991:184).

Machiavelli genel olarak; amaçlara ulaşma yolunda zor, baskı ve fiziksel gücü önceler. Egemeni sınırlandıracak hiçbir düşünsel, ahlaki ya da fiziki güç tanımaz. O iktidarın sadece dinle değil, insanın ahlaksal ve kültürel yaşamının tüm öteki biçimleriyle de bağlantısını koparır (Çetin, 2002:3). Prens’i en üstün irade, egemen güç olarak bilir ve herhangi bir dini, sosyal ya da ahlaki ilkenin prensın iradesine etki etmesine izin vermez. Machiavelli, egemenliğin bölünmezliğini kavramsal olarak dile getirmese de, Prens’in iktidarını değerlendirme şeklinden egemenliği bölünmez düşündüğü oldukça açıktır. Prens hem kral, hem de devletin tüzel kişiliğidir. En büyük görevi iktidarı ele geçirmek ve onu devam ettirmektir. Bu amaç uğruna yapamayacağı hiçbir şey yoktur. Onun için tek ilke vardır, başarılı olmak.

2.2.2.2. Jean Bodin (1530-1596)

Bodin, hukukçu ve tarihçidir. Dönemin dini-siyasi çatışmalarını bu iki bilimdeki birikimiyle yorumlamaya çalışmıştır. En büyük amacı şiddet vakalarının Fransız krallığını tehlikeye düşürmemesi için kurtuluş yoluna ait hukuk ilkelerini belirlemektir. Bu amaçla 1576 yılında monarşinin mutlak egemenliğini savunan “*Devletin Altı Kitabı*” isimli kitabını yazmıştır. Bu eser onu meşhur edince, kraliyet savcısı olarak görevlendirilmiş, daha sonra Fransız meclisinde burjuva temsilciliği yapmıştır (Saygılı, 2014:187).

Kuvvetli bir monarşiden yana olan Bodin’in egemenlik anlayışı, feodaliteye karşı Fransız monarşisinin temelini oluşturur. Yine bu egemenlik anlayışı ilkçağlardan beri savunulan karma yönetimlerin sonu anlamına gelir, ayrıca dini iktidarın yani papaların ve Roma-Cermen İmparatorluğunun üstünlük iddialarını çürütmeye çalışır (Göze, 2000:126-127). Kısacası Bodin, tasarladığı egemenlik söylemi ile Fransa kralının önüne çıkmaya cesaret edebilecek her varlığın kafasını uçurur ama bunu Machiavelli’nin Prens’i gibi kanunsuz yollarla değil, yasalarla yapmayı daha doğru bulur. Machiavelli’nin İtalya için düşündüğü şeyi Bodin Fransa için düşünür. Ağaoğulları’na göre; Bodin iki amaç gütmektedir. Birincisi hayranı olduğu, fakat ahlakdışı düşüncelerinden korktuğu Machiavelli’nin savlarını çürütmek, ikincisi ise siyaset konusu bakımından dönemin Aristoteles’i olmak. Bodin, dönemin siyasal kötülüklerinin kaynağını, Machiavelli’nin devletlerin temeline dinsizliği ve adaletsizliği yerleştirmesine bağlar. Aynı şekilde isimlerini açıkça belirtmese de Machiavelli’nin tam karşı kutbunda yer alan Monakomarkları da eleştirir. Bodin’e göre çağdaşı olan yazarlar siyasetin içermesi gereken ahlaksal ilkeleri dışlamışlar, adaletin önemini kavrayamamışlardır. Machiavelli prenslere güçlerine güç katabilmeleri için adaletsiz yöntemler öğütleyerek, Monakomarklar da uyrukları meşru otoritelere karşı kışkırtarak siyaset sapkınlığı yapmaktadırlar (Ağaoğulları ve Köker, 2004:14-15).

Bodin’e göre “Devlet, birçok ailenin ve (bu ailelerin) ortak çıkarlarının egemen bir güçle, doğruluk üzere (yasa uyarınca) yönetilmesidir” (2005:181). Egemenlik ise “yurttaşlar ve uyruklar üstündeki en yüksek, mutlak ve en sürekli güçtür”. Bu güç sürekli, çünkü geçici bir süreliğine bir ya da bir kaç kişinin kullanımına verilmekte, süre bitiminde ise asıl sahibine geri dönmektedir. Nasıl ki

malını bir kişiye ödünç veren biri malının sahibi olmaya devam ediyorsa, egemen gücü kullanmak üzere halk ya da prens tarafından seçilen kişi ya da kişiler egemenliğin sahibi değil sadece birer görevlidirler. Bu nedenle yasa, bir yöneticinin zamanı geldiğinde kullanmakta olduğu ve kendisine ait olmayan gücü asıl sahibine iade etmesini emreder. Bu kural tüm kademelerdeki yöneticiler için aynı şekilde geçerlidir (Bodin, 2005:183-186). Yöneticilikten çok farklı olan egemenlik, monarşilerde hiçbir kopukluk olmaksızın bir kişiden bir başka kişiye geçerek devam eder. Fransa krallığındaki “kral öldü, yaşasın yeni kral” deyişi, bu anlayışın en açık göstergesidir (Kapani, 2015:50).

Eğer egemenlik bir prensin elindeyse buna monarşi denir, eğer bütün halk egemenliğin sahibiyse bu bir demokrasi ya da halk devletidir. Eğer egemenlik halkın küçük bir kısmının elindeyse buna da aristokrasi denir. Egemenlik bölünebilir olmadığı için karma egemenlik modelleri imkânsızdır. Böyle bir durumda egemenliğin halkta mı, prenste mi, yoksa soylularda mı, olduğuna karar vermek için silaha başvurmak kaçınılmaz olacaktır diyen Bodin (2005:187-188), egemenliğin parçalanmasının her halükarda savaş ve kargaşa getireceği kanaatindedir.

Yurttaşlar, Egemen’e mutlak boyun eğmekle görevlidirler. Egemen ise yurttaşları korumakla görevlidir (Ağaoğulları ve Köker, 2004:24). Bodin, egemenliği tümüyle kişisizleştirme yoluna gitmez, devlet kralda somutlaştığı için egemen güç ile kral bedeni birbirine karışır. Dolayısıyla kral egemendir fakat egemenlik demek değildir. Egemenlik devlette soyut, kralda somut nitelik göstermektedir. Kralın biri özel, diğeri kamusal iki kişiliği söz konusudur (Ağaoğulları ve Köker, 2004:33).

Bodin’in devlet tanımında birinci değer egemen güç, ikinci değer ailedir. Aile, özel mülkiyet hakkı bulunan ve aile reisinin otoritesi altında örgütlenen doğal bir birimdir. Siyasal toplumun en küçük düzeydeki modeli olan aile, aynı zamanda devlete can veren hücrelerdir. “İyi yönetilen aile, devletin gerçek suretidir ve ailedeki erk egemen erke benzer. Ayrıca evin doğru yönetimi, devlet yönetiminin gerçek modelidir” diyen Bodin, devletin iyi düzenlenmesini, ailenin iyi düzenlenmesine bağlar. Ona göre “eğer devletin temelini oluşturan aileler iyi düzenlenmemişse, devletin bir değerinin olması mümkün değildir” (Ağaoğulları ve Köker, 2004:20).

Bodin’in devlet tanımındaki bir diğer değer doğruluk üzere (yasa uyarınca) yönetilmedir. Bu görev egemenin yerine getireceği bir şeydir. Egemenlik “en yüksek,

mutlak ve en sürekli güç” olarak tanımlanmıştı. Egemenliğin devredilemez nitelikte olup süreklilik arz ettiğine ve kralın şahsı ile krallığın maneviyatında en yüksek güç olduğuna değinmiştik. Mutlaklık ise en açık biçimde egemenin yasalarla olan ilişkisinde görülür. Egemen, yasa yapma-değiştirme-kaldırma hakkına sahiptir. İnsanın kendi kendine emretmesi doğal olarak imkansız olduğu için, egemen yaptığı yasalarla bağımlı değildir. Bodin yaklaşımında hukuk ile yasa kavramları birbirinden ayrılırlar. Yasa egemenin buyruğu, hukuk ise yalnızca hakkaniyet ya da doğruluktur ve yasa hukuktan önceliklidir. Başka bir deyişle prensin iradesi doğruluk düşüncesinden üstündür (Ağaoğulları ve Köker, 2004:27-28). İster egemenin kendisi tarafından koyulsun, ister dinsel uygulamalardan kaynaklansın, isterse de eski gelenek ve göreneklerden miras kalmış olsun, egemen tüm yasaların üzerindedir (Aydınlı, 2004:74).

Jean Bodin’in egemenlik ve yasama’ya dair görüşlerini ortaya attığı dönemde, Fransa bölgesel ve yerel adetlerle, parsellenmiş yasama yetkileriyle idare ediliyordu. Bu durum her açıdan devletin yargı ve yasama gücünü ciddi şekilde kısıtlıyordu. Bodin, yasanın kaynağı ile yasayı, orta çağlardaki gibi ayırdı. Yasa, yasaya tabi yurttaşlara uygulanacaktı; Yasanın kaynağı da Tanrı ya da doğa değil, egemenin iradesi olacaktı. Dolayısıyla devletin artık başka bir meşruluğa, başka bir doğrulamaya ihtiyacı olmayacaktı (Mısır, 2011:118). Özünde Bodin’in amacı, kralın iktidarını Kilise’nin ve mezheplerin etkisinden kurtarmak ve yeni yeni ortaya çıkmaya başlamış olan modern devletin gücünü hukuksal araçlarla desteklemektir (Zeybekoğlu, 2009:25).

Schmitt’e göre, Bodin çalışması boyunca sürekli egemenin kanunlarla ne derece bağlı olduğu ve tebaasına karşı nereye kadar sorumlu olması gerektiği sorularına geri dönmektedir. Aldığı cevap ise bu bağlılık ve sorumluluğun doğal hukuktan kaynaklandığıdır. Acil bir durum, olağan üstü bir hal bu bağı koparacaktır. Schmitt, bu noktadan hareketle Bodin’in egemenlik tanımını olağanüstü hal ile ilişkilendirmeye çalışmakta, Bodin’in egemenliğin ayırt edici niteliklerini acil durumdaki kanun ilga etme nirengisinden türettiği yargısında bulunmaktadır (Schmitt, 2005:16-17).

2.2.2.3. Thomas Hobbes (1588-1679)

Hobbes’ın egemenliğe dair düşüncelerini anlattığı ve egemen devletin simgesi olarak kullandığı İbranice “Leviathan” sözcüğü, eski Ahit’in birçok yerinde bir çeşit su

canavarını anlatmaktadır (Ağaoğulları ve Köker, 2004:173). Hobbes'ın 1651 tarihli kitabının kapağında Leviathan'ı birçok insanın kafasından oluşturması da devlet karşısında bireyi ikinci plana ittiğinin göstergesidir.

XVII. yüzyılın savaş ve kargaşa ortamında krallık yönetimleri de yükselişlerini devam ettirmişlerdir. Ekonomide merkantilist düşünce gelişmeye başlamış ve merkantilizm iç-dış siyaset açısından krallıkların yükselişini kolaylaştırmıştır. Bu durum ticaret kapitalizmi gelişip, krallıklar karşısında burjuvazi yeterince güçlenerek iktidara katılmak isteyene kadar devam etmiştir. XVII. yüzyılın kargaşa ortamında bilim alanında da önemli gelişmeler olmuş, bu gelişmeler siyasi düşünceleri de kimi açılardan etkilemiştir. Bacon, Kepler, Galile, Descartes, Pascal, Toricelli, Harvey, Newton gibi isimler XVII. Yüzyılın yetiştirdiği bilim adamlarıdır. Bu yüzyılın, egemenlik söylemi ve insan hakları açısından en önemli gelişmesi hukukun Tanrı ile ilişkisini kesmesi, siyasetin de teoloji ile bağlarını koparmaya başlamasıdır. Doğal hukuk anlayışı, artık Tanrısal kökünden uzaklaştırılmıştır. Gelişen kapitalizm bu değişimi kolaylaştırmış, buna karşılık maddeci doğal hukuk anlayışı da kapitalizme teorik dayanaklarını sağlamıştır. İktidarın Tanrıdan geldiğini savunan teori karşısına sosyal-siyasal sözleşme teorisi konmuştur (Göze, 2000:129-130).

Sözleşmeden ilk söz eden Francisco Suarez olmuştur (1548-1617). “Siyasi birlik, aile ve bireyleri, toplumun yöneticisine ya da üstün bir otoriteye bağlayan ve bu topluluğun varlık koşulu olan, açık ya da gizli bir anlaşmadan doğar” diyen Suarez, siyasal yapının kuruluşunu sözleşmeye dayandırır. Burada insanlar kendi kaderlerini belirlemek üzere kendi kararları ile bir sözleşme yaparak siyasi birliği oluşturmaktadırlar (akt/Karaböcek, 2011:41-42). Suarez'in düşünceleri daha sonra birçok düşünür tarafından geliştirilecektir. Hobbes, Locke ve Rousseau'da göreceğimiz sözleşme teorisinin kökleri ise, toplumsal sözleşmeyi geliştiren bir Tabi Hukuk kuramcısı olan Grotius'a (1583-1645) uzanmaktadır (Mısır, 2011:122).

1600'lü yıllarda İngiltere siyasal çalkantılar içindedir. Mezhep ayrılıkları Protestanlarla Katolikleri ve Anglikan Protestanlarla Püritenleri karşı karşıya getirmekte, mücadelelere neden olmaktadır. 1644 yılında Protestan olan parlamento ile Katolik olan kral arasında savaş çıkmış ve kral öldürülmüştür. Bu çalkantılar içinde 1651 yılında “Leviathan” yayınlanır. Leviathan Latince “Civitas” diye adlandırılan

devlettir ve bu devlet insan eseri yapay bir yaratıktır. Görüntüsü insana benzemektedir ama ondan daha büyük ve daha güçlüdür. Çünkü insanları korumak ve savunmak için yaratılmıştır (Göze, 2000:133). Leviathan ile birlikte, daha önceki doğal yaşam döneminde mutlak özgürlük ve eşitlik içerisinde ölümüne yarıyan insanlar, artık sivil halde, egemenin koyduğu kurallar çerçevesinde yarışır duruma gelmişlerdir (Hakyemez, 2004:36). Thomas Hobbes, teorisini din savaşlarından esinlenerek geliştirmiştir ve ortaya attığı formül Avrupa'nın 300 yıldan fazla süren laiklik sürecinin bir sonucu olmuştur (Depenheuer, 2007:39).

Hobbes, egemenlik söylemini temellendirmek amacıyla, devletin bulunmadığı bir ortam tasarlar ve bunu “doğa durumu” olarak adlandırır. Doğa durumu “insanların doğal duygularının zorunlu sonucu olan berbat bir savaş durumudur”. Doğa durumunda herkes eşittir ve herkes birbirine karşı savaş halindedir. Yasalar yoktur ve herkes yargıç olduğundan suçlamaya da yer yoktur (2007:101, 104, 112, 127, 227). Bir anlamda orman kanunlarının geçerli olduğu, en güçlüünün de öldürülme korkusu taşıdığı, hiç kimsenin güvende olmadığı, herkesin eşit derecede güvensizlik içinde bulunduğu bir durumdur. Kısacası, doğa durumu “insan insanın kurdudur” (akt/Ağaoğulları ve Köker, 2004:201) sözü ile ancak özetlenebilecek bir durumdur. Hobbes’a göre doğa durumunda; herkes herkese karşı savaştığı için doğru, yanlış, adalet, zulüm gibi kavramların anlamı yoktur. Çünkü genel bir gücün olmadığı yerde, yasa olamaz. Yasanın olmadığı, savaş ortamında da cebir ve hile en büyük erdemlerdir. Hobbes adaleti; bireyin beden ve zihninde karşılığı olmayan, sadece toplum içinde yaşayan insanlara ait bir nitelik olarak değerlendirir (2007:96).

Doğa durumunda insanlar eşittirler ve bu eşitlik güvensizliğin sebebidir diyen Hobbes, insan doğasında üç temel kavga nedeni bulur. Birincisi, rekabet; ikincisi, güvensizlik; üçüncüsü de, şan ve şereftir (2007:94). İnsanları doğa durumundan toplumsal duruma geçmeye zorlayan etkenleri “ölüm korkusu, rahat bir hayat için gerekli şeyleri elde etmek arzusu ve çalışarak onları elde etme umudu” olarak sıralayan Hobbes, bu etkenlerin rasyonel bir şekilde insanların üzerinde anlaşılabilecekleri uygun barış şartlarını gösterdiğini belirtir (2007:96). Bu şartlara Doğa Yasaları da denildiğini belirten Hobbes, sözünü ettiği yasaları Leviathan'ın 13 ve 14. bölümlerinde 19 tane olarak sıralar. Daha sonra doğa yasalarını bir cümle ile özetler “Sana yapılmasını istemediğin bir şeyi, sen de başkasına yapma”. Ayrıca bu sözü Tanrının ebedi yasası

olarak da tanımlar (2007:346).

Devletin varlık amacının bireysel güvenlik olduğunu söyleyen Hobbes, bu amacın ne birkaç kişi veya ailenin birleşmesiyle, nede tek bir karar verici tarafından yönetilmeyen bir çoğunlukla sağlanamayacağını (2007:128) belirtir. Devletin oluşması; ancak doğa durumundaki insanların bir araya gelerek bütün güçlerini, tek bir kişiye veya iradelerini tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleriyle mümkün olabilir. Devlet, sanki herkes birbirine “senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum” demişçesine yapılan bir sözleşme yoluyla, herkesin bir ve aynı kişilikte birleşmesidir. Hobbes “İşte o Ejderha’nın veya daha saygılı konuşursak, ölümsüz tanrının altında, barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz, o ölümlü Tanrı’nın doğuşu böyle olur” diyerek devleti bir yeryüzü Tanrısı ilan eder (2007:130). Hobbes için devlet ve onu temsil eden egemen tam bir yeryüzü Tanrısıdır ve bu Tanrılığın kaynağı ise “güç” ‘tür. Leviathan’ın 31. bölümünde, egemene güçlü olduğu için itaat etmek gerektiği inancıyla uyumlu bir şekilde Tanrının doğal krallığını açıklamakta ve Tanrıya itaatin, tapınmanın, Tanrının kudretinden kaynaklandığını ileri sürmektedir.

İnsanların iradelerini teslim edecekleri güç için ise Hobbes, “Bu kişiliği taşıyana egemen denir ve onun egemenlik kudretine sahip olduğu söylenir; onun dışında kalan herkes ise onun uyruğudur” diyerek kendi egemenlik tanımına ulaşır (2007:130). Organizmacı bir devlet yapısı düşüncesine sahip olan Hobbes, “Egemenlik devletin ruhudur ve bu ruh gövdeden bir kez ayrıldığında, organlar hareket yeteneklerini artık ondan almaz olurlar” diyerek devleti doğal insandan çok daha güçlü ve çok daha büyük bir yapay insana, egemenlik olgusunu ise bu yapay insanın ruhuna benzetir (2007:162). Devlet ile birlikte artık tek iktidar odağı vardır. Güç egemenin tekelinde olup, toplumda durağan olmayan eşitliliğin yerine durağan, sürekli bir eşitsizlik (egemen ile uyruklar arası) oluşturulur (Ağaoğulları ve Köker, 2004:214).

Meşruiyetin sürekliliği yerini iktidarın sürekliliğine bırakmıştır. Toplumsal rıza ise bireylerin korku dolu itaatlerine yerini terk eder (Çetin, 2002:6). Yine devleti büyük bir aileye benzeten Hobbes; büyük bir ailenin, şayet bir devletin parçası değilse, babanın egemenliğinde kendi başına küçük bir monarşi gibi olduğunu belirtir. Bununla birlikte, savaş riski göze alınmaksızın boyun eğdirilemeyecek kadar güçlü olmayan bir ailenin,

tam anlamıyla bir devlet olamayacağını söyler ve devleti sahip olduğu maddi kuvvet ile aileden ayırır (2007:151).

Hobbes'e göre egemenlik iki yolla elde edilebilir. Birincisi doğal zor iledir ve edinilmiş devlet olarak adlandırılır. İkincisi ise, insanların gönüllü olarak kendi aralarında anlaşarak, bir kişiye veya bir kurula, kendilerinin korunması şartıyla tabi olmalarıdır. Bu ikincisi siyasal olup, sözleşme ile kurulmuş bir devlettir. Hobbes, sözleşme ile kurulmuş devletlerde egemenin haklarını şöyle sıralar (2007:130-136):

- Uyruklar, egemenin izni olmaksızın, herhangi bir konuda başka bir egemene tabi olmak için kendi aralarında yasal olarak sözleşme yapamazlar. Hükümet şeklini değiştiremezler.

- Egemen sözleşme ihlali yapmayacağı için, uyruklarından hiçbir vazgeçme mazeretini öne sürerek uyrukluktan çıkamaz.

- Egemen çoğunluğun oyu ile belirlendiğinde, muhalif oy kullananlar diğerlerine uymak zorundadırlar; aksi taktirde diğerleri tarafından haklı olarak yok edilmeye razı olmalıdırlar.

- Egemenin yaptığı hiçbir şey haksızlık olarak nitelendirilemez ve egemen adaletsiz olmakla suçlanamaz. Egemen insafsızlık edebilir; ama adaletsizlik veya haksızlık etmez.

- Egemen, uyrukları tarafından cezalandırılmaz ve öldürülmesi adalete uygun görülemez.

- Uyruklar için neyin gerekli olduğuna, uyruklara hangi düşüncelerin öğretileceğine egemen karar verir.

- Mülkiyet egemenliğin bir parçasıdır ve mülkiyetin bölüşümü ile yasaları egemene aittir.

- Yargılama ve anlaşmazlıkları çözme hakkı egemene aittir.

- Savaş ve barışa karar verme yetkisi egemene aittir. Masrafları karşılamak için vergi koyma hakkı da egemene aittir. Komutan kim olursa olsun, egemen daima başkomutandır.

- Egemen barış ve savaş ortamında ve başka zamanlarda bütün danışmanları,

bakanları, yargıçları ve memurları atama yetkisine sahiptir.

- Egemen; yasa yaptıysa yaptığı yasaya göre, yasa yapmadıysa devlete hizmeti özendirmek ve devlete zarar vermekten alıkoymak için uygun gördüğü şekilde, uyrukları ödüllendirmek veya cezalandırmak yetkisine sahiptir.

Tanrısal haklara sahip olan egemenin görevi ise, halkın güvenliğini sağlamaktır. O, bu göreve doğa yasasıyla bağlıdır ve bunun hesabını, doğa yasasını yaratan Tanrı'ya ve sadece ona vermekle yükümlüdür. Egemen haklarını eksiksiz olarak yerine getirmelidir, bunlardan herhangi birini başkasına devretmek veya terk etmek egemenin görevine aykırıdır. Egemen, haklarının gerekçeleri ve nedenleri hakkında, eğitim şartlarını oluşturup her açıdan uyrukları eğitmekle görevlidir. İyi yasalar yapmak, ödül ve cezaları vermek, iyi danışmanlar ve komutanlar görevlendirmek da egemenin görevlerindendir (Hobbes, 2007:234-246).

Hobbes, egemenin yetki ve haklarını saydıktan sonra bu hak ve yetkilerin devredilemeyeceğini ve bölünemeyeceğini belirtir. Bu haklar egemen gücün feragat etmesi dışında asla yok olmazlar ve egemenin kudreti gibi şerefi de, uyruklarının herhangi birinin veya tümünün şerefinden daha büyüktür. Efendinin huzurunda hizmetçilerin eşit bir şekilde şereften yoksun olmaları gibi, egemenin huzurunda uyruklarda eşit bir şekilde şereften yoksundurlar (2007:136-137). Zorla kurulmuş devlet ve sözleşme ile kurulmuş devleti karşılaştıran Hobbes; sözleşme ile kurulmuş devlette egemenlerini seçen insanların, bunu birbirlerinden korktukları için yaptıklarını, zorla kurulmuş devlette ise insanların korktukları kişiye boyun eğdiklerini söyleyerek, her iki durumda da nedeni korkuya bağlar. Korkularının kaynağı farklı olsa da, Hobbes için egemenlik hak ve sonuçları her iki durum için aynıdır (Hobbes, 2007:147-148). Hobbes “Bu kadar büyük bir güçten pek çok kötü sonuçlar doğabileceği düşünülse bile, bunun yokluğunun sonuçları, yani herkesin kendi komşusu ile sürekli bir savaş durumunda olması, çok daha kötüdür”diyerek en kötü egemenliğin bile egemen yokluğundan daha faydalı olduğu yargısında bulunur (Hobbes, 2007:154). Yine Leviathan da birçok defa egemenin olumsuzluklarını, egemenin yokluğunda karşılaşılabilecek zararları ileri sürerek aşmaya çalışır.

Egemenliğin elde edilişine Leviathan’ın 20. bölümünde yeniden değinen Hobbes, egemenliğin soyla ya da fetihle elde edilebileceğini belirtir. Soyla elde edilen

egemenliğe, ebeveynlerin rızası alınan çocuk üzerindeki egemenliğini örnek gösterir. Hobbes, bir çocuk üzerinde hâkimiyet sahibi olan kişinin, o çocuğun çocukları ve onların çocuklarının çocukları üzerinde de aynı şekilde hâkimiyet sahibi olduğunu ileri sürer (2007:148-149). Fetih ile elde edilen hâkimiyeti ise efendinin uşağı üzerindeki hâkimiyetine benzetir. Hobbes'e göre, yenilgiye uğramış kişi üzerinde hakimiyet hakkı veren şey zafer değil, yenilenin kendi rızasıdır. Bu rıza çerçevesinde, galip taraf ile mağlup tarafın durumunu efendi-uşak benzetmesi yaparak ele alır ve galibin mağluba ait her şeyin sahibi olduğunu söyler. Galip mağlubun mallarını, emeğini, uşaklarını ve çocuklarını dilediği zaman kullanma yetkisine sahiptir. Çünkü aralarında, mağlubun hayatının bağışlanması karşılığında, galibe boyun eğmeyi, onun yapacağı her şeye rıza göstermeyi kabul ettiğine dayalı bir sözleşme yapılmıştır. Mağlup taraf sözleşmeye uymadığı takdirde zincire vurulur, öldürülür veya başka bir biçimde cezalandırılırsa, bunun sebebi bizzat kendisidir ve efendisini haksızlıkla suçlayamaz (Hobbes, 2007:150-151).

Hobbes'ın egemen karşısında uyruğa tanıdığı tek bir hak vardır. Adaletle uygun olarak mahkûm edilmiş olsa bile, egemen bir kimseye kendisini öldürmesini, yaralamasını veya sakatlamasını veya ona saldıranlara direnmemesini emredemez. Böyle bir durum meydana gelirse, uyruk emre itaat etmeme hakkına sahiptir (2007:160).

Doğa yasasından toplum yasasına geçişin egemenliğin sağlanması ile gerçekleşeceğini belirten Hobbes, toplum yasasını: her uyruk için doğru ve yanlışın bilinmesi için, devletin uyruklarına emrettiği kurallar (Hobbes, 2007:189) olarak tanımlamakta ve toplum yasasını bu yasanın üstünde olan egemenin iradesine bağlamaktadır (Hobbes, 2007:190-194).

Devlette karşı suçlu ya da masum hiç kimsenin savunulamayacağını söyleyen Hobbes, sayının çok olması durumunda egemene karşı çıkma özgürlüğünün olabilirliğine onay verir. Egemen güçlü olduğu sürece uyruk ona itaat etmek zorundadır. Ancak gücünü yitirdikten sonra uyruk ona itaatten vazgeçer ve daha güçlü başka bir egemenin tutsaklığında yeni bir uyruk olur (2007:161-163). Yine masum uyrukların cezalandırılmasını doğa yasasına aykırı bulan Hobbes, uyruk olmayan masum insanlara kötülük yapmayı, eğer devletin yararına ise ve daha önceki bir sözleşmenin ihlali yoksa

doğa yasasına uygun bulmaktadır (2007:223).

Hobbes devlet biçimlerini üç sınıfta toplar. Temsilci; bir kişi olduğunda devlet bir monarşidir, herkesten oluşan bir heyet olduğunda halk devletidir, sadece bir kesimin heyeti olduğunda ise, aristokrasidir. Başka türde bir devlet olamaz. Tiranlık, oligarşi ve anarşi isimleri ise aynı devlet biçimlerine verilen kötüleyici adlardır (2007:139). Birey ile heyet arasındaki farklardan yola çıkarak en uygun devlet biçiminin monarşi olduğuna karar veren Hobbes'a göre, birçok açıdan heyet bireye göre daha büyük olumsuzluklar taşımaktadır (2007:141).

Papaya ve papalığa karşı çok saldırgan bir dil kullanan Hobbes, Papa'nın egemenler üzerinde ne ruhani nede dünyevi bir erkinin olmadığını söyler. Kilise egemene bağlıdır ve son sözü söyleme hakkı egemenindir. Dolayısıyla yalnızca egemenin inandığı dinsel doktrinler imanın konusu olabilirler (Taş ve Günay, 2015:252-253).

Hobbes'u liberal düşünce ile ilişkilendirenler varsa da, yapıtlarını ikinci dünya savaşı sırasında kaleme alan Joseph Vitalaoux ile Carl Schmitt'in, Hobbes'u çağdaş totalitarizmin babası olarak görmeleri (Taş ve Günay, 2015:257) çok daha olası görünmektedir.

2.2.3. Sınırlı Egemenlik

2.2.3.1. John Locke (1632-1704)

Hobbes'ı anlatırken, XVII. Yüzyılın genel durumu hakkında bilgi vermiştik. Batı İngiltereli, Protestan mezhebine mensup bir avukatın oğlu olan Locke'un çocukluk yılları ayrılıkların, din adına yapılan mücadelelerin ve parlamento ile kral arasında yetki mücadelesinin şiddetlendiği yıllara rastlar. John Locke bir İngiliz olarak, Hobbes'ın yaşadığı devlet ortamını yaşamıştır. Hobbes monarşi yanlısı iken Locke parlamento taraftarıdır (Arslan, 2013:184; Göze, 2000:154).

Hobbes devleti temel alan güç odaklı bir güvenlik teorisi oluştururken; Locke bireyin merkez olduğu özgürlük eksenli bir güvenlik teorisi geliştirmiştir (Emeklier, 2011:120). Hobbes'ta devlet güvenliğin bekçisi ve insanlar devletin araçlarıyken, Locke'da devlet; mülkiyet sahibi bireyin özgürlük aracı ve mülkiyetin de bekçisidir.

Hobbes da varlığın korunması ve sürdürülebilmesi devletin korunmasına bağlıken, Locke'da mülkiyetin korunmasına bağlıdır. Birbirlerinden bu kadar uzak görünmelerine rağmen, halk açısından ilkelerinin pratik sonuçları birbirine oldukça yakındır. Örneğin Locke 'un, "otoritenin özünde yasa vardır" görüşüne karşı, Hobbes'un Leviathan'ında, yasanın egemen gücün ürünü olduğu ileri sürülür (Tuğrul, 2013:172).

Locke'da aynen Hobbes gibi devlet oluşumuna doğa durumu tanımlaması ile başlar. Locke da doğa durumu bir özgürlük ve eşitlik durumudur. Bu özgürlük her bireyin bir başkasından izin istemeksizin eylemlerini düzenleme ve mülkünde tasarrufta bulunma özgürlüğüdür. Hiç kimsenin diğerleri üzerinde bir otoritesi, iktidarı ve üstünlüğü yoktur. Eşitlik ise bireylerin birbirlerine mahkûm olmamaları eşitliğidir. Bu özgürlük doğa yasası olan akılla iç içedir ve aklın uygun gördüğü şekliyle, başkasının sağlığı, yaşamı, özgürlüğü ya da mülkiyetine zarar veremez. Yine doğa durumunda meydana gelebilecek bir hak ihlalinde her birey insan türünü korumak amacıyla suçluyu cezalandırma hakkına sahiptir (Locke, 2004:6-9). Doğa durumu bir kargaşa, keşmekeşlik durumu değil, güvenlik eksikliğinden söz edilebilecek doğal yaşam durumudur.

Locke, doğa durumu yanı sıra birde savaş durumu tanımlaması yapar. Doğa durumu bir barış ve iyi niyet durumuyken, savaş durumu bir düşmanlık ve yok etme durumudur. İnsanların bir üste bağlı olmaksızın sadece aklın ilkelerine bağlı olarak yaşadıkları durum doğa durumu olarak tanımlanırken, yardımına başvurulacak bir üstün olmadığı ve birilerinin diğerleri üzerinde güç uygulamaya kalktığı durum savaş durumu olarak tanımlanır (2004:17).

Doğa durumundaki insan önemli haklara sahip olmasına rağmen, bu hakları belirsiz ve sürekli olarak başkalarının müdahalesine açıktır. Herkes her açıdan kral olduğundan ve insanların büyük kısmı adaleti gözetme endişesi taşımadığından, her birinin sahip olduğu mülkiyetini kullanma imkanı oldukça güvenliksiz olup, korunmadan yoksundur. Bu gerçek, her ne kadar özgür bir ortam olsa da belirsiz korkular taşıyan doğa durumunu terk etmeye zorlar insanları. İnsanlar mülkiyetlerini koruyabilmek için doğa durumunu terk edip devletlerde birleşirler ve bir hükümetin altında kalmayı kabul ederler (Locke, 2004:103-104).

Doğa durumundaki güvensiz yaşam insanların sivil topluma dönüşmelerine yol

açmıştır. Bütün insanları tek noktada toplamak mümkün olmadığı ve sayı öngörüsünde bulunulmamış durumlarda çoğunluğun kararı bütünün kararı olarak kabul edilir olduğu için, bu kabul doğa yasasına ve akıl ilkelerine uygun olarak bütünün iktidarını oluşturur. Siyasal toplum ile birleşme sözleşmesi de tam olarak budur (Locke, 2004:82-83). Nihayetinde devlet, sözleşme gereği çoğunluğun mutlak yönetimine tabi olur ve herhangi başka bir ilke bu tabiiyeti sınırlandıramaz. Yeni durumda egemen iktidarı elinde bulunduran her kimse, doğa durumunda görülen üç kusura karşı güvence almakla yükümlüdür. Bu güvenceler; düşünülmeyen yapılan hazırlıksız kararnamelerle değil, yayınlanmış, kurumsallaşmış yasalarla yönetim, yargıçların tarafsız ve dürüst olmaları, toplumun gücünün içeride yasaları yürütmek, dışarıda yabancıların verecekleri zararlara karşı korumak şeklinde kullanımıdır. Ayrıca tüm yapılanlar, halkın kamusal iyiliğinden, barış ve güvenliğinden başka bir amaç gütmemelidir (Locke, 2004:107).

Doğa durumundaki insanlar egemen bir hükümet altında bir araya gelerek siyasal ya da sivil toplumu kurarlar. Yada birey kendini kurulmuş bir siyasal topluma katabilir. Şayet insanlar bir araya gelmiş ama bir iktidar yoksa burada da insanlar hala doğa durumundadırlar demektir (Locke, 2004:73).

Locke'da, devlet biçimi yasa yapma iktidarına sahip olana göre isimlendirilir. Yasa yapma iktidarı, toplumun kendisi ya da atadığı görevlilerde olduğunda yönetim biçimi demokrasi, belli bir azınlığın elinde olduğunda oligarşi, tek kişinin elinde olduğunda monarşidir (2004:109-110). Mutlak monarşinin sivil toplum ile uyumsuz olduğunu söyleyen Locke, yasama ve yürütme güçlerini elinde tutan kraldan doğacak zarardan nasıl sakınılacağını sormanın bile nifak olarak değerlendirilecek kadar sorunlu olduğunu belirtir. Monarşinin, herkesin doğa durumundan çıkmasına karşın bir kişinin bu durumda kalması sorunu olduğunu, herkesin bu bir kişinin adaletsiz iradesine mahkûm edildiğini, dolayısıyla doğa durumunun monarşiden daha iyi olduğunu iddia eder (Locke, 2004:13,77).

Doğa durumunda insanın insana tahakkümü söz konusuydu ve bireyler kendi davalarının yargıcıydılar, buna karşın siyasal durumda devletin zulmü söz konusu olabilir ve bireyin devlet zulmüne karşı koyabilmesi neredeyse imkânsızdır. Bu sorunu aşmak için kendi sözleşme teorisini, siyasi iktidarın sınırlandırılması üzerine kuran Locke, kuvvetler ayrılığı ilkesini kullanmıştır. İngiltere'de 1215 yılında imzalanmış

Magna Carta ile birlikte her geçen gün güçlenen bir parlamenter anlayış zaten vardı ve Locke bu anlayışı kuramına ekleyerek işledi. Bu bağlamda egemenliği yasama-yürütme kuvvetlerinin ayrılığı temelinde ele alarak tek elde toplanmasını önlemeye çalışan Locke, devlette üç kuvvet öngörmekteydi. Bunlar yasama, yürütme ve federatif güçlerdir. Yasama, en üstün güç olup, toplumu ve bireyi koruma amaçlı kanunlar yapmakla görevlidir. Bu yasaları uygulama işi yürütme gücüne aittir. Federatif güç ise dış tehditlere karşı güvenliğini sağlamakla görevlidir. Yürütme gücünün, yasama gücünün koyduğu yasaları uygulamanın ötesine geçemeyişi ilkesi ile, yürütmenin kendini yasa üstü görüp yasaları kendine uygulamama tehlikesi bertaraf edilmeye çalışılır. Federatif güç de savaş ve barışa karar verme, diğer devletlerle ilişkiler kurma, anlaşmalar yapma yetkisiyle yasama gücüne bağlıdır (Locke, 2004:125-133). Yargı ayrı bir güç olarak ele alınmamakta, yasama gücüne bağlı olarak çalışan bir alt birim olarak kalmaktadır (Ekmekçi, 2013:210).

Locke'a göre; siyasal iktidar, kamu yararı kapsamında mülkiyeti düzenlemek ve korumak için tüm cezaları içeren yasaları yapma ve toplum gücünü bu yasaları uygulama ile devlete dışardan gelecek saldırılara karşı savunma yönünde kullanma hakkıdır (Locke, 2004:3). İnsanlar mülkiyetlerini korumak için siyasal toplum haline gelirler. Siyasal toplum yasalarla mülkiyetin güvenliğini sağlar. Bu bağlamda bütün devletlerin ilk ve temel pozitif yasası, yasama iktidarının oluşturulmasıdır. Yasamayı yönetecek ilk ve temel doğa yasası da toplumun her bir bireyinin korunmasıdır ve toplum onayı, yasanın yasa olmasında kesinlikle zorunlu olan şeydir (Locke, 2004:111).

Yasama egemen iktidardır ve yasamanın keyfiliğine karşılık dört sınırlama söz konusudur. İlk olarak, yasama halkın yaşamı ve kaderi üzerinde keyfiliğe sahip olamaz. İkinci olarak, sürekli kurallar ve önceden bilinen yetkili yargıçlarla adalet dağıtmakla yükümlü olan yasama, gündelik keyfi kararlarla yönetemez. Üçüncü olarak yasama, herhangi bir kişiden mülkiyetinin tamamı ya da bir kısmını, şahsın rızası olmadan elinden alamaz. Son olarak, yasama, kanun yapma gücünü kimseye devredemez, çünkü sadece halk yasama gücünü kullanacakları belirleme hakkına sahiptir. Bu sınırlandırmalar, özel durumlara göre değişmeyen herkes için tek bir kurala sahip olmayı, kamu yararını gözetmeyi, rızaya dayalı olmayan vergileri engellemeyi ve yasa yapma iktidarının halkın elinde tutulmasını amaçlar (Locke, 2004:113-120).

Ülkenin yabancı bir gücün istilasına uğraması toplum bireyleri arasındaki anlaşmanın çözülmesinin ve bitmesinin tek yoludur. Böyle bir durumda toplum sözleşmesi tamamen ortadan kalkar. İnsanlar dağılır ve doğal yaşam haline dönerler. Haksız bir savaşta saldırganın gücünün büyüklüğünün, iktidarının meşruluğunun delili olamayacağını söyleyen Locke, haklı bir savaşta da fetihçinin yendiği kişiler üzerindeki iktidarının despotik olacağını belirtir. Ancak haklı bir savaşta fetihçi insanların yaşam hakları üzerinde söz sahibi olsa da uğradığı zararın ötesinde mülkiyet hakları üzerinde söz sahibi olamaz (Locke, 2004:150-164).

Locke, iktidarın gaspını ve tiranlığı gayri meşru iktidarlara olarak tanımlamaktadır. Gasp bir çeşit iç fetih olarak, başka birinin hakkı olan bir iktidarın kullanılmasıdır. Tiranlılık ise yasanın bir başkasının zararına ihlalidir. Başka bir ifade ile yasanın bittiği nokta, hiç kimsenin üzerinde bir hakka sahip olmadığı, hakkın ötesinde bir iktidar kullanımıdır. Hem gasp hem tiranlılık durumunda yasama gücünün kötüye kullanılması söz konusudur ve başkaldırma hakkı ile yeniden orijinal sözleşmedeki koşullarla yeni bir yönetim kurulur (Locke, 2004:165-169).

Locke, meşru yönetimi paternal yönetim ile despot yönetim arasına yerleştirir. Paternal hükümet doğal bir hükümet olsa da siyasal hükümetin amaç ve yetkilerine sahip olacak kadar geniş değildir. Yönetici iktidar paternal iktidardan daha geniş ama despotik iktidardan daha sınırlıdır. Locke'a göre, Paternal iktidar çocuğun kendi mülkiyetini idare etme kabiliyetinden yoksun olduğu yerde, siyasal iktidar insanların kendi tasarruflarında mülkiyete sahip oldukları yerde, despotik iktidar ise hiç mülkiyete sahip olmayanların üzerinde olur (2004:144-147).

XVII. ve XVIII. yüzyılların üç büyük devrimi olan İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri köklerini Locke ve onun doğal hukuk doktrininden alırlar. O yaşadığı dönemin istek ve düşüncelerine tercüman olup, gelişen burjuvazinin istek ve dileklerini dile getirmiştir (Göze, 2000:172).

2.2.3.2. Montesquieu (1689-1755)

XVIII. Yüzyıl pozitivist düşüncenin oluşum çağıdır; rasyonalizmden ampirizme, metafizik düşünceden sosyolojik bir hukuk anlayışına geçişin ilk işaretleri

bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. Siyaset biliminin kurucusu olarak kabul edilen, insanla ilgili olaylara bakış açısının Newton'un fizik olaylarına bakış açısıyla aynı olduğu ileri sürülen Montesquieu bu geçiş döneminin en tipik temsilcilerinden birisidir (Gürkan, 1988:10; Göze, 2000:174). Montesquieu'nün eskilerle yenilerin çarpıştığı dönemin düşünürü olduğu da söylenmektedir. Yeniler onu ayrıcalıklara, soyluluğa ve tarihin yıkmak üzere olduğu kurallara bağlı bir tutucu olarak görürken, eskiler onu liberal düşünce taraftarı, parlamenter anayasal düzen destekçiliği ile suçlamışlardır (Göze, 2000:191)

Yasayı eşyanın tabiatından doğan zorunlu bir ilişki olarak gören Montesquieu, toplumdan önce insanı incelemek gerektiğini belirtir ve insanı yönlendiren dört tabiat kanunundan söz eder. Bu kanunlardan ilki insana zayıflığını hatırlatıp yaratana yönlendirendir. İkincisi zayıflığına ihtiyaç duygusunu da ekleyerek yiyeceğe yönlendirir. Üçüncüsü canlıyı kendi türüne yaklaştırarak aralarında bağ kurmaya yönlendirir. Dördüncüsü duygularına bilgileri ekleyerek toplum halinde yaşamaya yönlendirir. Toplum haline ulaşma ile birlikte eşitlik hali yok olur ve çatışmalar başlar. Bireyler arası çatışmalar medeni hukuk, vatandaş-yönetici çatışmaları siyasi hukuk, toplumlar arası çatışmalar da devletler hukuku ile çözülür. Ancak bunlardan devletler hukuku gerçek ilkeler üzerinde kurulu değildir (1998:52-55).

Montesquieu'nun eserlerini yayınladığı dönemde toplumu sosyal sözleşme ile açıklayan ve hukukun kaynağı olarak sosyal sözleşmeyi gösteren doğal hukuk doktrini Grotius ve Pufendorf'un etkisi ile doruk noktasındadır. Montesquieu, doğal hukuk ve sosyal sözleşme teorilerine katılmaz. Ona göre kanunlar; zaman, mekan ve toplumlara göre değişmez değillerdir. İnsan, içinde bulunduğu doğal ve toplumsal çevreden etkilenen bir varlık olduğu için, insanların yönetiminde; iklim, din, kanunlar, hükümet ilkeleri, tarihten alınan dersler, ahlâk, örf ve âdetler gibi birçok etken söz konusudur. Bu etkenlerden topluma baskın geleni diğer etkenleri zayıflatır. Örneğin vahşi toplumlar üzerinde sadece iklim etkiliyken, Çinlileri gelenek ve davranışlar; Japonları kanunlar yönetir. Romalıları yol gösteren etken de hükümet şekli ve geleneklerdir (1998:419-420). Dolayısıyla yasalar; toplum dışında, kanun koyucu tarafından dayatılan kurallar değil, çeşitli faktörlerin doğurduğu ilişkilerin sonucudurlar. Toplum ve hukuk karşılıklı birbirlerini biçimlendirirler (Gürkan, 1988:16).

Montesquieu'ya göre, kanunlar akıldan türetilen özel hallerdir. Her ülkenin kendi tabiatına özgü olması gereken kanunlar ülkenin iklimi, toprak yapısı ve büyüklüğü, geçim olanakları, halkın özgürlük anlayışı, inancı, zenginliği, nüfusu, ticaret durumu, ahlakı ve davranışlarına göre ayarlanmalıdır. Çünkü bu etkenler ülke halkının ruhunu oluştururlar ve kanunlar da bu ruhun yansımasıdır (1998:56).

Aynen hukuk gibi, tabiattaki en uygun hükümet şekli de, her millet için, o milletin özel yapısı bakımından menfaatine en uygun olan hükümet şeklidir diyen Montesquieu (1998:55); cumhuriyet, saltanat ve istibdat olmak üzere hükümetleri üç sınıfa ayırır. Cumhuriyet milletin tümünün ya da bir bölümünün idareyi eline almasıdır. Saltanat, bir kişinin sabit ve yerleşik kanunlarla idaresi, İstibdat ise bir kişinin kanunsuz yönetimidir. Cumhuriyetle idare yetkisinin tüm millette olması demokrasi, milletin bir kısmında olması ise aristokrasi olarak adlandırılır. Cumhuriyet ve saltanat hükümetlerini meşru bulan ancak cumhuriyeti daha erdemli gören Montesquieu, bu hükümetlerin bir meclis ve senato (ikili meclis) tarafından yönetilmeleri taraftarıdır (1998:57-59). Hükümetlerin özellikleri ile ilkelerini ayrı ayrı tanımlayan Montesquieu, kanunların hem özelliği hem ilkeyi içermesi gerektiğini söyler. Cumhuriyet hükümetinin özelliği milletin egemenliği, ilkesi ise (hem demokraside hem aristokraside) fazilet yani siyasi erdemdir. Saltanat hükümetinin özelliği hükümdar egemenliği, ilkesi ise şereftir. İstibdat yönetiminin özelliği kanunsuzluk, ilkesi ise korkudur (Montesquieu, 1998:72-80).

“*Kanunların Ruhu*” isimli kitabında cumhuriyet, saltanat ve istibdat yönetimlerini sık sık karşılaştıran Montesquieu, her açıdan cumhuriyetin demokratik uygulamasını çok yüce bulur, daha sonra cumhuriyetin aristokratik uygulaması ve sonra da saltanat hükümetleri daha değerli bulunur. İstibdat yönetimi ise hem yöneten hem yönetilen açısından köle ruh ile ilişkilendirilir. Avrupa'yı cumhuriyet ve kısmen saltanat, Asya'yı ise istibdat ile ilişkilendiren Montesquieu'da; Yunan ve Roma övgüye değer bulunurken, Asya ülkeleri tiranların, zorbaların ve korkakların mekanı olarak sunulur (Montesquieu, 1998). Demokrasi ve siyasal erdem üzerinden vatan sevgisine oradan da şahsın kendini devlete adanmasına varan Montesquieu; kitabında vatan sevgisi, demokrasi sevgisi gibi kavramlara sıkça yer verir. Hatta bireyin azla yetinip ailesinin geçimini sağlayacak miktardan fazlasını vatana vermesi gerektiğini vurgular. Böylece Roma ve Atina dönemlerinde olduğu gibi genel giderlere harcama yapılabilecek ve

vatan ihtişama, bolluğa ulaşacaktır. Vatandaş bu fedakârlığı yapmalıdır, çünkü doğduğu andan itibaren vatanına karşı hiçbir zaman ödeyemeyeceği bir borcu yüklenmiştir (Montesquieu, 1998:99).

Montesquieu'ya göre her hükümetin bozulması, o hükümete ait ilkelerin bozulmasıyla başlar. Demokrasi ilkesinin bozulması hem eşitlik ruhunun yitirilmesi, hem de aşırı eşitlik ruhunun benimsenmesiyle olur. Halkın egemen gücü kullanmak üzere seçtiği kimselerle eşit olmak istemesi siyasal erdemi bozacak, yıkıma sebep olacaktır. Saltanatta ise milleti yönetenlerin ya da şehirlerin ayrıcalıklarının yavaş yavaş ellerinden alınması ile yıkılma olur. Hükümdarın her şeyi eline alıp diğer görevlilerin işini yüklenmesi yani yasa dışına çıkması da saltanatta yıkıma sebep olur (1998:185).

Cumhuriyet hükümetlerini küçük devletler için daha uygun bulan Montesquieu, saltanatı geniş toprakları olan devletlerin özelliklerinden sayar. Devletin sınırı değişirse zihniyet de değişecek ve buna bağlı olarak yönetiminde değişmesi gerekecektir (1998:197). Konu, savunma açısından ele alındığında ise, cumhuriyet devletinin küçük olursa yabancı devletlere karşı koyamayıp yıkılması ve büyük olursa da içten gelen bir kötülük sonucu yıkılması tehlikesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla cumhuriyet yönetiminin iç huzuru ile saltanat yönetiminin dış kuvvetini birleştirmek gerekir. Montesquieu'ya göre bu da federatif cumhuriyettir ki, dışta güçlü içte huzurludur. Saltanatın savaşma zihniyeti ile cumhuriyetin barış zihniyeti federatif cumhuriyette birleştirilmiştir (1998:201-203).

Montesquieu için özgürlük kanunlara uymaktır. Kendisine yetki verilenlerin de yetkilerini kötüye kullanarak özgürlükten sapmaları olasıdır. Bu bağlamda iktidarın kötüye kullanılmasını önlemek için iktidarın bizzat iktidar tarafından durdurulması gerekir. Bu olanağı sağlayan yapı ise Montesquieu'nun hayranlık duyduğu İngiliz anayasasında yerini bulan kuvvetler ayrılığı ilkesidir. Her devlette üç çeşit kuvvet bulunmaktadır. Bunlar yaşama kuvveti, devlet hukukunu uygulama kuvveti ve medeni hukuku uygulama kuvvetidir. Birer yetki olan bu kuvvetler yasama, yürütme ve yargı erklerine denk düşerler. Yasama yasa yapar, eldeki yasaları değiştirir ya da kaldırır. Yürütme; savaş açar ya da barış imzalar, elçi gönderip kabul eder, ülkenin güvenliğini sağlar. Yargı ise suçluları cezalandırır, kişiler arasındaki anlaşmazlıkları çözümler. Bu üç yetki yani yasa yapma yetkisi, genel kararları uygulama yetkisi ve vatandaşlar

arasındaki anlaşmazlıkları yargılama yetkisi aynı zamanda aynı elde bulunursa devlette her şey yıkılır. Yasama organı, yürütme organını durdurmak yetkisine sahip olmamakla birlikte, kanunların nasıl ve ne şekilde uygulandığını denetleme hakkına sahip olmalıdır. Askeri güç ise bir defa kurulduktan sonra yürütme organına bağlı olmalıdır (Montesquieu, 1998:233-245). Locke ‘un anlayışında yasama en üstün erk olup yürütme ve yargılama yasamaya bağlı iken, Montesquieu da üç erk birbirinden bağımsız olarak çalışır ve birbirlerini denetler durumdadırlar (Ekmekçi, 2013:210)

2.2.4. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) İle Halk Egemenliği

Rousseau siyasal alana yönelik düşüncelerini açıklarken, dönemin birçok filozofu gibi bir doğa durumu tasarımıyla yola çıkmaktadır. Ayrıca düzenli toplum düşüncesine inanmakta ve tıpkı Locke gibi kendini koruma ve güven duygularını ön plana alarak değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Toplumsal yaşamın ilk dönemlerinde insanların genelde eşit olduklarının kabul edildiğini ileri süren Rousseau, insanları farklılaştıran ilk etkenin insanın yapısındaki değişimlerde aranması gerektiğini söylemektedir (2013:80). Yani insanın biyolojik yapısı ve psikolojik eğilimleri, duyguları, istençleri vs. insanlar arasındaki ilk eşitliğin bozulmasına kaynaklık etmiş ve daha sonra da bu eşitsizliğin artarak devam etmesini sağlamıştır.

Rousseau; kendinden önceki düşünürlerin doğa haline dair düşüncelerini incelerken, onların tam zıddı bir tavır takınır ve toplumun temellerini inceleyen filozofların vahşi insandan söz ederken aslında uygar insanı anlattıklarını iddia eder (2013:88). Doğa halinde yaşayan insanın ihtiyaç duyduğu her şeye içgüdüsel olarak sahip olduğunu belirten Rousseau (2013:117), toplum içinde yaşayabilmenin işlenmiş aklı gerektirdiğini söylemektedir. Doğal insan içgüdüsel olduğu için iyi-kötü, kusur-erdem gibi kavramları bilmemektedir. Acıdan uzak durmaya çalışır ve merhamet gösterirdi. Empati yeteneği uygar insana göre karanlık ama daha canlıydı (2013:121). Uygar insan gibi empatiyi, merhameti, acıyı tanımlayamazdı ama uygar insandan daha canlı bir şekilde bu duygulara içsel olarak sahipti. İnsanlar arasında hatır saymak, takdir edilmek gibi duygular görülmeye başlandığında her insan takdir edilmeye daha fazla layık olduğunu düşünmeye başlamış, ancak bu saygıyı diğerlerine ceza vermeden görme

olanağı olmadığı için, haksızlığa uğrayan kişi küçük düşürülüşünü kendine beslediği saygı oranında cezalandırmak istemiş ve intikam arzuları zulme dönüşmüştür (2013:141).

Rousseau'ya göre, bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip “bu bana aittir” diyebilen ve buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusudur. Şayet bu iddiaya karşı çıkacak birileri olsaydı birçok savaş, cinayet engellenmiş olurdu diyen Rousseau (2013:133); değişimin bir anda olmadığını, mülkiyet düşüncesinin yerleşmesinin uzun zaman aldığını, bu süreçte insanların; doğanın türlü şartları, iklim, toprak yapısı gibi zorlamaları ile karşılaştığını ve nice zahmetler çektiğini belirtir (2013:134). Bir kişinin iki kişiye yetecek kadar araç gerece sahip olmasının karlı olduğunun fark edilmesi eşitliği ortadan kaldırmış, mülkiyet ile birlikte daha önceki rahat yaşam yerini artık zahmetli çalışmalara girişmek zorunluluğuna bırakmıştır. Derken maden işçiliği ve tarım, kölelik ve sefaleti doğuracak bir dönemi başlatmıştır. Şaire göre insanlığın yitirilmesine altın ve gümüş sebep olmuştu, ancak filozofa göre bu demir ve buğdaydı diyen Rousseau, maden sanayi ile tarımı doğa durumundan çıkış döneminin altın ve gümüşü olarak görmektedir (2013:144).

Rousseau; insanlar arasında iki tür eşitsizlik görür. Birincisi doğuştan gelen ve sorgulanamayan sağlık durumu, zekâ gibi fiziki eşitsizliklerdir. İkincisi ise zenginlik, soyluluk gibi ayrıcalıklardan oluşan ve birinin yararının öbürünün zararına kullanıldığı eşitsizliklerdir ve ilk toplum güçlünün kaba kuvveti ile zayıfın ezilişinden oluşmadır (2013:85-87). Özel mülkiyet hukuk kurallarını doğurmuştur. Yetenekler eşit olmadığı için eşit miktarlarda çalışan insanlar farklı oranlarda ürün elde etmişlerdir. Daha zeki, daha güçlü olan daha çok elde etmiş, diğerinin ise ancak onu hayatta tutabilecek kadar ürün eline geçmiştir (2013:147).

Bu noktada zenginler kendilerine saldıran güçleri kendi yararlarına kullanmak için bazı hilelere başvurmuşlar; herkesi koruyan, savunan, ortak düşmanları def eden, herkese kendisine ait olanın tasarrufunu sağlayan ve herkesin uymak zorunda olacağı adalet ve barış kurallarını kuracak olan üstün bir iktidar halinde birleşmeyi önermişler. Bu sözlere kanan diğerleri, özgürlüklerini güven altına alma amacı ve niyeti ile köleliğe koşmuşlardır. Çünkü bu sözlerin gerçek olması halinde getireceği faydaları bilmelerine

karşın, yalan çıkması durumunda nasıl felaketlere sebep olacağı hakkında herhangi bir tecrübi bilgileri yoktur. Böylece özel mülkiyet hukuk ile birleşmiş ve eşitsizlik kanunlaşmıştır (Rousseau, 2013:152-153). İlk kölelik kaba güç ile tesis edildikten sonra kölelerin kendi korkaklıkları onların köle olarak kalmalarını sağlamıştır (Rousseau, 2007:59)

Rousseau, eşitsizliği üç aşamada ele alır. Birinci aşama mülkiyet hakkının kurulması ve kanunların ortaya çıkmasıdır, ikinci aşama yüksek görevliler ve makamlardır, üçüncü aşama ise meşru ve kanunlara uygun erkin keyfi erk haline dönüşümüdür. Birinci aşama zengin-fakir durumunu oluşturmuş, ikinci aşama güçlü-zayıf durumunu oluşturmuş, üçüncü aşamada ise köle-efendi durumu oluşarak yasal bir anlam kazandırmıştır (2013:166). Eşitsizliğin son aşaması yeni bir doğa durumuna dönüş demektir. Ancak uygarlık öncesi doğa durumu saf haldeyken, bu yeni doğa durumu aşırı bozulma ve kokuşmuşluğun eseri olacaktır (Rousseau, 2013:171).

Rousseau'ya göre, hiçbir insan bir başkası üzerinde doğal bir emretme gücüne sahip değildir. Kaba kuvvet sahibi oluşu da kimseye bu hukuku tanımaz. O halde insanları bir arada tutan yasal dayanağın temeli sözleşmelerdir (2007:61). Egemenlik ise bu genel istemin uygulanmasıdır. Genel istemi başkasına aktarmak olanaksızdır. Egemen ortak bir varoluş olduğundan onu kendisinden başkası temsil edemez. İktidarın aktarılması söz konusu olabilir ama bu durum egemen yani genel istem için imkânsızdır. Egemenlik aktarılabilir olmadığı gibi bölünebilirde değildir. Genel istem hangi sebepten aktarılamıyorsa, aynı sebepten bölünemezdir. Egemenin yanılığa düşmesi de olanaksızdır. İnsanın her zaman kendi iyiliğini istediği halde, her zaman iyiliğinin nerede olduğunu göremeyişi gibi halk da aldatılabilir ama bozulmaz. Halk her zaman doğru karar alamayabilir ama genel istem her zaman doğrudur ve nihayetinde halkın yararına yönelir (2007:83-86).

Toplum sözleşmesi ile her birey, birincisi egemenin bir üyesi olarak diğer kişilere (üyelere), ikincisi devletin bir üyesi olarak egemene bağlanmış olacaktır. Egemen varlığını bu kutsal sözleşmeden aldığı için sözleşmeyi bozmaya yönelik herhangi bir eylem içinde bulunamaz. Kendinden bir parçayı bir başkasına devredemez ve başka bir egemenin boyunduruğu altına giremez. Çünkü sözleşmeye aykırı hareket, egemenin varlığının ortadan kalkması demektir. Ayrıca egemen tek tek kişilerden

oluştugu için, egemenin yani genel istemin tek tek kişilerin zararına herhangi bir çıkarı yoktur ve olamaz. Çünkü bütünü kendini oluşturan parçalardan birine zarar vermeye kalkması hiçbir şekilde olası değildir. Egemen, egemen olduğu için her zaman ne olması gerekiyorsa O'dur. Ancak tek tek bireylerin özel çıkarları genel isteme karşı olabilir. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için, egemen uyruklarının bağlılığını güvence altına almanın yollarını bulacaktır. Genel isteme baş eğmeyenlere karşı tüm topluluk harekete geçecek ve o şahsı baş eğmeye zorlayacaktır. Bu zorlama olumsuz bir hareket olmayıp, şahsı özgürleştirmenin zorlamasıdır. Kişi toplum sözleşmesi ile doğal özgürlüğünü yitirmişse de, toplumsal özgürlüğü kazanacaktır. Birey, doğal durumda elde ettiği birçok yarardan yoksun kalmış olsa da, yeni durumda çok daha büyük yararlar elde edecektir. İçgüdülerinin yerini adalet alacak, yetileri işlemeye başlayacak, düşünceleri gelişecek, duyguları soylulaşacaktır (Rousseau, 2007:71-74). İnsanların güç ve zekaları eşit olmazsa da sözleşme ve hukuk onların farklılıklarını giderip eşit hale getirecektir (Rousseau, 2007:78).

Rousseau, toplumsal sözleşme ile siyasal yapıyı oluşturur. Sonra ortaya çıkan siyasal yapıya yasama yolu ile devinim kazandırır. O'na göre, yasa konusu geneldir ve özel bir kişiyi ya da özel bir eylemi konu almaz. Yasa toplumsal sınıflar oluşturabilir ama isim vererek yurttaşları sınıflara sokamaz. Bir kral ya da hanedan hükümeti kurabilir ama bir kral seçemez ve bir hanedan belirleyemez. Bazı ayrıcalıklara yer verebilir ama isim belirterek kimseye ayrıcalık tanıyamaz, çünkü yasalar genel istemin edimleri olup toplumsal birleşme koşullarıdır (2007:95-97).

Rousseau'ya göre, yurttaşlar egemenin istediği tüm hizmetleri görmelidirler, buna karşılık egemen topluma yararı olmayan yükümlülükleri halka yüklememelidir, zaten yüklemez (2007:88). Sözleşmenin amacı da sözleşmeyi yapanların korunmasıdır. Yasa, yurttaşın kendisini tehlikeye atmasını öngörüyorsa, yurttaş buna karşı gelemmez. Çünkü yurttaşın o güne kadarki yaşamı doğanın bir vergisi değil devletin koşullu bir armağanıdır. Sözleşmeyi bozup kötülük yapan ve devlete karşı gelip savaşımlar devletin üyeliğinden çıkıp düşman olmuş olurlar ve bu suçlular öldürüldüklerinde bir yurttaş değil bir düşman olarak öldürülmüş olurlar (2007:93-94).

Halkın hep iyiyi istese de, iyinin nerede olduğunu her zaman göremediği düşüncesinde olan Rousseau, neyin iyi neyin kötü olduğunu göremeyen kalabalık nasıl

yasa yapabilir ki? Sorusunu, halkın genel istem tarafından eğitime ve aydınlatılmaya ihtiyacı olduğu cevabı ile karşılar. Aydınlanan halk birbirine daha çok yaklaşacak ve sonunda bütünün en büyük gücü ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla yasa işlerini halktan iyi bilen bir yasakoyucuya gereksinim vardır (2007:98). Yasakoyuculuk görevi ne yüksek yönetim ile nede egemenlik ile ilgilidir. Yasakoyucu hem dehası hem görevi ile olağanüstü olmalıdır. Egemenlik ile hiçbir ortak yanı olmayan özel ve üst bir işlevidir. İnsanlara buyuran yasalara buyuramayacağı gibi yasakoyucuda insanlara buyuramayacaktır. Dolayısıyla yasaları yazan kişinin hiçbir yasama hakkı olamayacak, buna karşın halk istese bile yasama hakkını başkasına veremeyecektir. Yasaları yazan, halkın anlayacağı şekilde yazacak ve yasaların uygulanacağı halkın bu yasaları kaldırıp kaldırmayacağını göz önünde bulunduracaktır (2007:100-103) ve bir yasa oylandığında halktan onu kabul etmesi ya da reddetmesi istenmeyecek, ancak önerilen yasanın genel isteme uygun olup olmadığı öğrenilmeye çalışılacaktır (2007:188).

Rousseau yasamada temsilcilik düşüncesine karşıdır. Ona göre, milletvekilleri halkın temsilcisi olamazlar. Onlar ancak görevlilerdir ve kesin kararları veremezler. Temsilcilik fikri feodaliteden gelmiş olup insanlığı aşağılayan bir şeydir. Nihayetinde halkın onaylamadığı hiçbir şey yasa olamaz. Ancak yasaya uygulanmış güç olan yürütmede halk temsil edilebilir ve edilmelidir (2007:168-169).

Rousseau'ya göre, egemen (genel istem, halk iradesi) bir hükümet kurulmasını kararlaştırır, bu bir yasadır ve halk kurulacak hükümette görev yapacakların atamasını yapar, bu da aynı yasadandır doğan bir hükümet işlevidir. Daha sonra bu geçici hükümet, geçiciliği benimsenmişse yürürlükte kalır ya da egemen adına yasadaki belirtilen hükümeti kurar. Hükümetin sözleşme ile değil, yasa ile kurulduğunu belirten Rousseau'ya göre, yürütme gücünü elinde bulunduranlar halkın efendileri değil görevlileridirler. Ancak bir siyaset kuralı olarak, halkın yararına ters düşen bir durum söz konusu olmadıkça, mevcut hükümete dokunmamak en iyisidir (2007:172-174). Yürütme yani hükümet bir yüksek görevlidir. Egemen bu yüksek görevlinin yetkisini sınırlandırabilir, geri alabilir ve değiştirebilir. Olurda egemen yönetmeye kalkarsa ya da yüksek yönetici yasa çıkarmaya kalkarsa veya uyruk baş eğmeye yanaşmazsa o zaman güç ve istem birlikte hareket edemeyecek ve düzen yerini düzensizliğe bırakacak, çözülen devlet yerini zorbalığa terk edecektir (2007:126-127).

Rousseau, hükümet biçimlerini üç başlıkta ele alır. Hükümet görevi tüm halkta ya da halkın büyük bir bölümünde olursa hükümet biçimi demokrasi olur ve basit yurttaşlardan daha fazla yüksek yönetici yurttaş ile karşılaşılır. Hükümet az sayıda insanın elindeyse hükümet biçimi soyluluk olur ve yüksek yönetici yurttaşlardan çok basit yurttaşla karşılaşılır. Hükümet tek kişinin elindeyse hükümet biçimi krallık olur ve tüm diğer görevliler güçlerini kraldan alırlar. Bu üç hükümet biçiminin değişik şekillerde karıştırılması ile çok sayıda karma hükümet biçimi oluşturulabilir (2007:135). Genellikle demokratik hükümet küçük ve yoksul devletlere, soyluluk hükümeti orta büyüklükteki-zenginlikteki devletlere, krallık ise büyük ve zengin devletlere uygun düşer. Çünkü halkın hükümete uzaklığı ne kadar artarsa vergilerde o derece ağırlaşır (2007:151).

Gerçek anlamda hiçbir zaman bir demokrasinin var olmadığı ve var olamayacağı, belki bir Tanrılar ülkesinde gerçek demokrasinin yaşanabileceği düşüncesinde olan Rousseau, soyluluk hükümetinde de kesin bir eşitlikten söz edilemeyeceği kanaatindedir (2007:137-141). Rousseau'ya göre, hükümet demokrasiden soyluluğa ya da soyluluktan krallığa geçiş yapıp daralırsa bozulur. Yine hükümet egemenliği ele geçirirse ya da hükümet üyelerinin birlikte kullanmaları gereken iktidarı her bir üye kendi başına kullanmaya kalkarsa devlet çözülür ve bozulmaya doğru gidilir (2007:158-159).

Rousseau'nun toplum sözleşmesi'nde, ciddi tutarsızlıklar bulunmaktadır. Tutarsızlıkların ilki, sözleşmenin taraflarından birinin, ancak sözleşme ile doğabileceğidir. Yani toplum sözleşmesi olmadan genel irade, devlet, toplum yoktur ama bunlar sözleşmenin tarafıymış gibi sunulmaktadırlar. İkinci tutarsızlık; somut insan ile soyut yurttaş ikiliğinden doğan bir tutarsızlık olup, sözleşmeye katılan uyrukların tüm hak ve özgürlüklerini toptan teslim etmeleri ve devamında kişisel çıkarlarını bu teslim etmede bulmaları çelişkisidir. Soyut yurttaş genel irade ve genel çıkarda görünür olurken, somut insan özel çıkarda görünür olmaktadır. Üçüncü tutarsızlık ise, genel irade ve özel irade, genel çıkar ve özel çıkar ilişkisindedir. Tekil çıkar, genel çıkarın özüdür ama aynı zamanda genel çıkarın önünde bir engel oluşturmaktadır. Aynı şekilde genel irade aslında özel iradelerin birliğıyken bir kez oluştuktan sonra özel iradeler ona rakip haline dönüşmektedirler (Mısır, 2011:135-137) .

Schmitt'e göre herkesin herkesle özgürce bir sözleşme yapabileceği fikri önsel olarak birbirine zıt düşünce, çıkar ve farklılıkları gerektirir. Aksi taktirde sözleşme anlamsızlaşır. Rousseau'nun kurguladığı şey ise bir türdeşliktir. Yani devlet sözleşmeye değil türdeşliğe dayanır. Yöneten ile yönetilen arasındaki demokratik özdeşlik buradan kaynaklanır. Gerçekte tutarlı olan demokrasi de budur (Schmitt, 2014:32)

Rousseau'nun genel istemi, Hobbes'un egemeninin tüm özelliklerine sahiptir; neredeyse sadece, devlet-egemen (egemenliği kendinden alan devlet), ulus-egemen (egemenliği ulustan aldığı varsayılarak yine kendinden alan devlet) olmaktadır (Mısır, 2011:136). Hart ve Negri de, Rousseau'nun mutlak cumhuriyetinin Hobbes'ın mutlak monarşisinden farklı olmadığı kanısındadırlar. Onlara göre, Hobbes ve Rousseau aslında Bodin'in kavramsal olarak tanımladığı paradoksu tekrarlamaktan başka bir şey yapmamışlardır (Hart ve Negri, 2012:103).

2.2.5. Emmanuel Joseph Sieyes (1748-1836) ile Ulus Egemenliği

1789 Fransız devrimi Aydınlanma hareketinin doruk noktasıdır. Burjuvazinin soylulara tanınan ayrıcalıklara duyduğu tepki ile ağır vergiler altında ezilmeye mahkûm edilen köylülerin rahatsızlığı birleşerek ülkeyi devrime sürükleyen itici gücü oluşturmuştur. Yeni egemenlik sürecinde burjuva ön plana çıkmışsa da, feodalizmin yıkılmasında köylülerin rolü çok daha büyüktür. Devrimin politik sonucu, aristokratik ve feodal nitelikli siyasal yapıdan, laik demokratik ve milliyetçi bir siyasal yapıya yöneliş; ekonomik sonucu ise feodalizmden kapitalizme doğru köklü bir dönüşüm olmuştur (Duman, 2008:108).

Yedi yıl savaşlarında (1756-1763) yenilen Fransa, Amerika'daki İngiliz kolonilerinin bağımsızlığı için bol miktarda para harcamıştı ve çokça borçlanmıştı. Oluşan ekonomik yük, soylu ve ruhbanlar vergiden muaf oldukları için daha alt tabakaya yüklenmek durumundaydı. Durumun ciddiyeti karşısında kralın vergi sisteminde değişiklik yapmaya kalkması, soylu tabakayı çılgına döndürmüştü. Aslında üçüncü tabaka devrim düşüncesinde değildi, monarşiyi kaldırma dertleri de yoktu. İstedikleri soyluların ayrıcalıklarının sona ermesiydi. Vergileri onaylama yetkisine sahip olan Birleşik Meclis; ruhban, asiller ve üçüncü tabakayı bir araya getiren ve 1614 yılından beri toplanmayan, orta çağa mahsus bir temsili meclisti. Kralın meclisi

toplantıya çağırması ile vergiler üzerine yapılan tartışmalar ekonomik sıkıntıyı siyasi sıkıntıya dönüştürmüştü. Üçüncü tabaka bir tepkiyi dile getirmekte ve daha az vergi, daha çok devlet talebinde bulunmaktaydı. Hareketin liderliğine soyunan kişiler; hainlere karşı vatanseverler, aristokratlara karşı vatandaşlar, kötülüğe karşı erdem, düşman tehdidine karşı ulus vb. sloganları kullanarak kutuplaşmayı sağlamaya çalışmaktaydılar. Ayrıca siyasal iktidarı ele geçirdikleri takdirde halkın soylular seviyesine çıkıp zenginleşeceğini vaat ediyorlardı (Harman, 2015:285-286; Trask, 2005:1-9).

Devrimin seyrini öngören, bir anlamda onu başlatan ve bitiren kişinin, rahip Siey s olduğu söylenebilir. Siey s'in, ilk    baskısı isimsiz olan “       Tabaka Nedir” ve “Ayrıcalıklar  zerine Bir Deneme” adlı bro  rleriyle, hem soylu sınıftan arındırılmış modern ulus d    ncesi, hem de devrim sürecinde kurucu bir ulusal meclis fikrinin oluşması desteklenmi ti. Ancak aynı Siey s 1799'da Napol on Bonaparte darbesine yol a arak, devrimi bitiren adam olmuştu (Mısır, 2011:139).

Sieyes, mutlakiyetçiliğin yerine ulusal egemenliğin kurulmasını savunmaktaydı. Ancak, ulus tanımı ve yurttaşlar arasında yaptığı ayırım tamamen ve sadece burjuva çıkarlarını desteklemeye yönelikti (Tuncay, 2005:520-521). Sieyes,        tabakanın, en üstün liberal ve bilimsel mesleklerden, en az değer verilen ev hizmetlerine kadar geniş alanda çalışarak toplumu ayakta tuttuğunu ama yeteri kadar değer görmediğini söylüyordu. Ona göre        tabaka ayrıcalıklı sınıfın yapmayı kabul etmediği tüm hizmetlerden sorumlu tutulmuştu ama kazançlı ve şerefli görevler yalnızca ayrıcalıklı tabakaya ayrılmıştı. O halde ayrıcalıklı tabakanın kamu görevlerinden uzaklaştırılıp,        tabakanın bu görevlerle ihya edilmesi gerekirdi. Çünkü ayrıcalıklı tabaka yetersiz, tembel ve kötü geleneklerin toplumsal çalışmalara yabancıla tırdığı kimseleri kapsayan bir sınıftı (Sieyes, 2005:524-526). Bu sınıf; kendi özel çıkarlarının hizmetine giriyor, böylece        tabakanın, yani bütün bir ulusun aleyhinde çalışıyor, halkı hizmet etmek için yaratılmış insan topluluğundan ibaret sayıyor, kendisinin ise emretmek ve keyif sürmek için yaratılmış olduğu zannına kapılıyordu. Böylece kendini ayrı bir grup, ulus içinde ayrı bir ulus olarak görüyordu. Ulus için hiçbir faydalı görevi yerine getirmeyen ayrıcalıklılar hiçbir şeydi,        tabaka ise her şeydi, bütün bir ulustu.        tabakanın    isteği vardı; ilki, Mecliste kendi temsilcilerine yer verilmesi; ikincisi, kendi temsilcilerinin sayısının soylularınki kadar olması;       s  ise her temsilciye bir oy hakkı tanınması ve soylu temsilcilere

üstün oy hakkı verilmemesi. Ayrıca Sieyes; üçüncü tabakanın, ruhban ve soylu meclisinden “ayrı”, olağanüstü bir kurucu meclis bünyesinde toplanması gerektiğini söylemekteydi (Mısır, 2011:140-142).

Sieyes; ulusun ya da devletin kuruluşundaki üç evreyi; Belli sayıdaki bireyin bir araya gelerek ulusu kurduğu ilk evre, bireysel iradelerin eriyerek ulus iradesine dönüştüğü ikinci evre ve ulusun genel iradesini temsil edecek olan temsili iradenin açığa çıktığı üçüncü evre olarak sıralamıştır. İlk evrede ulus bütün haklara sahiptir. İkinci evrede bu hakları kullanır ve üçüncü evrede haklarını temsilcilere kullanırır (Mısır, 2012:62)

Sieyes’e göre; ulus, ortak bir yasa altında yaşayan ve aynı yasa koyucu tarafından temsil edilen bir ortaklar topluluğudur. Yani ulusu oluşturan iki öge ortak yasa ile ortak temsildir. Soylular sınıfı bu tanımlı parçalayarak egemenlik içinde bir egemenlik kurmuş, toplumsal çıkarlar yerine özel çıkarlarının peşine düşmüşlerdi. Üçüncü tabaka ulusun gerçek temsilcisi olarak ulusa ait olanı savunacaktı. Dolayısıyla ulusun özgürlüğü üçüncü tabakanın özgürlüğüne bağlıydı (Sieyes, 2005:527). Bununla birlikte Sieyes; köylü, çiftçi gibi fakir kesimleri tamamen dışlıyor ve bu tabakanın özgür oy veremeyecek kadar bağımlı olduğunu iddia ediyordu. Ona göre yönetim yetenek gerektirirdi ve alt kesim bu yetenekten yoksundu. Halk ancak temsilcileri aracılığıyla seçimden seçime devlet yönetimine katılacaktı (Sieyes, 2005:536). Kısacası Sieyes tıpkı aydınlanmacıların burjuva haklarını evrensel insan hakkı olarak ileri sürmeleri gibi, burjuvanın meclise girmesini herkesin temsili olarak sunmaktaydı. Rousseau’nun halkın iradelerini toplayıp genel istemi elde etmesi ve genel istemi her bireyin iradesinden üstün tutması gibi, Sieyes de aynı şeyi ulus için yapmaktaydı. Ama Rousseau’nun halk egemenliği için uygun bulmadığı temsil sistemini Sieyes ulus için uygun bulmuştu. Çünkü ulus halk gibi değildi. Tekti, bölünemezdi ve süreklidi (Beriş, 2014:77).

Bir ulusun ancak tek bir genel çıkarı olabileceğini iddia eden Sieyes, birden fazla çıkarın kabul edilmesi durumunda düzen kurmanın imkânsızlaşacağını söylüyordu. Toplum düzeni zorunlu olarak amaçlarda birlik ve araçlarda uyum öngörürdü (Hart ve Negri, 2012:120). Kurucu iktidar, daha önceki bir anayasaya bağlı olamazdı. Ulus, kurucu iktidar işlevini beraberinde taşıırken, benimsemeyi tercih edeceği sınırlamalar haricindeki tüm sınırlamalardan bağımsızdı. Sieyes’in amacı feodal

beylerin ayrıcalıklarından temizlenmiş bir düzen yaratmaktı, bu amacı sağlayacak şey ise tabii hukuka uygun bir anayasanın yaratılmasıydı. Sieyès'in tabii hukuka uygun düzenden anladığı, Locke'a benzer şekilde özgürlük ve mülkiyetin güvence altına alındığı bir burjuva-hukuk düzeniydi. Kurucu iktidarın yetkisi daima tabiat hali ile çakışır durumdaydı. Bu nedenle bir ulus, anayasasını gözden geçirme ve yenileme hakkını daima elinde bulundururdu. Hatta Sieyès'e göre, anayasanın sürekli gözden geçirilmesini sağlamak için belirli aralıklar saptamak iyi bir çözümdü. Ulustan önce ve onun üstünde yer alan tek şey tabii hukuktu. Dolayısıyla Sieyès'in teorisinde kurucu iktidar, son tahlilde tabii hukuk ilkeleri ile sınırlanmıştır (Zeybekoğlu, 2009:76-78).

Ulus egemenliği, burjuvazi açısından halk egemenliğinden daha kullanışlıydı. Çünkü ulus soyut bir varlıktı ve ulusal istencin belirmesi için somut bir varlık olan halkın bir bütün olarak oy vermesi gerekmezdi. Ulusal çıkarları en iyi biçimde temsil yeteneğine sahip olanların ulus istencini dile getirmeleri yeterli olacaktı. Burjuvazi, bu çizgiyi takip ederek kendi sınıfı dışındakilerin temsilci seçilmesini engellemek amacıyla, "aktif-pasif yurttaş" ayırımı yaptı. Pasif yurttaşlar, 1789 Bildirgesinde belirtilen tüm haklardan yararlanmalarına karşılık, seçme ve seçilme hakkından yoksun tutulmuşlardı. Seçme ve seçilme hakkına sahip olan aktif yurttaşlar ise varlıklı olup devlete belli oranda vergi ödeyenlerdi (Hakyemez, 2004:49).

Kurulan ulusal meclis, önce kralın gücünü dengeleyerek, ülkenin bir parlamenter monarşi haline gelmesini sağlamış, sonra monarşiyi kaldırarak cumhuriyetin temel organı olarak faaliyet göstermiştir (Uslu, 2012:131).

Fransız devrimini en sert şekilde eleştiren kişi İrlandalı Edmund Burke oldu. Burke, Fransız devriminde eski tecrübelerin yok sayılarak işe baştan marazlı olarak başlanıldığı, üçüncü tabakaya seçilen kişilerin sadece teorik bilgiye sahip oldukları, pratik bir devlet yönetimi tecrübelerinin bulunmadığı, ruhban sınıfından seçilenlerin ise genel olarak köylü bir zihniyete sahip oldukları, devletin kuruluş amacının göz ardı edildiği (2016:63-92) kanaatindeydi. Ona göre Meclis üyeleri hiçbir şekilde yönlendiremedikleri ve pek de kazançlı çıkmadıkları bir despotluğun altında ezilmekteydiler (2016:105). Meclisin tüm çalışmalarında ve tüm eğitimlerinde bir anlayış kıtlığı, hoyratlık ve basitlik hakimdi. Avrupa adap ve medeniyetinin dayalı olduğu iki prensip olan beyefendi ruhu ile din ruhu yani soylu sınıf ile ruhban sınıfı

yeterince önemslenmemekteydi (2016:117-119). Soylu kesim ile ruhban sınıfının hataları her fırsatta abartılarak nefret duyguları ile hareket edilmekte, devletin borcu bahane edilerek Kilisenin malları haksızca kamulaştırılmakta ama üçüncü tabakanın zenginleri mülkiyetlerinden bir şey kaybetmemekteydiler (2016:161-165). Rousseau, Voltaire ve Helvetius'un peşine düşen Fransa, ateizmi dine tercih etmekteydi, ancak devletin dini bir kurumla kutsanması, özgür yurttaşlar üzerinde tam manasıyla korkuyla karışık bir hayranlık hissi uyandırması bakımından gerekliydi (Burke, 2016:128-136).

Kendisi soylu olmadığı halde aristokrasiyi savunan Burke, Amerikan devrimini sonuna kadar desteklerken, Fransız devrimini tümüyle yermekteydi. Henüz Fransız devrim süreci terör aşamasına gelmeden ve kral idam edilmeden önce gidişatın diktatörlüğe olduğu öngörüsünde bulunabilmişti. Devrimin dayandırıldığı evrensel insan hakları gibi söylemlere hiçbir şekilde saygı duymuyor, yerleşmiş geleneklere karşı şiddet yoluyla girişilen bir hareketin sadece felaket getireceğinde ısrar ediyordu (Tuncay, 2005:573-575). Burke, ulusal egemenliği hükümet ve kamu düzeni kavramlarıyla bağdaştıramıyordu. Siyasal sorunlar zaman, yer ve kişilerden soyutlanmış sorunlar olarak değerlendirilemezlerdi. Tahtı kraldan, parlamentoyu parlamentelerden ayrı düşünmeye olanak yoktu (Göze, 2000:230-231). Burke'a göre, Fransa şeytani bir oligarşi ile yönetilmekte ama katışıksız bir demokrasi rolü yapılmaktaydı (Burke, 2016:176). Meclis üyeleri seçmenleri temsil etmiyorlardı. Seçim olgusu üzerine çokça düşünülmüş ama seçilmişlerin seçmeni temsil edip etmediği önemslenmemişti (Burke, 2016:258-260). Ulusal mecliste anayasanın tüm gücünü elinde tutan ve dışardan hiçbir kontrole müsaade etmeyen bir yapı gözlenmekteydi (Burke, 2016:271).

Burke'e göre, hedeflenen iyilikleri gerçekleştirebilmek için zamana ihtiyaç vardır. Ani, keskin değişimler ile daha önce denenmemiş bir şeye dönüşüm problemli olmaya mahkûmdur (2016:234). Burke, yetkileri tamamen elinden alınmamış, saygın ve emredebilen bir kralın bünyesindeki anayasal monarşinin dönem Fransa'sı için en uygun yönetim olacağı düşüncesindeydi. Kral savaş ve barışa karar verebilmeli, bakanları atayabilmeli, yürütme erkinde etkin olabilmeliydi. Her şeyden önce kral başkomutan olarak orduyu birleştirip idare edebilmeliydi. Burke, Fransa'nın durumunu askeri demokrasi olarak görmekteydi. Mali sistem, yargı sistemi ve ordu disiplinsiz ve düzensiz bir hal almıştı. Ulusal meclisin yaptığı iyileştirmeler yüzeysel, yaptığı hatalar ise ciddiydi. Yönetim yapılanması eksik, kral bir noterden farksızdı (Burke, 2016).

2.2.6 Halk-Ulus Egemenliği Değerlendirmeleri

Fransız devrimi ideologlarınca benimsenen ulusal egemenlik doktrini, devlet-halk ilişkisini düzenleyen bir anayasa ilkesi olarak Fransız pozitif hukukuna yerleşti ve buradan diğer ülkelere yayıldı.

Egemenliği reddeden düşünürlerden Leon Duguit; ulusal egemenliğin, siyasal iktidarda tanrısal bir şeyler olduğunun kabulüne dayandığını söyleyerek, ulusun kendisini oluşturan bireylerden farklı bir kişilik, bilinç ve irade olarak kabul edilmesini eleştirir. Ona göre ulus bir gerçeklik olmakla birlikte bir kişilik değildir. Ulusun tüm bireyleri aynı anda aynı şeyi düşünse bile ayrı bir kişilik ve irade oluşturmazlar. Ulus egemenliğinin hatırı sayılır bir alan işgal etmesi, dünyevi tanrısalılığın inanç ilkesi haline gelmesi sebebiyledir. Ulus egemenliği kralın tanrısal hakkı yerine halkın tanrısal hakkını koymuştur. Bu dogmanın havarileri ve şehitleri oluşu ulus egemenliğine duyulan ateşli inançtan dolaydır (Duguit, 2000:391-395).

Devlet vatandaş ilişkisinin gerçek bir ilişkiden çok düzenleyici bir ilişki olduğu düşüncesinde olan Gianfrance Poggi, kollektif bir bütünün kendi kendini yönetmesi gibi değerlendirmeleri fazlasıyla normatif bulmaktadır (Poggi, 2011:44). Bir devletin sınırları içinde neden bir tek ulusun var olması gerektiği sorusunu soran Karl Popper ise; bir dinden, coğrafyadan, siyasal inançtan söz edilirken, neden söz edildiğinin belirlenebildiğini, ancak ulus derken ne demek istendiğinin siyasal uygulama için dayanak oluşturabilecek şekilde açıklanamadığı kanaatindedir. Ona göre, ulus devlet uygulanabilirlik bir yana doğru dürüst düşünülmemiştir bile. Ulus devlet bir efsanedir. Akıldışı, romantik bir hayalden ibarettir. Doğaya, kabileciliğe dönüş hayalidir (Popper, 2010:66).

Kapani'ye göre, bu doktrin egemenliğin geleneksel niteliklerinde herhangi bir değişime gitmeden, belli bir zamanda ülkede yaşayan insanların kişiliklerinden ayrı, soyut bir kişilik olan ulusu, egemenliğin tek meşru kaynağı ve sahibi olarak görmektedir. Yaptığı yenilik egemenlik tacının kralın başından alınarak milletin başına konmasıdır. Yalnız; ulus geçmiş ve geleceği içine alan soyut bir kavram olduğu için, ulusun iradesi söyleminin karşılıksız bir söylem olduğu göz ardı edilmiştir. Çünkü irade ancak akıl sahibi gerçek kişilerde bulunur. Ölmüş ataları ve doğmamış nesilleri kapsayacak kadar fiziki varlıktan yoksun, gerçeklikten uzak, baştan sona soyut bir

kavram olan ulusal egemenliğin efsanevi bir şey olduğu açıktır. Şayet ulus halk anlamında ele alınırsa, o zaman sayı üstünlüğü rejimine dayanan Rousseau'nun halk egemenliğine, başka bir deyişle çoğunluğun diktatoryasına varılır (Kapani 2015:81-89).

Carl Schmit açısından, halkın iradesi hiçbir zaman bütün yurttaşların mutlak müttefik iradeleri şeklinde ortaya çıkamayacağı için, halk iradesini çoğunluğun ya da azınlığın iradesiyle özdeşleştirmek arasında hiçbir fark yoktur (2014:42). Schmitt, temsile yer vermeyip, doğrudan demokrasiye dayanan bir yönetimin, siyasi birliğin çözülmesinden başka bir sonuç doğurmayacağı düşüncesindedir. Çünkü tek başına alındığında halkın kendisini temsil etme gücü yoktur. Halk, bir siyasi sistemin meşruiyet kaynağı olarak yaratıcısı olabilir ama bu sistemin varlığı, serimlenmesine yani gözler önüne serilmesine bağlıdır ve halk kendi başına serimleme kudretine sahip değildir. Devletin varlığı, halkın var olma yönündeki siyasi kararını somutlaştıran bir iktidarı öngerektirir. Form, siyasi bir varlığın serimlenmesi anlamına gelir ve siyasi iktidarın bu varlığı serimlemesi, onu temsil etmesi ile eş anlamlıdır. Formdan yoksun bir devlet var olamayacağı için temsile yer vermeyen bir devlet de var olamaz. O halde: temsil = serimleme = form = devlet (Zeybekoğlu, 2009:104).

Hart ve Negri'ye göre, ulusal ve halkçı egemenlik nosyonunda devrimci ve özgürlükçü görünen şey, gerçekte vidanın biraz daha sıkılmasından, modern egemenlik kavramının en başından beri yanından ayırmadığı boyun eğdirme ve tahakkümün biraz daha yayılmasından başka bir şey değildir. Modernliğin krizine bir çözüm olarak egemenliğin kırılan gücüne destek bulmak amacıyla önce ulusa başvurulmuş, ulusunda kırılan bir çözüm olduğu ortaya çıkınca bu kez halktan medet umulmuştur. Başka bir ifadeyle, tıpkı ulus kavramının öncelik iddiasında bulunarak egemenlik nosyonunu tamamlaması gibi, halk kavramı da bir başka hileli mantıksal gerileme yoluyla ulus kavramını tamamlar. Her bir mantıksal geri adım, egemenliğin temelini gizemlileştirerek, yani kavramın doğallığına dayanarak, onun gücünü pekiştirme işlevi görür. Halk, ulusun kökensel temeli olarak sunulsa da, aslında modern halk kavrayışı ulus-devletin bir ürünüdür ve ancak onun özgün ideolojik bağlamında varlığını sürdürür. Halk çokluk demek değildir. Çokluk sonu olmayan bir kurucu ilişkiyken, halk egemenlik için hazırlanmış kurulu bir sentezdir. Halk, çokluğun çeşitli iradeleri ve eylemlerinden bağımsız ve sıklıkla onlarla çatışma halinde olan tek bir irade ve eylem ortaya koyar. Dolayısıyla her ulus, çokluğu bir halk haline getirmek zorundadır

(2012:118-119).

Ulusçuluk, çokluğu yabancı tahakkümden kurtarmayı amaçlarken, aynı oranda şiddetli ülke içi tahakküm yapıları kurmuştur. Bütün politika artık ulusu temsil eden devletin öncelikli ihtiyaçlarına göre belirlenir olmuştur. Bu temsilin mantık zinciri ise şöyle özetlenir: çokluğu temsil eden halk, halkı temsil eden ulus ve ulusu temsil eden devlet. Her bir halka modernliğin krizini askıda tutmaya yönelik bir çabadır (Hart ve Negri, 2012:147).

Fransız Devrimi ile oluşan ulus devlet, vatandaşlar arasında kültürel bir homojenlik yaratmaya, tarihsel ve kültürel anlamda aynı kaderi paylaştıkları inancını yaymaya çalışmaktadır. Her birey gerekirse baskı ve zor kullanılarak ulusun standart değerlerine çekilir. Ulus-devletlerin standart bir kültür yaratma yönündeki baskıcı ve dayatmacı ideolojileri etnik, din ve mezhepsel çatışmalara sahne olmuş, her cemaat, topluluk, etnik grup kendi otonomisini ilan ederek, bağımsız bir devlet kurma peşine düşmüştür. 1789 devriminin “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” sloganı yerini, “bağımsızlık, özgürlük ve milliyetçilik” sloganına bırakmıştır (Duman, 2008:112).

Pozitif bilimin genel geçer doğrularına dayanan modernleşmenin, dünyanın geri kalmış ülkelerini zenginlik, teknoloji ve medeniyetle donatacağı vadi kapitalizmin dünyaya yayılmasını ve sömürünün meşrulaşmasını sağlayan söylem olmuştur. Ancak bu söylem siyasal anlamda geçerliliğini gittikçe yitirmektedir. Post-modern teori ile çok kültürlülük ve öteki kavramları tartışmalarda kendine yer bulmuş ve ulus devlet yapısının çimentosu olan ulus olgusu göç, meşruiyet kaybı, bilgi yapılarındaki değişimler gibi birçok etkenin zorlamasıyla çözülmeye, çatırdamaya başlamıştır. Artık sivil toplum söylemi ile milletler üstü bir kimlik inşa edilmeye çalışılmaktadır (Habermas, 2002:18-19). Çokluk terimi ile ifade edilen bu yeni kimlik halk ya da ulus ile alakası olmayan farklı bir sınıfı tanımlar. O indirgenemez bir çoğulluktur. Ancak bu parçalı ve dağınık bir çoğulluk değil, ortak hareket eden tekiliklerden oluşan bir çoğulluktur (Hart ve Negri, 2011:118-119). Çokluk demokrasisinin yeni bir teorik değerler dizisine ihtiyacı vardır. Bu değerler dizisinin ilk yapması gereken şey demokrasi için egemenliği yok etmek olmalıdır. Çünkü egemenliğin her biçimi iktidarı bir'in idaresine indirgemektedir ve tam demokrasi olanağını baltalamaktadır. Demokrasi için egemenliğin tüm çeşitleri ile mücadele edilmelidir (Hart ve Negri, 2011:366).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EGEMENLİĞİN VE EGEMENLİK SÖYLEMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

3.1. EGEMENLİĞİ DÖNÜŞÜME ZORLAYAN DİNAMİKLER

Devlet olgusu ilk defa Platon tarafından filozof kralın bilgisi ve insan ruhunun ideal formu olarak felsefi bir düzlemde tanımlanmıştı. Aristo devleti bireylerin siyasi olarak bağlı oldukları organik yapı olarak ele aldı. Hobbes insan güvenliğini sağlayan siyasi güç, Hegel tanrının yeryüzü yansıması, Marks egemenlerin baskı aracı olarak gördü devleti. Haidegger tarihsel bir yazgı, Nietzsche ise yalanların en büyüğü olarak niteledi devleti. Tüm bu farklı tanımlara karşın şunu belirtmek gerekir ki, modern dünyanın şekillenmesinde en büyük etkiye sahip kurum yine bizzat devletin kendisi olmuştur (Habermas, 2002:8). Bu bağlamda egemenliğin dönüşümü devletin varlığını yadsımak değil, devletin yapısındaki bir dönüşümü işaret etmektedir.

Modern devletin ilk dönem egemenlik anlayışı dış ilişkiler alanını düşünmediği için, egemen devletler, yan yana ancak birbirleri ile ilişkiye girmeden varlıklarını sürdürmekteydiler (Hakyemez, 2004:118). XIX. yüzyıl ile birlikte, gelişkin devletler sahip oldukları ekonomik üstünlük ve yüksek silah teknolojisi sayesinde, zayıf devletleri kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye yöneldiler. Bu gelişme devletlerin eşit egemen otoriteler oldukları düşüncesi ile çelişmekteydi. Devletlerarası alan gittikçe karmaşıklaştı ve klasik egemenlik kuramı bu karmaşıklığın altından kalkabilecek potansiyele sahip değildi. XX. yüzyıl devletlerarası alanın risklerinden korunmak için birliklerin kurulduğu bir çağ oldu. Ulus devletler; ekonomik, teknolojik, siyasal, askeri, çevresel vb. endişeler sonucu kendi iradeleri ile bazı yetkilerini bu birliklere devrederek güven arayışının peşine düşmeye başladılar. İkinci dünya savaşının ardında bıraktığı tablo, BM, NATO, Varşova Paktı gibi kurumların oluşmasına yol açmıştı. AB gibi örgütler ekonomik birlikten siyasal birliğe geçiş sürecine girmeye başlamışlardı. Güvenlik, ekonomi, savunma, ticaret, insan hakları gibi değişik alanlarda, özellikle Avrupa'da ortaya çıkan uluslararası ve ulusal üstü örgütlere bakıldığında, klasik egemenlik anlayışına göre egemen kabule dlebilecek neredeyse bir devlet bile yoktu (Karaböcek, 2011:179; Hakyemez, 2004:196-199).

Modern devleti evrensel değil, tarihsel bir kategori (belirli bir zaman dilimi ve belirli bir coğrafya (Batı Avrupa) ile sınırlı bir siyasi birlik türü) olarak değerlendiren Schmitt, XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında ortaya çıkan egemen devleti, Avrupa kamu hukukunun temelini oluşturan bir yapı olarak değerlendirmiştir.

Schmitt, 1920'lerin başlarından itibaren egemenlik kuramını devlet merkezli olmaktan çıkarmış ve egemenliği, olağanüstü koşullarda siyasi tahakküm uygulayabileceklerini kanıtlayan kişi veya gruplara atfedilecek bir özellik olarak görmeye başlamıştır (Zeybekoğlu, 2009:39, 66). “*Siyasi İlahiyat*” isimli kitabında, her düzen gibi kamu ve hukuk düzeninin de bir karara bağlandığını, kamu düzeninin ne zaman bozulduğuna yani olağanüstü hale ne zaman girildiğine karar vermenin, karar verme gücüne sahip tüm siyasi aktörlere açık olduğunu söyleyen Schmitt, devlet ile egemenlik arasında mutlak bir bağ kurulamayacağını vurgulamıştır. Değişik siyasi aktörlerin ortaya çıkması ile artık egemenliğin tek taşıyıcısı devlet değildir, zaten egemenliğin önceden belirlenmiş, sabit bir taşıyıcı aktörü hiç olmamıştır. Doğal hukukçularda bile egemenlik olağanüstü hal ile ilişkilidir. Artık egemenlik alanı, olağanüstü hal tanımını yapabilen ve tanımladığı olağanüstü hal durumuna göre uygun bulduğu tedbirleri dayatacak güce sahip bütün siyasi aktörlere açılmış durumdadır (Schmitt, 2005:17). XX. yüzyılda devlet ile toplum birbirinin içine geçmiş, toplum tamamen politik bir hal almış, kitle demokrasisi etkinleşerek devletin politik olan üzerindeki tekeli ortadan kaldırmıştır. Bu kayıp, modern devlet olma niteliğinin kaybıdır. Çünkü modern devletin devletliğini devam ettirebilmesi ancak “politik olan”ı tekeline almasıyla mümkün olabilir (Zeybekoğlu, 2009:69).

Egemenliği dönüşüme zorlayan sürecin göstergeleri üç başlıkta toplanabilir. Birincisi uluslararası ticaretin geniş coğrafyalara yayılması ile ulusal ekonomilerin dünya ekonomisinin bir şubesi durumuna gelmesidir. İkincisi mali piyasaların küresel bir ağıla birbirine bağlanması ile sermaye dolaşımının hızlanması ve seyyar hale gelen sermayenin vergi dairelerince denetlenememesidir. Üçüncüsü ise çok uluslu ortaklıkların yükselişi ile yabancı yatırımların artması ve bu yapıların ulusal mevzilere olan bağımlılıklarının her geçen gün azalmasıdır (Habermas, 2002:63).

Günümüz devletlerinin dünyadan bağımsız bir şekilde politika geliştirmeleri olanaksızdır. Bu gün devletlerin politika geliştirmelerinde etkili olabilen, bu bağlamda devlet egemenliğini de tehdit edebilen üç temel aktörden söz edebiliriz. Bu aktörler; çok uluslu şirketler, uluslararası ve ulusötesi örgütlenmeler ile küresel sivil toplum kuruluşlarıdır (Şener, 2014:68). Bu üç aktörün izlerini sürdüğümüzde iç egemenliğin özel mülkiyet ve bireyselliğin devletin önüne geçirilmesiyle, dış egemenliğin de uluslararası alandaki ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuki ilişkilerin değişiminden

kaynaklı bir takım yeni uygulamaların görülmesiyle aşınmaya başladığını görürüz.

3.1.1. Özel Mülkiyet-Devlet İlişkisinde Dönüşüm

Modern burjuva sanayi medeniyetinin kurucularından birisi olan Locke, özel mülkiyetin önündeki siyasi engelleri kaldıran ilk modern düşünür olarak bilinir. Ona gelinceye kadar mülkiyet devletin varlığından sonra gelmekteydi. Ancak kendisi ile birlikte önce mülkiyet sonra devlet gelmeye başlamış, devleti kurmanın başlıca amacı mülkiyetin korunması olmuştur. Artık yasayı mülkiyet sahipleri yapacak, mülkiyet sahibi yasanın öznesi olacak ama mülkü olmayan da yasaya uymak zorunda bırakılacaktır. Locke açısından özel mülkiyet hem devletten önce var olması, hem de doğa kanunları ve doğal haklar doktrini tarafından onaylanmış olması sebebiyle büyük bir öneme haizdir (Locke, 2004:23-38). Böylece Locke, servet dağılımına ve yönetici sınıfın hegemonyasına karşı çıkma olasılığı bulunan mülkiyetten yoksun sınıfı vatandaşlık haklarından uzak tutarak, temsili hükümetle kapitalizmi uzlaştırmıştır. Bu formülasyon yeni filizlenmekte olan kapitalizmin sosyal uyumunun yalnızca mülk sahiplerine politika kapılarının açılmasıyla sağlanabileceği düşüncesinde olan yönetici kesime büyük ilham vermişti. Daha sonraki dönemde Locke'cu düzenleme olarak adlandırılacak olan oy kullanma hakkında sınırlama yapma Birinci Dünya Savaşı'na kadar tüm Avrupa ülkelerinde uygulandı (Birdal, 2010).

Locke mülkiyeti emekle meşrulaştırmaktaydı. Ona göre insanın kendi el emeği ürünleri üzerinde özel bir hakkı vardı. Kişinin hem kendi emeğinden hem de kendisinden faydalanılan hizmetli ya da evcil hayvanın emeğinden doğan mülkiyet meşruydu. Ayrıca insan çürütmediği sürece, kullanabileceği kadar mülkiyet edinebilirdi. Locke, mülkiyetteki aşırılığı, malın çokluğu ile değil, çürütülüp heba edilmesi ile sınırlandırmaktaydı. Başka bir ifade ile heba edilmediği sürece, her bir mülkiyet sahibinin mülkünün gelişimi, ancak başka bir mülkiyet sahibinin mülkü ile durdurulabilirdi (Locke, 2004:28-31).

John Locke modern dönemde ilk ortaya çıkan siyasal ideoloji olan liberalizmin de entelektüel babası kabul edilir. Neo-liberalizm dahil tüm liberalizm serüveninin Locke'a borçlu olduğu bir nokta vardır. Bu nokta insanın kendi varlığını sürdürme görevinden kaynağını alan mülkiyet hakkının doğanın özünden çıktığının ileri sürülmesi ve felsefi olarak onaylanmasıdır (Dardot ve Laval, 2012:70). Liberalizm ontolojik ve

ahlaki olarak bireycidir. Bireydir eylemlerde bulunan, tercihler yapan ve haklara sahip olan. Bireyi felsefesinin odağına yerleştiren liberalizm, siyasal otoriteyi bireye karşı sınırlandırarak, özel mülkiyet ve serbest piyasa ekonomisini bireyin özgürlüğünün garantisi olarak ele almıştır (Şahin, 2013:41,64).

Klasik liberalizm ulusal düzeyde ya da dünya çapında karşılıklı çıkar bağımlılığı saptamasında bulunarak işleyebilmek için kamu müdahalesine pek gerek duymayan bir sistem istemekteydi. Bu sistemde hükümdar işleyen mekanizmaya müdahale ederek doğal hareketleri kösteklemeye kalkmayacak ama makinenin herhangi bir parçası zayıflarsa ya da diğer parçaları rahatsız ederse mekanizmaya ince ve hassas bir dokunuşla bakım yapacaktı. Dolayısıyla egemenin konumu artık düzenin statüye dayalı hiyerarşisi tarafından değil, makinenin içinde meslek işlevlerinin karşılıklı yararlılığıyla belirlenecekti. Bu durum ontolojik hükümdarlık anlayışından yönetimselliğin işlevsel anlayışına geçişi nitelemektedir. Artık yönetimin tüm eylemleri ancak toplumsal mübadele kuralları ve piyasanın işleyişi bağlamında anlam taşıyacaktı (Dardot ve Laval, 2012:29-34).

Neo-liberalizm, piyasa düzeninin doğanın bir verisi olmadığını, politik bir inşanın ve tarihin yapay ürünü olduğunu kabul ettiyse de, rekabeti toplumsal ve bireysel yaşamın merkezi ilkesi haline getiren liberalizm eksenini sürdürdü. Devlet müdahale etmeli ancak çıkarlar arasındaki rekabet oyununu engellememeliydi. Piyasa devlet eliyle sınırlandırılmak yerine, büyük bir titizlikle benimsenmiş olan hukuksal çerçeve üzerinden arındırılmalıydı (Dardot ve Laval, 2012:137-138).

3.1.2. Dış Egemenlik ve Serbest Piyasa

Egemenlik teriminin ilk kullanıcısı olan Jean Bodin, kavramı tanımlarken ülkenin iç dinamiklerini göz önünde bulundurmuş, devletlerarası ilişkileri hesaba katmamıştı. Bu nedenle onun yaptığı tanım iç egemenlik tanımı olarak kabul edilir. Bodin'in ölümünden birkaç yıl sonra doğan Hugo Grotius (1583-1645), dış egemenlik söyleminin kaynağı olan egemen devletler sisteminin kuramsal temellerini atmış, egemen ve eşit statülü devletlerin olmadığı yerde ne devletten nede devletlerarası ilişkilerden söz edilemeyeceğini ileri sürmüştü. Grotius'un fikirlerine 1648 Westphalia barışı ile hukuksal bağlayıcılık kazandırılmıştı (Beriş, 2014:13-14).

Hobbes, Locke ve Rousseau da anlattığımız toplum sözleşmesi kuramının başlatıcısı olan Grotius, sorunu hukuk temelinde ele alıp, egemenliğin sınırlarını yönetim ve halk arasındaki sözleşmede aramış ve egemenliğe mutlaklık yüklememiştir. Egemenliği, sözleşmenin mahiyetine ve şartlara göre kesin ve tüm olarak tek elde bulunmayabilen veya sınırlandırılabilen bir olgu olarak değerlendirmiştir. Çağdaş düşünürlerin egemenlik konusunu kendi ülkelerinin çıkarları açısından ele alıp gerçeklikten uzaklaştıklarını ve zaten aydınlık olmayan egemenlik kavramını daha da karışık hale getirdiklerini belirten Grotius, kendi egemenlik tanımını “eylemleri bir başkasının denetimine bağlı olmayan, yaptıkları bir başkasının iradesiyle geçersiz kılınamayan güç” olarak vermiştir. Egemenliğin ortak taşıyıcısı halk birlikteliği yani devlettir, özel taşıyıcısı ise her ulusun kanun ve geleneklerine göre bir kişi ya da birden çok kişi olabilir (Grotius, 1967:28-40). Nasıl ki baş gövde üzerinde duruyorsa egemenliği elinde tutan kral da halk üzerinde durmaktadır. Olurda seçimle başa geçmiş olan kral ölür ya da kralın ailesinin soyu kurursa egemenlik gövde olan halka geri döner (Grotius, 1967:91).

Grotius’a göre her bir devletin iç hukuku o devleti bağlayıcıdır ve uluslararası hukukta etkisizdir (1967:102). Devlet içi ilişkiler doğal hakların özü ve niteliğinden doğan doğal hukuka tabi iken, uluslararası hukuk muhatapların iradelerine dayanır. Özellikle savaş hukuku ulusal hukuktan bağımsızdır. Doğal hukukun izin verdiği birçok eylem uluslararası hukuk tarafından yasaklanabilme riski taşımaktadır (Grotius, 1967:70,78,87). Bununla birlikte uluslararası alanda reddedilmesi pek olanaklı olmayan bazı teamüllerde bulunmaktadır. Grotius bu teamüller üzerinden; seyyahlar, tüccarlar, denizciler, bilim adamları, sürgün edilenler, göçmenler gibi uluslararası yolculuk yapan kişilerin hukuki durumları, altında bulundukları egemen gücün uyruğu olmayı reddedenlerin hukuki durumları, deniz haydutları ve soyguncular gibi suç işleme amacı ile devletlerarası yolculuk yapanların hukuki durumları, savaş ilan etme usulü ve savaş halindeki halkların hukuki durumları, deniz ve ırmaklar üzerinde egemenlik kurma, sınır geçişlerinin hangi durumlarda ücrete bağlanamayacağı gibi birçok uluslararası konuyu değerlendirmeye almış, egemen eşit devletler üzerine kurulu modern uluslararası hukukun temellerini atmıştır (Grotius, 1967: 56-73, 102-105,188-196).

Hristiyan mezhepleri arasındaki savaşlar olan otuz yıl savaşları (1618-1648) bittiğinde, her biri kendi topraklarında egemen olan çok sayıda devlet ve onların ulusal

orduları ortaya çıkmıştı. Westphalia Barışı (1648), ortaya çıkan durumu Grotius'un değerlendirmeleri çerçevesinde ulus devletlerin birbirlerinin egemenliklerine saygılı olmaları ilkesiyle resmileştirip, büyüklüklerine bakılmaksızın devletlerin egemen eşitliğine dayalı bir uluslararası sistem kurdu. Bu mantık Emmerich de Vattel (1714-1767) tarafından devletler hukukuna uyarlandı. Küçük bir cumhuriyetin, büyük bir krallıktan daha az egemen görülemeyeceğinden hareketle dış egemenlik ilkesindeki temel kural, devletlerarası ilişkilerde devletlerin egemen eşitliği olarak belirlendi (Hakyemez, 2004:88-90).

Grotius'dan 100 yıl sonra endüstrileşme belirtilerinin görüldüğü bir ortamda bir ahlak felsefecisi olan Adam Smith (1773-1790) klasik liberalizm ve serbest piyasa ekonomisini destekleyerek, kapitalizme giden yolda bazı çalışmalarda bulundu. Smith kendinden 12 yaş büyük olan David Hume'dan (1711-1776) etkilenecek genel uygarlık tarihi ve ekonomik olgular üzerinde incelemeler yapmaya özenmişti. Ticaret serbestliği düşüncesini Smith'e aşılayanda bir toplum sözleşmecisi olan David Hume'du. Hume'a göre serbest mübadele rejiminde ticaretin ihtiyaç duyduğu para dengesi kendiliğinden oluşurdu. Bu nedenle endüstri ülkelerinin paranın dışarı kaçmasından korkması bir kuruntudan ibaretti (Arslan, 1991:153-155). Smith aynı bakış açısıyla liberal politikaların müdahaleci bir yapıya sahip olan merkantilizmden daha ileri bir anlayış olduğunu savunmaktaydı. Endüstrileşmeye ilerleyen bir dönemde toplum-birey ilişkisini madde-molekül ilişkisine benzeten Smith, molekül-madde ilişkisinin doğal serbestlik ile belli bir düzene kavuştuğunu, insan-toplum ilişkisinin de benzer biçimde doğal serbestlik ile düzene kavuşacağına inanıyordu. Devlet sadece bu düzeni korumakla görevliydi. Düzene yapılacak herhangi bir müdahale doğal dengeyi bozacak, gelişmeyi engelleyecek ve ilerlemeyi geciktirecekti (Arslan, 1991:208).

Adam Smith, mal ve hizmet üretimini artırmanın, etkili bir işbölümü, bol sermaye ve geniş bir piyasaya gerektirdiğini iddia etmekteydi. Bunu başarmının ilk şartı ise ekonomik bağımsızlıktı. Ekonomik bağımsızlık da çalışma serbestliği yani işgücü dolaşımı ve sermayenin serbest dolaşımını zorunlu kılıyordu (Arslan, 1991:170). Smith, 1776 yılında yayınlanan "*Ulusların Zenginlinin Niteliği ve Nedenleri Üstüne Bir İnceleme*" isimli eserine işbölümünün emeğin üretim gücündeki en büyük gelişmeyi ortaya çıkaran en önemli etken olduğunu anlatarak başlıyordu. Ona göre her bir işçinin becerisinin artması, bir işten diğerine geçişte zaman tasarrufu ve birçok işçinin yerini

tek başına alan makine kullanımı işbölümünün sonucuydu. İyi yönetilen bir toplumda işbölümü büyük üretimler sağlayacak ve zenginlik halkın en alt tabakasına kadar yayılabilecekti. İşbölümü herhangi bir bilinçli projenin ürünü olmayıp, insan doğasında var olan mal değişimi, takas ve mübadelenin sonucuydu. Yapılması gereken tek şey işbölümünü doğuran mübadele etme eğiliminin boyutlarını pazarın boyutları ile uyumlu olacak şekilde sınırlandırmaktı (Smith, 1985:19-28).

Bir taraftan devletlerin egemen eşitliği ilkesi ile ulus devletin uluslararası alandaki konumu belirlenirken, bir taraftan da ulus devletin gelişimine paralel bir gelişim sergileyen ve mayası gereği küresel bir özelliğe sahip olan kapitalizm milli değerlere, farklılıklara takılmadan işleyebilen kendine has bir hareket yasası geliştirmektedir (Habermas, 2002:9-10).

Liberal politikalar ikinci dünya savaşından sonra bir süre sosyal devletçilik uygulamaları ile kesintiye uğradıysa da 1980'li yıllarda neo-liberalizm olarak sahneye çıktı. Smith'in piyasa özgürlüğünü kaynakların paylaşımı için güvence olarak görmesi ve kamusal müdahalelerin piyasa dengelerini bozacağı değerlendirmesi, doğalcı ontoloji ekseninde denge, istikrar ve büyüme sağlayabilmek adına piyasaların bir gerçeklik olarak kendi hallerine bırakılmalarını öngörmüştü. Piyasayı toplumun doğal hali olarak gören bu ideoloji yıllarca varlığını korumuş ve yaygınlaşmıştı. 1980'li yıllarda Reagan ve Thatcher yönetimleri tarafından da teşvik edilerek iktisadi politikaları kalıcı bir şekilde beslemesi sağlandı (Dardot ve Laval, 2012:3).

Neo-liberalizm sözleşme hukuku üzerinden işlemektedir. Yani bir mübadele de standart şartlar altında karşılıklı muvafakat oluşmuşsa bu eş-değer bir mübadele olmaktadır. Böyle bir işleyiş özgür rekabete izin verdiği ölçüde adil bir prosedür sayılır. Mübadelede adalet tarafların birbirlerine eşit irade özgürlüğü tanımalarına bağlanmıştır. Taraflar karşılıklı birbirlerinin iyiliğini dikkate almak zorunda değildirler. Toplumsal sorumluluk taşımazlar ve sosyal adalete karşı kayıtsızdırlar. Eşit irade özgürlüğü tanımının insanlık haysiyetine aynı değerde saygı duymak demek olmadığı görmezden gelinir. Neo-liberalizm her şahsın bir vatandaş olarak sahip olduğu hakları ön plana çıkararak kişisel haklar üzerine kurulmuş bir toplum inşa etmeye çalışır (Habermas, 2002:120-122). Ancak bu toplum evrensel insan haklarını göz ardı ettiği için birçok noktada hukuksuzluğa düşer ve insanların öfkesini toplar.

Dünya piyasası denen şey, devlet ve ekonomi iktidarlarının iç içe geçmiş çıkarlarını başarıya ulaştırmak için tüm mali, diplomatik, tarihsel, kültürel, vs. unsurlarla oynayan özel ve kamusal yapıların hareketli koalisyonunun geniş iç içe geçişini özetler (Dardot ve Laval, 2012:330). Dünya çapındaki rekabet normu ile bireyleri yönetmenin neo-liberal sanatı yönetim alanında kesişir ve bu durum şirketlerin hizmetindeki şirket olarak devletin formatında temel değişim anlamına gelmektedir (Dardot ve Laval, 2012:332).

Bu bağlamda 1980’li yıllarda şirketlere öncelik tanınmıştır. Şirket bütün ilerlemelerin motoru, refah koşulu ve istihdam sağlayıcıydı. Büyük niteliklerle donanmış şirket karşısında refah devleti bir yük olarak büyümenin engeli ve etkisizliğin kaynağı olarak görülmekteydi. Thatcher sloganıyla “refah devletinin hudutlarını geriletme” inancıyla uygulamalarda bulunuluyordu. İşyeri yöneticiliği toplumdaki tüm olumsuzluklara çare olarak görülüp, bu olumsuzlukları sistematik olarak etkinlik arayışındaki tekniklerle çözümlenebilecek örgütlenme sorunları durumuna indirgedi. Yönetişim’in postulatı, özel işyeri yönetiminin kamusal idareden her zaman daha etkin olduğuydu. Özel sektör daha tepkici, daha esnek, daha yenilikçi, teknik bakımdan daha etkindi. Çünkü kamu sektöründen daha fazla uzmanlaşmıştı ve tüzük kurallarına daha az tabiydi (Dardot ve Laval, 2012:333-334).

Böylece ulus devletlerdeki yönetim yerini yönetim*şirket= yönetim ilkelerine bırakmaya başladı. Bu değişim iktisadi kaynaklı olsa da sosyal ve siyasal alanda da büyük değişimlere yol açtı. Yöneten ile yönetilen ilişkisi yeni bir boyut kazandı.

3.1.3. Küreselleşme ve Egemenlik

“Küresel” sözcüğünün kökeni, 400 yıl kadar öncesine gitse de, “küreselleşme” kavramı 1960’lar da ortaya çıkmış, 1980’ lerde sıkça kullanılmaya başlanmış, 1990’lara gelindiğinde ise, önemi kabul edilen anahtar bir sözcük haline gelmiştir (Kumcuoğlu, 2012:98).

Küreselleşme süreci, tarihler üzerinde uzlaşamamış olsa da, genel olarak üç dalga halinde ele alınmaktadır. İlk dalga kapitalist temellere dayalı bir dünya sisteminin yaratıldığı 1450-1650 yıllarını kapsar. Bu dönemde toprakları, madenleri ve ihtiyaç duyulan ürünleri elde etmek amacıyla Avrupalı sömürgeci güçler, Amerika, Asya,

Afrika ve Avustralya'yı ele geçirmiş, kolonileştirme faaliyetlerinde bulunmuşlardır. İkinci dalga, emperyalizmin hüküm sürdüğü 1650-1900 yıllarını kapsar. Bu dönemde sanayileşme ile gelen ihtiyaçlar önem arz etmiş, ayrıca gelişkin Batı fikrinin, Batı'lı olmayan kültürlerle dayatılması amaçlanmıştır. Dünya savaşları ve 40 yıllık soğuk savaş döneminden sonra, üçüncü küreselleşme dalgası ile insana ait ne varsa bir bütün olarak sınırlarından kurtulmuştur. 1970'lerde başlayan ve halen dünyadaki ekonomik ilişkileri büyük ölçüde dönüştürmeye devam eden üçüncü küreselleşme dalgası; ekonomik, siyasal, çevresel, sosyal, kültürel, hukuksal ve askeri açıdan, dünyanın tamamına yakın bir bölümünü etkilemiştir. Küreselleşmenin iyi mi kötü mü olduğu tartışması da bu süreçte ortaya çıkan önemli bir nokta olmuştur (Beriş, 2014:181;Ekiz, 2010:19-26).

Tüm bunlarla birlikte küreselleşmeye dair net bir söylem ortaya koymak da oldukça zordur. Çünkü küreselleşme kavramının; tanımı, başlangıcı, içeriği, bileşenleri ve pratikteki görünümü üzerinde henüz bir fikir birliğine ulaşılamamıştır. Küreselleşme ile ilgili söylemlere baktığımızda teknoloji, bilgi, kapitalizm, emperyalizm, sömürgecilik, siyaset ve ekonomi gibi önemli unsurlardan birinin ön plana çıkartılarak açıklama yapıldığını görürüz. Yine küreselleşme söylemlerinin büyük kısmının, belli iktidar odaklarına hizmet etme kaygısıyla üretilmiş olmaları söz konusudur. Bu çerçevede, küreselleşmenin ne olduğuna ve ne zaman ortaya çıktığına dair açıklamalar arasında bir uyum görülmediği gibi, böyle bir olgunun var olup olmadığı bile tartışmalıdır (Şener, 2014:53). Ancak ister ekonomi, ister kültür, ister siyaset alanında yapılsın, küreselleşme tartışmalarının özünün ulusal sınırların, ulusal düzenlemelerin ve ikisinin de esas aktörü olan ulus devletin rolüne odaklandığı bir gerçektir (Atakan, 2013:75). Dolayısıyla küreselleşme söylemlerindeki çeşitlilik, ulus devlet egemenliğinin dönüşümüne yönelik farklı söylemlerin gelişmesine de yol açmıştır.

Küreselleşme, belli sınırlar içinde ulus ve devlet arasındaki birlikteliğe dayanan modern egemen ulus devlet düşüncesini meşruiyet krizi ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu kriz devletin değil ulus devletin krizidir. Yani ulusal ekonomi ve ulusal kimliğin krizidir (Saritaş, 2006:400). İktisadi, siyasi, ekolojik ve kültürel açıdan iç içe geçmiş bir dünya da, kendilerince meşru kararlar alıp uygulayan devletlerin halkı ve iktidar alanı bu uygulamadan etkilenen insanlarla nadiren örtüşmektedir (Habermas, 2002:89).

Örneğin Hirst ve Thompson'a göre, ulus devlet artık klasik egemenlik tanımını taşımamaktadır. Gücün küreselden yerele uzandığı karmaşık bir sistem vardır ve ulus devlet bu sistemin içinde bir politik ajanlar sınıfını oluşturmaktadır. Ulus devletin etkin ekonomik yönetici rolü de bitmiştir. Merkeziyet taşımasının tek sebebi toprak ve nüfus sahibi olmasıdır. Bu gün ulus devletin yapabileceği tek şey, en az harcama ile uluslararası sermayenin gerekli bulduğu hizmetleri sağlamadır. Bu konum bugüne kadar devlete ait belediyelerin bulunduğu konumuna benzer bir konumdur (Hirst ve Thompson, 1998: 209, 225).

Küreselleşme özü itibariyle kapitalisttir ve hızı, yaygınlığı, etkisi her geçen gün artmaktadır. İlişkileri yerel, bölgesel ve ulusal sınırların ötesine taşımış, küresel ve yerel oluşumları karşılıklı etkileşim içine sokmuştur. Çok uluslu şirketlerin etki alanını genişletmiş, ulus devletlerin güçlerini zayıflatmış, buna karşın ulus devletler de kendi güçlerini koruyabilecek çeşitli yol ve yöntemleri bulabilmişlerdir. Küreselleşme, bir taraftan yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesine ön ayak olurken, diğer taraftan insan eliyle üretilmiş öngörülemez ve hesaplanamaz yapay risklerin de çoğalmasına sebep olabilmektedir. Küreselleşmenin olumlu yönleri arasında; kapalı toplumların açık toplum haline gelmeleri, birçok otoriter ve baskıcı toplumun dönüşüme uğraması, dünya vatandaşlığı kavramının ön plana çıkması, dünya sorunlarının çözümüne yönelik bir duyarlılık ve bilincin gelişmesi, uluslararası çok yönlü işbirliğinin gelişmesi sayılabilir. Olumsuz olarak ise; çevresel felaketlerin ve yoksulluğun artması, savaşların büyük kayıplara neden olması, insan yerine sermayenin ön plana çıkması ve az gelişmiş ülkelerin sömürülmesi, ezilmişlerin (yoksul-göçmen-mülteci-sığınmacı) özgürlük alanının kısıtlanması, çeşitli ayrışma ve dışlanmaların artması sayılabilir (Suğur, 2010:140). Sağlıklı yaşam açısından küreselleşme sürecinde siyasal dünya ile doğal dünya arasında bir uyumsuzluk gören Dobson, dış egemenlik ilkesi nedeniyle ulus devletlerin çevre sorunlarına yeterince eğilemediklerini söylemektedir. Dobson, egemenliğin olmadığı yani iç işlere müdahalenin normal karşılanması durumunda ise ulus devletlerin çevreyi koruma yükümlülüğü duymayabilecekleri tehlikesine değinir (Dobson, 2011:255-256).

Devletler, ticaret anlayışını iç ve dış ticaret olarak ele almış ve sınırları da kendileri belirlemişlerdi. Pazarın küreselleşmesi uluslararası iktisadi sistemi ulusüstü bir iktisada dönüştürdü. Eskiden ulusal iktisat devlet sınırının içindeydi, şimdi ulus

devletler pazarın içine düşmüşlerdir. Kapitalizmin küresel bir özelliğe sahip olduğu açıktır, buna rağmen ulusal sistem ve ekonomilerin hala mevcudiyetlerini korudukları da bir gerçektir. Hatta İMF, WTO, Dünya Bankası gibi kapitalizmin uluslararası özeliğe sahip olduğu söylenen kurumların belli ulusların sermaye vasıtası olduğunu ve gücünü de belli ulus devletlerden aldığını göz ardı edemeyiz. Bununla birlikte XX yüzyılın sonlarına doğru; kontrol ve kabiliyetin yitimi, karar mekanizmasında oluşan meşruiyet sıkıntısı (karar alıcılarla mağdurların örtüşmemesi) ve meşruiyet temin edici idari ve düzenleme hizmetlerindeki (müdahale kapasitesi) yetersizlik gibi belirtileri iyice ortaya çıkan ulus devlet yapılanmasındaki zayıflamanın kapitalist dünya sistemi için bir sorun teşkil ettiği de doğrudur. Çünkü ulus devletin zayıflaması uluslararası yapının da sıkıntılarla karşılaşmasına sebep olmaktadır. Uluslararası şirketler güçlü bir devlet yapılanmasına dayanmadan faaliyet yürütemezler, güvenliklerini sağlayamazlar, nisbi tekeller oluşturamazlar ve rekabet etme kabiliyetlerini yitirirler. Dolayısıyla güçlü bir devlet yapılanması olmadan sermayenin sınırsız birikimi de sıkıntıya girecektir (Habermas, 2002:10-11,26-27).

Küreselleşme, klasik egemenlik söylemlerinin artık tarihsel bir değere sahip olduğunu gösterse de, yine de politik düzenlemeler ulus devletlerin egemenliği üzerine bina edilmektedir. Klasik egemenlik söylemlerinin bir ön kabul olarak ele alınması ise, olayı bir anlamda geçmişe yönelik tersinden mit üretmeye sürüklemektedir (Balcı, 2011:10, Şener, 2014:62-64).

3.1.3.1 Temel Küreselleşme Yaklaşımları

Küreselleşme etrafında dönen tartışmaları; süreci savunan ve faydalarını ön plana çıkaran küreselleşmeciler (radikaller), kârından çok zararı olduğunu vurgulayan şüpheciler (reddedenler cephesi) ve süreç ile uyumlu bir genel politikanın faydalarının altını çizen dönüştürücüler olmak üzere üç başlık altında inceleyebiliriz (Ekiz, 2010:11, Kumcuoğlu, 2012:131).

3.1.3.1.1 Küreselleşmeciler (Radikaller)

Küreselleşmeciler; endüstri toplumlarının bir ürünü olan ulus devletin,

toplumsal ilişkilerin her alanında değer kaybettiğini iddia etmekte, ulusötesileşme dinamiklerini ön plana çıkarmaktadırlar. Küreselleşmeciler için yeni dönemin esas aktörleri küresel sivil toplum temelinde yükselen ulus ötesi kurumlardır. Piyasa mekanizmasının hükümetlerden daha rasyonel çalışması devletlerden daha güçlü olan küresel piyasanın da politikanın yerini almasına yol açmıştır. Dünya toplumu, geleneksel ulus devletlerin yerini almakta, yeni toplumsal örgütlenme şekillerini belirleyebilmektedir (Atakan, 2013:75, Kumcuoğlu, 2012:133). Küreselleşmecilerin temel öngörüler; evrensel değer ve kurumların giderek önem kazanacağı ve nihayetinde küresel bir medeniyetin doğacağıdır. Onlara göre serbest piyasa mekanizması, hızlanan değişim sürecinden kaynaklanan sorunları mümkün mertebe çözebilecek en iyi mekanizmadır. Bu mekanizmanın, hükümet tedbirlerinden daha rasyonel olduğu, küreselleşme derinleştikçe daha iyi anlaşılacaktır. Milli sınırlar da giderek anlamsızlaşacağından ulus-devletlerin siyasi güçleri giderek azalacak, hükümetler zamanla ikinci plana gerilerken küresel piyasa çerçevesinde bütünleşme ve uygarlık gerçekleşecektir (Kumcuoğlu, 2012:136).

Stephen Krasner'e göre, küreselleşmenin ulus devlet egemenliğini zedelediği iddiasının iki eksikliği vardır: ilki, egemenliğin etkili devlet kontrolünü konu edinen anlamı ile otorite ve yasallığı konu edinen anlamının karıştırılmasıdır. İkincisi ise, devlet kontrolünün eskiden daha etkin olduğu varsayılarak ve hâlihazırdaki uluslararası sermaye girişlerinin XIX. yüzyılın sonunda da aynı şekilde var olduğu gerçeği görmezden gelinerek değerlendirme yapıldığıdır. Krasner açıklamalarını bazı tarihi verilere dayandırmaktadır. Bu tarihi bilgilerden bazıları: Erken modern çağda, Avrupalı hükümdarların uluslararası finansa az ya da çok gelişmiş ülkelerdekinden daha fazla bağımlı oldukları, XVIII. yüzyılda İngiltere, Fransa ve Alman hükümetlerinin harcamalarının yüzde 60'ından fazlanın kamu borçlarına ayrıldığı, uluslararası sermaye piyasalarının uyum seviyesinin ve uluslararası göç oranının şu anda XIX. yüzyıldakinden daha yüksek olmadığı, daha önce meydana gelen bulaşıcı hastalıkların, günümüz bulaşıcı hastalıklarından daha geniş bir coğrafyayı ve nüfusu etkiledikleri, fıkırların yayılmasının, din savaşlarının, ulusaşırı hareketlerin etkisiyle devlet otoritesine karşı kalkışılan ayaklanmaların yeni olmadığı vs. şeklindedir. Tüm bunlarla Krasner, küreselleşmenin sistematik olarak devlet kontrolünü zedelediğine dair kesin bir kanıtın olmadığı sonucuna varmaktadır (2007:5-10).

Krasner açısından, küreselleşme, kurallar ve uygulamalar arasındaki bazı sıkıntılara dikkati çekse de, bu sıkıntılar uluslararası sistemde dönüşümlere sebep olacak nitelikte değildir (2007:26). Devlet egemenliği kendisini aşan küresel hareketlerden tarih boyunca hep etkilene gelmiştir. Küresel eylemler yeni değildir. Ulus ötesi faaliyetler devletin kontrol gücüne ve otoritesine bazı alanlarda meydan okusa bile geçmiş tehlikelerden daha sorunlu değildirler (Alakel, 2008:94).

Küreselleşmenin ulus devletin sonunu getirmese de onu egemen otorite konumundan çıkardığını söyleyen Hart ve Negri, yeni küresel egemenlik biçiminin adını imparatorluk olarak belirlemişlerdir. Bu egemenlik biçimi sadece akışkan, esnek, sınırları tanıyan, bir anlamda sınırsız bir egemenliktir. İmparatorluk, emperyalizm gibi gücü merkezileştirme, dondurulmuş sınır ve engellerin peşinde değildir. İmparatorluk bu açıdan emperyalizmi bitirmiştir (Sarı, 2012:246).

Hart ve Negri'ye göre, Foucault'nun çalışmaları çerçevesinde disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçişle birlikte, yeni değerler dizisinin iktidarı ile muhatabız. Artık iktidarın bütünüyle biyo-politik hale gelmesi ile birlikte, bütün sosyal bünyenin iktidar mekanizması tarafından tasarlandığını ve onun görünmez potansiyeli çerçevesinde geliştiğini, böylece iktidar altında yaşayan toplumun, tek bir bünye gibi tepki verdiğini söyleyebiliriz. Böylelikle iktidarın, insanların bilincinin ve bedenlerinin, aynı zamanda tüm toplumsal ilişkilerin derinliklerine kadar işleyen bir kontrol mekanizması olarak kendini gösterdiğini söyleyen Hart ve Negri, kontrol toplumu ve biyo-iktidar kavramlarının ikisinin de imparatorluk kavramının merkezi özelliklerini betimlediğini söylemektedir. İmparatorluk yeni iktidarın değerler dizisinin bizi götürdüğü yerdir (2012:46-47). Hâlihazırdaki küresel sistemde iktidar ve üretimin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel biçimleri arasındaki sınırlar bulanıklaşmıştır. Bu alanların hepsi iç içe geçmiş ve imparatorlukta savaş, siyaset, ekonomi ve kültür hep beraber, çeşitli iktidar biçimlerinin bir tür bileşkesini gerçekleştirip bir büyük iktidar biçimi haline gelmiştir (Hart ve Negri, 2011:349).

Hart ve Negri'nin değerlendirmesi, yeni imparatorlukta sermaye ve egemenliğin örtüştüğü yönündedir. Emekten beslenen sermaye emeğin geleceğini garantilemek durumunda olduğu gibi, emperyal egemenlik de sadece rızaya değil, toplumsal üretkenliğe de yaslanmak zorundadır (2011:350). Ancak, modernlik

diyalektiğinin sonu, sömürü diyalektiğinin sonunu getirmemiştir. İmparatorluk birçok bakımdan yıktığı rejimlerden çok daha acımasız bir sömürüye dayanan kendi iktidar ilişkilerini kursa da, tıpkı Marks'ın kapitalizmi kendinden önceki toplum biçimleri ve üretim tarzlarından daha iyi görmesi gibi, imparatorluk da modern iktidarın zalim rejimlerini ortadan kaldırarak aynı zamanda özgürlük potansiyelini çoğaltmaktadır ve bu anlamda iyidir (2012:65).

3.1.3.1.2 Şüpheciler

Şüpheciler, küreselleşmeyi bir mit ya da çoğunluklu ve uzun süreli bir yönelim süreci olarak değerlendirirler. Onlara göre, ulus devletler ve ulusal sınırlar hala önemini korumakta olduğundan, ulusların ötesinde değil arasında yaşanan ilişkilerin hakim olduğu bir toplumsal yapıdan söz edilmelidir. Küreselleşme yeni bir süreç olmayıp, yeni liberallerin bir icadıdır. Dünya eskiden olduğu gibi kapitalistçe dönmektedir. Küreselleşmeye yönelik radikal yaklaşımlar abartılı ve yönlendiricidir. Küresel bir ekonomi ve piyasa söz konusu dahi değildir. Ticaret ve yatırımların büyük oranda gelişmiş ülkeler arasında cereyan ettiği, ulusötesi şirketlerin yerel bağlarını koruduğu ve neo-liberal prensiplerin gelişmiş kapitalist ülkelere çoğu zaman terk edildiği bir ortamda küresel bir serbest pazar öngörüsü sadece hayalden ibarettir. Şüpheciler; küreselleşmeyi, bilim ve teknoloji alanında meydana gelen gelişmelerin bir sonucu olarak, kapitalizmin yaşamakta olduğu nitelik dönüşümü olarak ele alırlar. Küreselleşmenin bir süreç olduğunu reddeder, herkesin bu terimle bu kadar ilgili olmasını zamanın ideolojisi haline gelmesine bağlarlar. Yoksulluğun küreselleştiği, gelişmekte olan ülkelerin milli egemenlik ve bağımsızlıklarının hiç olmadığı ölçüde tehdit altına girdiği, dünya piyasalarını elinde tutan Batılı tekелci sermayenin dünya devletine giden yolda IMF, Dünya Bankası ve özelleştirmeler aracılığıyla ulusal ekonomileri tasfiye edip, yerine dışa bağımlı oluşumlar getirme amacıyla olduğu, şüphecilerin sıklıkla dile getirdikleri iddialardır. Şüpheli yaklaşım, uluslararası süreçlerin ve dinamiklerin sürekliliğinde ısrar etmekte ve bu sürekliliğin analizine uygun bir kavram setini kullanmaktadır (Kumcuoğlu, 2012:139-144; Atakan, 2013:75).

Küreselleşmeciler ve küreselleşmeyi eleştiren sol kesim, küresel düzeyde gücün zayıf devletlerden güçlü devletlere, devletlerden piyasalara, emek piyasasından

para piyasasına kaydığını ileri sürerek, küreselleşmeyi ulus devletin bitişi ile ilişkilendirirken, şüpheli yaklaşım bu değerlendirmeyi abartılı bulur ve küreselleşmenin bir tehditten ziyade olanak olduğunu söyler (Sarı, 2012:245).

Feministler, çevreciler, insan hakları savunucuları, devrimci gruplar, sol reformcular, anarşistler gibi birbirinden çok farklı gruplardan oluşan küreselleşme karşıtları, birbirinden çok farklı sebeplerle küreselleşmeye karşı direnilmesi gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Küreselleşme karşıtlarına göre bu terim bir olgu değil, güç sahiplerinin hegemonyalarına karşı engelleri bertaraf etmek için geliştirilmiş bir söylemdir. Karşı çıkılan şey olgusal küreselleşme değildir, dönüşümü yönlendirmeye kalkan küresel hegemonyanın kurmaya çalıştığı sömürü düzenidir. Bu düzende fakir ve gelişmemiş ülkeler yeni işçi sınıfını oluşturmaktadır. Düzenin bekçileri olan çok uluslu şirketler ise yeni burjuva sınıfıdır. Çok uluslu şirketler az gelişmiş ülkeleri sömürmekte ve daha da yoksullaşmalarına sebep olmaktadır. Buna karşın ulusal hükümetler çok uluslu şirketlere güç yetirememektedirler (Sarıtaş, 2006:415-416). Ulus devlet teritoryal bir zemin üzerinde bina edilmişken, küreselleşme sınır kontrollerini darmadağın eden taşkın bir nehir görüntüsü çizerek ulus devleti yıkıma götürmektedir. Kontrol, mekan boyutundan zaman boyutuna kaymaktadır (Habermas, 2002:85).

Martin Albrow'a göre, ulus-devletler hızlı bir güç kaybı yaşamaktadırlar. Çünkü küreselleşme ile birlikte gerek ekonomik, gerek siyasi ve gerekse askeri düzeyde çok uluslu kuruluşların sayısı ve gücü artmakta ve bu kuruluşlar ulus devletlerin gücünü baltalayan faaliyetlerde bulunmaktadır. Öyle ki, yıllık cirosu birçok ulus-devletin milli gelirini aşan çokuluslu şirketler bulunmaktadır. Dünya ekonomisinin belli sayıdaki çokuluslu büyük şirketlerin kontrolünde olduğundan söz edilebilmektedir. Albrow'a göre sorunun asıl kaynağı ulus-devletlerin uluslararası şirketlere güç yetirememeleridir. Şayet güçlü olmak adına Avrupa Birliği gibi ulusüstü-devlet sistemleri kurulursa, bu sefer ulus devletler bu birlik sistemleri karşısında egemenliklerini koruyamayacaklardır (Suğur, 2010:136).

Noam Chomsky, küreselleşme kavramına ilişkin olarak yerel denetime geçişle gelen değişime dikkat çekmektedir. Ona göre; küreselleşme, devlet merkezli kurumların ve devlet merkezliliğiyle yapılan atıfların, salt uluslararası değil, tamamıyla küresel bir bağlamda faal olan farklı aktörler arasındaki ilişkilerin yapısı içinde eridiği süreçtir

(Kumcuoğlu, 2012:94). Chomsky'ye göre; küreselleşme, yüksek baskı ve düşük ücret alanlarına iş ihraç etmenin havalı bir şekilde söylenmesidir. Küreselleşme, üçüncü dünya ülkelerindeki aşırı zengin ile aşırı fakir katmanlarını sanayi ülkelerine yaymakta, yurtiçindeki verimli iş fırsatlarını çökertmekte ve uluslararası şirketlerin karlarını arttırmaktadır. Elbette ki bu gelişmeler ekonomi etrafında dönmektedir ve küreselleşme sürecinde ulusal devletlerin dayanağı olan ulusal ekonomiler uluslararası bir ekonomik güç ile karşı karşıya gelmektedirler (Chomsky, 2014:109).

Küreselleşmenin olumsuzlukları üzerinde duran bir diğer sosyal bilimci Zygmunt Bauman'dır. Bauman, küreselleşmenin “şeylerin elimizden kaçtığı hissi” ni doğurduğu düşüncesindedir. Ona göre, küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlam: dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur. Küresellik, dışarda olup bitenlere koyun gibi rıza gösterme; bükemediğin eli öpeceksin türü bir öz-teselli nasihati ile şekillendirilse de daima kapitülasyonun acılığı ile karışan bir kabullenmedir. Bauman'a göre merkezinde hareket özgürlüğü yatan günümüz kutuplaşması çok boyutludur ve küresel süreçte ciddi sınıfsal ayrılmalar ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme sürecinin ayrılmaz parçası mekanı bölme, insanları ayırma ve dışlamadır. Küreselleşme, ayrıcalıkların ve mahrumiyetlerin, servetin ve yoksulluğun, kaynakların ve acizliğin, gücün ve güçsüzlüğün, özgürlüğün ve kısıtlamanın yeniden dağıtılmasında yankılanmaktadır. Bauman; dünya çapında yeni bir tabakalaşmanın meydana geldiğini, yeni toplumsal ve kültürel hiyerarşilerin oluşturulduğunu ileri sürerek (Gelekci, 2012:90-91), küreselleşmenin tek taraflı ilişkiler ağı içinde güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet ettiğini, paradoksal bir yapı göstererek Batı'nın çoğunluk üzerinde kültürel, tarihsel, düşünsel ve ekonomik üstünlük kurmasına kaynaklık ettiğini iddia etmektedir (Kumcuoğlu, 2012:150).

3.1.3.1.3 Dönüşümcüler

Dönüşümcüler, küreselleşmeyi; modern toplum düzenini yeniden biçimlendiren, hızlı, toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlerin ardındaki temel itici güç olarak ele alırlar, küreselleşmeye soğukkanlı olarak artı ve eksileriyle yaklaşmak isterler. Gidişatın geri dönüşü olmayan küresel bir uygarlığa doğru olduğu öngörüsüne

katılırlar. Onlara göre; hemen her şey gibi ulus devlet de yeni bir yapılanma içindedir ve kendini yenileyerek temel aktör olmaya devam edecektir. Egemenlik anlayışındaki değişim, eskisi kadar bağımsız ve etkili milli ekonomi politikalarının uygulanmaması ve küresel politik gelişmeler sebebiyle, ulus devletler yeniden yapılanmaya, milli kimlik politikalarına yeni bir form kazandırmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Dönüşümcüler, küreselleşmenin kendisinin iyiliği ya da kötülüğüne bakmaksızın içeriği ile uğraşmayı tercih etmektedirler (Kumcuoğlu, 2012:151-153).

Giddens'e göre, modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir. Bu nedenle, modernliğin boyutları ile küreselleşmenin boyutları benzerdir. Modernliğin boyutları kapitalizm, endüstriyalizm, askeri iktidar ve gözetlemedir. Küreselleşmenin boyutları ise kapitalist dünya ekonomisi, uluslararası işbölümü, askeri dünya düzeni ve ulus devlet sistemidir (Kumcuoğlu, 2012:125). Bu bağlamda Giddens, küreselleşmeyi modernliğin dört parametresi arasındaki etkileşimin genişleyerek dünya ölçeğine yayılması olarak ele almaktadır (Görgün, 2013:59-61; Suğur, 2010:127-128).

- Kapitalist dünya ekonomisi (Küresel dünya düzeni siyasal güçten daha çok ekonomik güce dayanmaya başlamıştır)
- Ulus-devlet sistemi (Ulus devletler küresel siyasal düzenin en önemli üyesidirler. Ancak küresel siyasal düzende bir ulus devletin etkin olabilmesi o devletin refah düzeyi ve askeri gücüyle sınırlıdır)
- Dünya askeri sistemi (Ortak silahlanma ve savunma politikaları yoluyla birden fazla ülkenin (NATO örneği) silahlı güçlerini birleştirmesi, küreselleşmenin önemli bir boyutunu meydana getirmektedir)
- Uluslararası iş bölümü (Küresel olarak belirli bölgeler üretim merkezleri haline gelirken, belirli bölgeler endüstri dışı üretim faaliyetlerinde yoğunlaşmaktadır. Uluslararası iş bölümü çerçevesinde az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler üretim merkezleri haline gelmektedirler)

Olaya çok farklı bir açıdan yaklaşan İspanyol sosyal bilimci Manuel Castells'e göre, küreselleşme özellikle enformasyon toplumunun gelişmesi ile ilişkilidir. Neo-liberal ideoloji sermayenin avantajlı bulduğu ülkelere serbest akışını teşvik ederek küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Küreselleşme ile birlikte siyasi ilişki ağları gelişmiş ve

sivil toplum hareketleri çoğalmıştır. Küreselleşme; giderek artan sayıda ve ölçekte metanın, sermayenin, insanın, bilginin, imajın, modanın yanı sıra suçun, zararlı kimyasalların ve uyuşturucu trafiğinin ulus aşırı sınırlar içinde dolaşıma girmesidir (Akpınar, 2012:17). Küresel toplum, ağlar üzerine kurulu olduğu için merkezlessiz toplumdur. Endüstri toplumundan enformasyonel topluma geçiş ulus devleti dönüşüme zorlamış ve küreselleşme süreci ile birlikte ulus devlet egemenliğini yitirmeye başlamıştır. Sermayenin küreselleşmesi, iktidar kurumlarının çok taraflı hale gelmesi ve otorite merkezinin bölgesel ve yerel yönetimlere kayması, yeni bir devlet biçimine, “ağ devleti ”ne yol açacak olan yeni bir iktidar geometrisi başlatmıştır. Ağ devleti özü itibarıyla kapitalist olup, tıpkı ulus devlet gibi kendi kurallarına, sınırlarına ve işleyiş mekanizmasına sahiptir. Küreselleşme ile birlikte devletin toplum üzerindeki hakimiyeti etkisiz kalmakla birlikte, ulus devletler küresel ağlarda hakimiyetin tek kaynağı olmaktan çıkmakta ve sadece bir tanesi haline gelmektedirler (Aykutalp, 2013:112-113).

3.1.3.2 Siyasal ve Ekonomik Açıdan Küreselleşme

Ekonomik olaylar ile sosyal ve siyasal gelişmeler birbirinden bağımsız olarak ele alınamazlar. Bu üç alan birbirini etkiler, dönüştürür ve şekillendirir.

Siyasal bakış açısına göre küreselleşme; barış, refah, kalkınma gibi iddiaların geri planda kaldığı siyasal bir projedir. Küreselleşme, her şeyi değiştiren, ulus devletlerin ve sendikaların ona karşı çok az şey yapabilecekleri güçlü bir süreçtir. Sınırların her açıdan önemini kaybetmesidir. Solun boğazını sıkı en ağır ideolojik engeldir. Küreselliğin anlamı, ulus devletin ve ulusal toplumun birbirinden ayrılması ve sökülüşüdür (Ekiz, 2010:9). Siyasal küreselleşme; siyasal sınırların bir devlete belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik sağlama gücünü yitirmesi; yönetim sistemlerinin karşılıklı etkileşiminin artması; demokrasi, insan hakları ve özgürlükler temelinde dış müdahalelerin yoğunluk kazanması, ulus devlet karşısında uluslararası üst kuruluşların önem kazanması olarak değerlendirilebilir (Kumcuoğlu, 2012:162).

Ekonomik bakış açısına göre küreselleşme, ekonomik faaliyetlerin dünya düzeyinde bütünleşmesini ifade etmektedir. Dünya pazarlarında üretilen malların ve sermayenin hiçbir engelle karşılaşmadan serbestçe dolaşması anlamına gelmektedir.

Dünya ticaret hacminde ve yeni teknolojilerle üretimde artışın olması, maliyetlerin düşmesi küreselleşme sürecini hızlandırmıştır (Kumcuoğlu, 2012:88). Küreselleşmenin ekonomik boyutuyla ilgili olarak ekonomik iktidar önem taşımaktadır. Siyasal iktidar ile ekonomik iktidar arasındaki fark; siyasal iktidarın, yasayı söylemesi ve uygulaması, ekonomik iktidarın ise ekonomideki çıkarı azamileştirme amacı gütmesidir. Ekonomik iktidar içte ve dışta siyasal iktidara ihtiyaç duyar (Ekiz, 2010:39). Küreselleşme, iş dünyası önceliğine dayanan, siyasal iktidarın serbest ticaret sistemini korumak dışında bir şey yapmadığı silahsızlanmış bir dünya istemektedir (Hirst ve Thompson, 1998:210).

Ekonomik küreselleşmeden kaynaklanan başlıca siyasi gelişme; egemenlik anlayışında yaşanan değişimin hızlanmasıdır. Serbestçe gerçekleştirilen sınır ötesi ekonomik faaliyetler, uluslararası ekonomik ve mali kurumların yetki alanının genişlemesi, uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığının artması, kurumların yanı sıra çok uluslu şirketlerin ve uluslararası politikaların dikkate alınması gibi gelişmeler siyasetin ulusötesi boyutunu ön plana çıkartırken, devletin özelleştirmeler yoluyla ekonomik alandan çekilmesi klasik egemenliğin mutlak yapısını ortadan kaldıran başlıca etkenler olmuşlardır (Kumcuoğlu, 2012:163). Tek taraflı politika etkisiz olduğu için, devletler kontrolü elden kaçırmamak adına uluslararası anlaşmalara yönelmişler ve uluslararası işbirliği ile uluslararası hukuki egemenliğin önemi artmıştır (Krasner, 2007:4).

Habermas, XX. yüzyılın üç farklı karşıtlık çerçevesinde ele alındığını söylemektedir. Karşıtlık, ya toplumsal sistemlerin ekonomik düzlemlerine, ya süper güçlerin siyasi düzlemlerine ya da ideolojilerin küresel sistemlerine yerleştirilmektedir. Bu üç okuma tarzının ittifak ettiği tek nokta ise XX yüzyılın, ölüm, şiddet ve barbarlık yüzyılı olduğudur. Ancak 1945 yılından sonra düşüncelerde bir iklim değişimi yaşanmış, bu iklim değişimi soğuk savaş, sömürgeciliğin sonu ve Batı da sosyal devletin inşasının arka planını oluşturmuştur. Derken en geç 1989 yılında bu dönem kapanmış, sosyal devlet tarafından gemlenmiş olan ve kapitalizmin taşıdığı yapısal tehlikeler ile toplum endişesi taşımayan neo-liberalizm canlanmıştır (Habermas, 2002:51-58).

Neo-liberalizm, evrensel rekabet kapsamında yeni bir yönetim tarzı belirleyen

söylem, pratik ve düzenekler bütünüdür. Bu haliyle belli bir yaşam normuna karşılık gelir. Bu norm insanlara, her tarafa yayılmış bir rekabet evreninde yaşamalarını buyurmakta, cemiyet ilişkilerini piyasa modeline göre düzenlemekte ve insanların birbirleri ile sınırsız bir iktisadi mücadele içine girmelerini telkin ederek onları her açıdan dönüşüme zorlamaktadır. Neo-liberal norm 1980'lerden beri kamusal politikaların başını çekmekte, dünya çapında iktisadi ilişkileri yönetmekte, toplumları dönüştürmekte ve özneliği yeniden biçimlendirmektedir (Dardot ve Laval, 2012:1-2).

Fukuyama'ya göre, ulus devletler dünya sahnesinin en önemli aktörleri olmaya devam etmekle birlikte ideolojilerin belirleyiciliği artık sona ermiştir. Dünyadaki büyük siyasi ve ekonomik yapılar kapitalizm ve liberal demokrasi bünyesinde toplanmışlar ve nihai ideoloji liberalizm olmuştur. Liberal demokratik ideolojiyi paylaşanların karşılıklı düşmanlık beslemeye eğilimli olmamaları da uzun vadede herhangi bir büyük çatışma olmayacağını göstermektedir (Fukuyama; 2001:196,202-204).

Yeni dünya düzeninde ideoloji ya da ekonomi odaklı çatışma olmayacağı konusunda Fukuyama ile yakın düşüncelere sahip olan Huntington, küresel çağda uluslararası politikalar ve güvenlik sorunlarının ABD, İngiltere ve Fransa tarafından, dünyanın iktisadi sorunlarının da ABD, Almanya ve Japonya tarafından çözümlendiğini; Batı'lı olmayan ülkelerin baskı altına alındığını, BM Güvenlik Konseyi ya da IMF gibi kurumların Batı'nın çıkarları doğrultusunda kararlar aldığını ve bu kararları tüm dünyanın ihtiyaçlarına cevap veriyormuşçasına diğer ülkelererettiğini, kısacası Batı'nın kendi egemenliğini devam ettirebilmek için uluslararası kurumları, askeri gücü ve ekonomik kaynakları fiilen kullandığını söylemektedir. Huntington'a göre, Westphalia antlaşması ile birlikte uluslararası sistem önce prensler arası çatışmalara, ardından uluslararası çatışmalara ve son olarak ideolojiler arası çatışmalara sahne olmuştur. Soğuk savaşın bitmesi ile birlikte liberalizm komünizmi yenmiş ve ideolojiler arası çatışmalar devride bitmiştir. Yeni dönemde mücadelenin kaynağı kültür odaklıdır ve ulus devletler yeni dönemde önemli olsalar da küresel politikaya medeniyetler arası çatışmalar hakim olacaktır. Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika'dan oluşan sekiz medeniyet arasında olası en güçlü çatışma Batı ve İslam Medeniyetleri arasında olacaktır (Huntington; 2001a:22-25, 39-40, 2001b:85)

Wallerstein küresel dünya ekonomisinin tek amacının sermaye birikimi olduğu kanısındadır. Sistem elindeki tüm imkanları bu amaç için kullanmakta, amaca hizmet edeni ödüllendirmekte, etmeyen ise cezalandırmaktadır. Teknoloji ve zenginliği yaymış olan sistem yüzde 20'lik üst tabaka ile yüzde 80'lik alt tabaka arasında ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel bir kutuplaşmayı da doğurmuş ve büyütmiştir (Wallerstein, 2010:64-65). Küresel ekonomi dünyasında cereyan eden hareketler yüzde 60 oranında güç, siyaset, ideoloji ve spekülasyon, yüzde 30 psikoloji, yüzde 10 iktisadi ilkelerin etkisiyle oluşurlar ve bu yüzdeler değişmez (Blum; 2013:294).

1980'lerden beri kamu politikalarını şekillendiren Neo-liberal normun anahtar sözcüğü Yönetişimcilik olmuştur. Çokanlamlılığıyla isabet kaydeden bu terim, iktidarın giderek daha sıkı bir şekilde iç içe geçen, şirketlerin yönlendirilmesi, devletlerin yönlendirilmesi ve dünyanın yönlendirilmesi boyutlarını birleştirir. İyi yönetim her şeyden önce ticari ve mali akışların serbest bırakılmasına itaat eden ve dünya piyasası uyum politikasına sıkı sıkıya bağlı olandır. Böylece zaman aşımına uğrayarak değer yitirmiş olan egemenlik teorisinin yerini aldığı söylenebilir. Bir devlet artık belli bir toprak üzerindeki egemenliği sağlama kapasitesiyle değil, yönetişimin hukuksal normlarına ve ekonomik bakımdan iyi uygulanmasına riayet etmesiyle değerlendirilir olmuştur. Devlet yönetimselliği şirket yönetimselliğinden önemli bir ilkeyi ödünç almıştır. Nasıl ki şirket yöneticileri mali gücün egemenliği çerçevesinde hissedarların denetimi altına giriyorsa, devlet yöneticileri de aynı gerekçeyle uluslararası mali topluluğun, uzmanların, normlandırma ajanslarının denetimi altına girmektedir (Dardot ve Laval, 2012:322). Bu durum çok uluslu şirketlerin mutlak erk sahibi oldukları anlamına gelmediği gibi, devletin onların elinde basit bir araç olduğu anlamına da gelmez. Bunun anlamı makroekonomik politikaların büyük ölçüde kamusal ve özel kesimlerin ortak kararının meyvesi olduğudur ve devlet, ulus dışı iktidarlar, STK'lar vs. zarar görse de belli bir alanda özerkliğini korumaya devam eder (Dardot ve Laval, 2012:321-323).

3.1.3.3. Küreselleşme Yerelleşme İlişkisi

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği bir başka sorunda dünyanın tek tipleştirildiği mi? yoksa farklılaşmanın arttığı mı? sorunudur. Bazı araştırmacılar,

Amerika ve Avrupa ülkelerindeki kültürel norm ve değerlerin, yaşam tarzının dünyaya yayıldığını ve içselleştirildiğini ileri sürmektedirler. Bazı araştırmacılar ise, küresel sistemde egemen olan batı kültürünün yayılışına yerel tepkilerin eşlik ettiğini ve küreselleşme ile birlikte farklılaşmanın ön plana çıktığını söylemektedirler. Bu kişilere göre, yerel kültürler, baskın batı kültürüne karşı, kendi kültürlerini koruyabilmek adına yerel değerlere her zamankinden daha fazla sarılmaya başlamışlardır (Suğur, 201:124).

Giddens küreselleşmeyi modernleşme ile ilişkilendirirken, Martin Albrow ve Roland Robertson küreselleşmenin moderniteden kopuşu simgelediği düşüncesindedirler. Albrow ve Robertson küreselleşmeyi evrenselleşme değil kültürel farklılaşma olarak değerlendirirler. Bu düşünürlere göre, küreselleşme yerine küre-yerelleşme kullanıma daha uygun düşmektedir (Sarı, 2012:242). Robertson'a göre küreselleşme, devletlerarası etkileşim süreçlerinden ziyade, toplumsal ve kültürel süreçlerin işleyişine bağlıdır. Küresel ile yerel arasında sürekli bir etkileşim vardır. Küresel olan yerelleşebilirken, yerel olan küreselleşebilmektedir (Suğur, 2010:130-132). Robertson'ın yaklaşımında küreselleşme, en yalın manasıyla dünyanın küresel bir köy haline gelmesiyken, en geniş anlamıyla daha çok Kuzey-Batılı zengin ülkelerin her açıdan fakir ülkelere hegemonyacı üstünlüklerini idrettikleri bir olgudur (Şener, 2014:54).

Tüketimin artmasına paralel bir biçimde ekonomik bölgeciliğinde arttığını söyleyen Huntington (2001b:87), kültürün iki önemli unsurunu da dil ve din olarak açıklamaktadır. Ona göre İngilizce konuşanların oranı geçmişe göre azalmaktadır. Aynı şekilde dünyanın diğer bölgelerinde Avrupa'ya ait bir dili bilenlerin oranı da geçmişe oranla düşme eğilimindedir. Yine Hristiyanlık inancı nüfus olarak gerilerken Müslüman nüfus artış göstermektedir (2001c:117). Huntington'a göre, Batı dışındaki medeniyetlere mensup aydınlar eskiden Oxford, Sorbonne gibi üniversitelerde eğitim görüyor ve Avrupa değerlerini sindirmiş oluyorlardı. Bu dönemde Batılı olmayan halklar aydınlarının tersine yerel kültürlere bağlı olmayı tercih etmekteydiler. Şimdi ise tam tersi bir durum söz konusudur, Batılı olmayan halklar Avrupa kültürüne ilgi duyarken bu halklardan çıkan aydınlar Batıdan uzaklaşıp yerlileşme eğilimi göstermektedirler (2001a:27). Bu eğilim Müslüman toplumlar ile Asya toplumlarında çok daha yoğundur. Tüm Müslüman ülkelerde bir İslami diriliş olmakta ve kültürel, sosyal, entelektüel hareket halini almaktadır (2001c:115). Huntington bütün bu

gelişmeler karşısında Batının yekvücut olması ve av olmamak için kendini korumaya alması gerektiği düşüncesindedir. NATO'nun görevi şuan olduğu gibi her zaman Batı'yı korumak ve kollamak olmalıdır. Bu nedenle NOTA Ortodoks ve Müslüman ülkelere kapatılmalıdır. Batıya yapılan göçler denetlenmeli ve göç edenler asimile edilmelidir. Avrupa ve Kuzey Amerika güvenliklerini NATO da birleştirip Batı'nın etkinliğini artırmalıdır. Aksi taktirde Batı parçalanıp dağılır (Huntington; 2001c:121-122)

Chomsky, küreselleşme ile yerelleşmeyi baş başa giden iki akım olarak görürken (2014:330), Hart ve Negri, küreselin homojenlik, yerelliğin de heterojenlik ile ilişkilendirilmesinin sahte bir ikilem oluşturduğu kanısındadırlar. Hart ve Negri'ye göre, yereli doğal kabul eden yaklaşım, yerelin üretiminin de toplumsal makineler tarafından yapıldığını, dolayısıyla yereli savunmanın doğal ve biyolojik çeşitliliği savunmak olmadığını gözden kaçırmaktadır. Kısacası yerel demek doğal demek değildir, çünkü yerel de belli üretim rejiminin sonucudur. Küreselleşme de kültürel, politik ya da ekonomik homojenleştirme değildir. Küreselleşme ve yerelleşme birer kimlik ve farklılık üretim rejimi, yani homojenleştirme ve heterojenleştirme rejimi olarak değerlendirilmemelidirler (2012:66-67).

3.1.4. Evrensel Hukuk Anlayışı ve İnsan Hakları

İnsan hakları, hangi devletin vatandaşı olursa olsun, insanların yalnızca insan olmaları hasebiyle sahip oldukları doğal haklardır. İnsan hakları demek, hukuki haklar demek değildir. İnsan haklarının hukuki haklara dönüştürülmesi arzu edilir olmakla beraber, insan hakları siyasi bir iddia olarak ortaya çıkmış ahlaki haklardır. Yani bu haklar çeşitli resmi belgeler, sözleşme ve yasalarla insanlara verilemezler. Bu sözleşme ve yasaların yaptığı şey insan haklarını tanımak ve yasal bir güvenceye almaktan ibarettir (Erdoğan, 2012:24-27). İnsan hakları, zaman ve mekanla sınırlandırılmayan evrensel haklar olup, hiçbir gerekçeye dayandırılarak tanınmamazlık edilemezler. Çünkü bütün insanlar; herhangi bir zamana ve mekana, kültüre, cinsiyete, dine, dile, ırka, sosyal kökene, sınıfa vs. bağlı olmaksızın bu haklara sahiptirler. Bu haklar, devlet için sınır, bireyler için özgürlük ve adalet anlamına gelirler (Erdoğan, 2012:304).

Çağdaş insan hakları tarihi, modernlik tarihi ile yaşıttır. Bu paralellikle ele alınan insan hakları olgusu, başta sosyal sözleşme ve doğal haklar doktrinleri olmak

üzere, devletin meşruluğunu konu edinen teorilerle yakından ilişkilidir (Erdoğan, 2012:1). Modern dönem öncesi hukukun insan hakları yaklaşımını değerlendiren Tomlinson, XV. Yüzyıl İngiltere'sinden bir olay aktarmaktadır. Bir değirmenci yolu kazıp kil almış, oradan geçen bir eldiven satıcısı çukuru fark etmeyip içine düşmüş ve ölmüştür. Değirmencinin, ihtiyacı olan kili başka yerde bulamadığını dikkate alan jüri, değirmenciye suçsuz bulmuştur. Bu karar, 1400 lü yılların İngiltere'sinde, insan hakları söz konusu olduğunda, yerel ihtiyaçların ulaşımdan daha hayati görüldüğünü göstermektedir (Akpınar, 2012:19). Küreselleşme çağında bu kararın tersyüz edildiğini söyleyebiliriz. Artık ulaşım ve iletişim, yerel ihtiyaçlardan çok daha ön planda tutulmaktadır.

Uzun yıllar boyunca devletin iç meselesi olarak görülen insan hakları, uluslararası siyasette söz konusu yapılmamıştır (Beriş, 2014:138). Ancak II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, uluslararası politikayı çok yoğun bir biçimde meşgul etmiş, devletlerin bu alandaki egemenliklerini baskılamaya başlamıştır (Hakyemez, 2004:267). BM kuruluş aşamasında uluslararası barışın insan haklarıyla doğrudan doğruya ilgili olduğunu kabul etmiş ve 1948 yılında meşhur İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni yayınlamıştır (Erdoğan, 2012:2). Yine küreselleşme üzerine yapılan açıklamalar, hukuki açıdan çok fazla bilgi içermeseler de, küreselleşme süreci de uluslararası ilişkilerle birlikte insan haklarını ön plana çıkarmıştır (Ekiz, 2010:10). Böylece uluslararası barışın ancak insan haklarının korunmasıyla mümkün olabileceği gerçeğinin etkisiyle dönüşüm yaşayan ulusal ve uluslararası düzeylerdeki insan hakları koruma sistemleri, zamanla bir “insan hakları hukuku” alanını ortaya çıkarmışlardır (Erdoğan, 2012:151,305). Bu yeni hukuk, ulus devlet sınırlarını aşarak devletlerin iç hukukları üzerinde etkili olabilen, insan hakları ve özgürlükler ekseninde biçimlendirilmiş bir hukuk yapısı ortaya koymuş, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak adına devletlerin iç egemenlik yetkilerini törpüleyebilmiştir (Kumcuoğlu, 2012:80, Ekiz, 2010:10). Ulus devlet egemenliğinin ulusüstü hukuk sistemi ile kısıtlanması, devletin niteliklerinde de değişime yol açmıştır (Beriş, 2014:201). Artık devletin özelliklerinin sıralanmasında hukukun üstünlüğü ilk sırayı almaya başlamıştır.

İnsanlar varlıklarını devam ettirmek için zorunlu olarak devlete ihtiyaç duyarlar. Devlet de var oluşunu halka borçludur. Dolayısıyla halk ve devlet birlikte olmak zorundadırlar. Bu birliktelikteki asıl sıkıntı devletin nerde durması gerektiği

sorunudur. Devlet halka rağmen etkinlik alanını genişletebilir mi? yoksa halkın faydasına etkinlik alanını daraltmalı mı? Liberal yaklaşım, hukuk devleti anlayışı çerçevesinde, devletin etkinlik alanını azaltmasının sivil toplumu güçlendireceğini ileri sürmektedir (Beriş, 2014:237-238). Bu çerçevede günümüz insan hakları anlayışı, modern insanının siyasi baskı karşısında ihtiyaç duyduğu korunma duygusu tarafından geliştirilmiştir. Prensip olarak siyasi niteliğe sahiptir ve devlete karşı ileri sürülür. Devlet karşısında ileri sürülmesi, en çok devlet tarafından ihlal edildiği anlamını taşır. Bununla birlikte insan haklarını koruma görevi de paradoksal bir şekilde yine devlete düşmektedir. Dar anlamda, devlet hem kendisi hem de yetkilendirdiği kimi kişi ve grupların insan haklarını ihlal etmesini önlemek, geniş anlamda ise elverişli bir ekonomik, toplumsal ve siyasal ortamı yaratmak veya destekleyerek insan haklarını korumakla yükümlüdür (Erdoğan, 2012:303). İnsan haklarını koruma görevi ilk olarak egemen devletin kendisine ait olduğu için, iç hukuk yolları tüketilmeden uluslararası hukuk yollarına başvurulamayacağı ilkesi benimsenmiştir (Erdoğan, 2012:314).

İnsan haklarının uluslararasılaşmasının temel amacının, egemen ulus devletlerin despotik uygulamalara girmesini önlemek olduğu iddia edilir. Günümüzde, parlamentoların anayasanın üstünlüğü ilkesine uyup uymadıklarını denetleyen Anayasa Mahkemeleri kurulmuştur. Artık klasik devlet anlayışından farklı olarak, insan haklarına uyma, egemen devlet için bir meşruluk şartı sayılmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin hayata geçirdiği “bireysel başvuru hakkı” bu amaç kapsamında devreye sokulmuş bir uygulama olarak kabul edilmektedir (Hakyemez, 2004: 106-110).

Tüm bu olumlu gelişmelerin yanında, insan hakları emperyal amaçları gerçekleştirmenin araçları olarak da kullanılmaktadırlar. Wallerstein’e göre, Batı Avrupalı uluslar dünyaya müdahale etmeyi kendileri için bir hak bilmektedirler. Müdahaleyi haklılaştırmak için XVI. yüzyılda doğal hukuk ve Hristiyanlığı yayma, XIX. yüzyılda medenileştirme misyonu kullanılmıştı. Emperyal denetimi meşrulaştırmak için artık Hristiyan yapma ya da medenileştirme argümanları kullanılacak durumda değildi. Sömürünün yeni aracı yeni dönemde büyük bir güç ve anlam kazanmış bir şey olmalıydı. Aranacak şey çok geçmeden bulundu, XX. yüzyıl ile birlikte insan hakları ve demokrasi araç olarak kullanılacaktı ve artık müdahaleler masumları savunmak adına yapılacaktı. Müdahale edenler yani Batı Avrupa ülkeleri kendi evrensel değerlerini küresel evrenselcilik olarak direktmekteydiler. Ancak Avrupa

evrenselciliği aynı anda hem masumları savunmayı hem sömürüyü meşrulaştırmayı sağlayan, belirsiz ahlaka sahip bir öğretiydi. Bazı suçları ve suçluları hedef alırken bazılarını görmemezlikten gelebilmekteydi (Wallerstein, 2010:25, 37-40).

ABD 1965 yılından beri Vietnam, Kamboçya, Laos, Nikaragua, El Salvador, Panama, Yugoslavya, Afganistan, Irak ve daha birçok yere insan hakları adına acı yaşatırken Amerikan halkı ABD'nin iyi niyetli olduğuna inanmaktaydı (Blum; 2013:153). Çünkü insanlık adına müdahale emperyalizmin en büyük pazarlama yöntemi olmuştu ve özellikle ABD piyasasında karşılık bulmakta zorlanmıyordu (Blum; 2013:187).

ABD eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in, petrolün kontrolü ile ulusların, gıdanın kontrolü ile insanların denetim altına alınacağı değerlendirmesi (Dura, 2011:85) yeni dönemde sadece ülkelerin değil bireylerin de tek tek sömürüye konu olabileceklerinin habercisi olmuştur. İnsanın en temel sosyal ihtiyaçlarını bile zaruri bireysel ihtiyaçları uğruna feda edebileceği bir gerçektir. İnsan hakları çerçevesinde üçüncü dünyaya öyle şartlar dayatılır ki insanlar bireysel ihtiyaçlarını düşünmekten öteye geçmeyi başaramazlar. Bu ülke aydınlarına bazı doyumlar sunmak ihanet etmelerini sağlayabilmektedir. İşte böyle bir duruma direnebilmek güçlü bir ahlaki yapı gerektirir. Buna karşın güçlü devletler kendi insanlarını bencillik duygusu etrafında birleştirebilmişlerdir. Bu nedenle dünyevi çıkarları uğruna kenetlenmekte zorlanmazlar (Dura, 2011:90-93).

Güçlü ülkelerdeki bencillik duygusuna dikkat çeken Brzezinski, Batı'nın halihazır durumuyla insan haklarını taşıyabileceğine inanmamaktadır. Çünkü Batı sekülerizmi hedonizm, kendini tatmin, tüketim gibi dayanaklar üzerinden bir iyi hayat tanımı yapmaktadır. Bu derece maneviyattan yoksunluk kültürel yok oluşu kendi içinde taşımaktadır ve ABD tam da bu nedenle egemen güç konumunu uzun süre muhafaza edemeyebilir (2001:187). Brzezinski'ye göre, tarih boyunca yıkıcı olarak kabul edilmiş olan tamahkârlık, şiddet, zevke düşkünlük, ahlaki ilkesizlik gibi değerler göz alıcı bir biçimde çocuklara sunulmaktadır. Böyle bir toplum gelecek için ahlaki örneklik teşkil edemez. Dünya düzeninin liderliğini yapan ülkelerin ruhu onarılamayacak derecede tahribat görmüştür (2001:191).

3.1.41 Sivil Toplum Kuruluşları İnsan Hakları İlişkisi

İnsan haklarının gelişiminde Sivil Toplum Kuruluşları gibi baskı gruplarının büyük katkısı olmuştur. XIX. yüzyıl başlarıyla birlikte kapitalist ülkelerde siyasal mücadeleyi aşan amaçlara sahip farklı örgüt biçimleri (sendikalar, dernekler, meslek odaları, şirketler vd.) görülmeye başlanmıştır. Alexis de Tocqueville bu değişikliği ilk fark eden düşünürlerden biriydi. Tocqueville 1832 yılındaki ABD gözleminde yeni yapılanmaların olumlu rollerine dikkat çekmişti (Şener, 2012:221). Bu yapılar II. Dünya savaşıdan sonra literatüre girmeyi başardılar ve insan hakları anlayışında büyük değişikliklere yol açtılar. Birer baskı grubu olarak siyasal sistemin bir tamamlayıcısı olup kamunun eğitim ve denetiminde, yönetim ile halk arasındaki iletişimde, çatışan çıkarların peşinde olan grupları uzlaştırmada, siyasal kararların alınmasında etkin rol oynamaya başladılar (Şener, 2012:231).

Yeni Toplumsal Hareketlerin ortaya çıkışı, STK'ların sayı ve niteliklerinde artışa ve dünya çapında örgütlenme imkanının doğmasına olanak tanımıştır. 1960 öncesi toplumsal hareketler endüstriyel topluma ait hareketlerdi. Yeni Toplumsal Hareketlerin özelliği, Touraine'e göre devlet gücünü dönüştürme peşine düşmek yerine siviller arasındaki ilişkileri dönüştürmeyi hedeflemektir (Göktuna, 2012:65). Foucault'a göre ise insanlar XIX yüzyıl devlet aygıtlarının zorbalıklarıyla mücadele ediyorlardı. İnsanlar 1960'lı yıllara doğru devlet aygıtlarının altında ama bir noktaya kadar bağımsız, sabit, sürekli, şiddetli biçimde işleyen, toplumsal gövdenin korunmasını, istikrarını ve sağlamlığını sağlayan (adalet, ordu vs.) tüm iktidar mekanizmasının varlığını fark etmişlerdi. YTH bu tür iktidara yönelmiş hareketlerdi (Foucault, 2012:62).

Sivil toplum hareketleri 1960'lı yıllarda başlayıp, 1980'li yıllarda görünürlük kazanıp 1990'lı yıllarda çokça tartışılmaya başlandılar. Bu hareketler sivil toplumu baskıcı devletin karşısına konumlandırarak, özgürlük, çoğulluk ve siyasal mücadele alanı olarak görmekteydiler. Sivil toplum tanımlanırken devletin karşısında oluşu ön plana çıkarıldığı için, devlet ile sivil toplum ilişkisi dünya çapında tartışılır hale geldi. Devlet-sivil toplum karşıtlığı görüşünü destekleyenlerin yanı sıra sivil toplumu ekonomi ile devlet arasındaki aracı kurum olarak değerlendiren görüşlerde ortaya atıldı. Sivil toplum savunucuları devletin sınırlandırılması ile devlet baskısının giderilebileceğini ileri sürmekteydiler. Bu amacın gerçekleşebilmesi ise devlete karşı baskı kurmakla ve

bu baskıyı örgütlemekle mümkün olabilirdi (Deniz, 2012:99-101).

YTH, klasik ideolojilerin, ekonomik ve politik çatışmalara yoğunlaşan eski politikaların aksine eşitlik, katılım, farklılık ve kimlik inşasını esas alan yeni bir kimlik politikasını esas almaktaydılar. Ekonomiden ziyade kimliğe dayanan, kültürel eşitsizliği temel alan, ulus ötesi, din, dil, ırk, ideoloji ayırımı yapmayan, mensupları eğitilmiş ve varlıklı insanlardan oluşan hareketlerdi (Göktuna, 2012:65-66). YTH ile “küresel düşün yerel düzeyde hareket et” sloganı tersyüz edilerek, “yerel düşün küresel düzeyde hareket et” sloganına dönüştü. Yerel sorunlar ulus üstü yapı ve örgütlenmelerle çözülmeye çalışılır hale getirildi (İhlamur, 2012:150).

Uluslararası kurum ve yapılanmaların dikey ve hiyerarşik örgütlenmelerine karşın, ulus üstü toplumsal yapı ve hareketler yatay bir örgütlenmeye sahiptirler. Bu bağlamda YTH ulus devletin egemenlik alanını ve dünya siyasetindeki konumunu tartışmaya açtı. Siyasi alan kamusal alanı özele, ulusaldan ulusötesine, ulus devlet tekelinden devlet dışı aktörlere doğru kaymaya başladı. Tüm güç ve yetkinin tek sahibi olan lider modeli bir kenara atılarak, güç ve yetkiyi (liderliği) dağıtan yeni bir siyaset biçimi ön plana çıktı (İhlamur, 2012:150). Bu gelişmelerle sivil toplum; özerkliğini, canlılığını devam ettirme imkanına sahip oldu. YTH insanların katılım sağlayıp, talep ve önerilerini iletebilecekleri yeni alanlar açtılar ve devlet dışında bazı iktidar merkezleri oluşturabildiler. Devamında siyasal, iktisadi ve kültürel aktörler olarak iktidarın yeni taşıyıcıları arasına girdiler (Deniz, 2012:102). Yeni bir toplum tipinin oluşumu ile STK yükselişe geçti. Bu yeni toplum tipi yalnızca kendi refahına yoğunlaşmak yerine tüm insanların refahına yönelmeyi esas almıştı ve bu haliyle devlet sınırlarını aşan bir toplum anlayışını ifade etmekteydi (Şener, 2014:72). STK’nın insan hakları yada çevrenin korunması gibi genel sorunlarla ilgilenmeleri ve küresel ölçekte sahip oldukları roller, egemenliğin yeniden tanımlanması gerektiği görüşünü destekledi (Beriş, 2014:233).

Uluslararası alanda faaliyet gösteren STK üç amaç çerçevesinde hareket etmektedirler. Birincisi, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan yoğun hak ihlallerinin etkisiyle, devlet iktidarına karşı duyulan güvensizlik bağlamında insanları otorite karşısında korumadır. İkincisi, devletin yetersiz kaldığı sağlık, beslenme ve eğitim gibi alanlarda “dünya kamuoyu” adına inisiyatif olarak farklı devletlerin toprakları üzerinde

etkinlik göstermektir. Üçüncüsü ise, çevre sorunları konusunda faaliyetlerde bulunma, özellikle sanayi politikalarının çevre üzerinde yarattığı etki ve çevre alanında belirlenen uluslararası normlara uyumu incelemidir (Beriş, 2014:250-253).

Hart ve Negri, imparatorluk olarak tanımladıkları dünyanın yeni hali için, STK'nın güçlü birer barış silahı olduğu düşüncesindedirler. STK'nın biyo-politik biçimlenişe gömüldüklerini söyleyen Hart ve Negri, bu yapıların İmparatorluğun adalet adına harekete geçmesini arzu ettiklerini ileri sürerler (Hart ve Negri, 2012:58). Bu doğrultuda BM, insan hakları ile alakalı konularda uluslararası STK'nın danışmanlığına başvurmakta ve onları ekonomik olarak desteklemektedir. Yoksulluk ve açlık gibi birçok meselenin çözümünde STK'dan daha fazla görev üstlenmesini destekleyen BM, hem ulus-devletlerin hem BM' in STK ile işbirliği yapmasını zorunlu görmektedir (Beriş, 2014:253-255).

Çevre hareketleri ve feminist hareketler yeni toplumsal hareketlerin en uzun soluklu kanadını oluştururlar. Başta ulusal düzeyde görülen bu hareketler dünya çapında önemli bir toplumsal güç haline gelmişlerdir (Cerit, 2012:208). Hatta bu iki hareketi birleştirmeye çalışan Eko-Feministler kadını doğurganlığı sebebiyle doğa ile yapısal bir ilişki içinde görmüşlerdir. Onlara göre kadının ataerkil tahakküme uğraması ile doğanın çevre felaketlerine uğraması arasında paralellik vardır (Altuntaş, 2013:363).

3.1.4.1.1. Feminizm

Modern devlet iktidarının meşruluk dayanağı toplumsal sözleşmedir. Devletle yurttaş arasındaki bu sözleşme ile yurttaş kendini yönetme hakkını, belli hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması karşılığında, devlete devreder. Bu liberal sözleşme kuramlarında, sözleşmenin taraftarları liberalizmin birey kavramının burjuva erkeğini ima etmesine uygun olarak yeterli kapasite ve nitelikleri taşıyan maskülen (erkeksi) varlıklardır. Devlet iktidarındaki bu maskülenist yapı, kadınların ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, cinsel açıdan düzensiz ve çok-yönlü erkek egemenliğiyle karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır. Feminist kuramlar, ataerkil kapitalist devlet ve maskülenist iktidar ile süregelen kısıtlamaları ve engelleri açığa çıkarmaya çalışmışlardır (Kartal, 2006:66,76,81).

XVII yüzyıl ile birlikte modern mahremiyete ve özel hayata ilişkin haklar birey hakları kapsamında değerlendirilmeye başlandı. Kuşkusuz buradaki bireyden kasıt erkek hane reisiydi. Bu bağlamda birey haklarını koruma çerçevesinde bireyin yani aile reisinin özel alanındaki kadın, çocuk ve hizmetçiler onun mahremi kabul edilerek devletin ve toplumun denetiminden çıkarıldılar. Böylece hane reisinin denetimindeki insanların bir mahremiyetleri olduğu göz ardı edilerek yadsındı (Kartal, 2006:75).

XVIII yüzyılın sonundan itibaren liberal anlayıştan hareketle kadınların da erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu savunanlar çıkmaya başladı. İlk dalga feministler liberalizmin varsayımlarını sorgulamadan, kadınların hak ve özgürlüklerden erkeklerle eşit şekilde yararlanmasına yönelik çalışma içindeydiler. Fransız Devrimi'nin de etkisiyle, kadınların erkeklere ahlaki ve zihinsel olarak eşit oldukları tezi siyasal alana taşınmış, siyasi ve hukuki eşitlik talebinde bulunuluyordu. Bu talepler XIX yüzyılda oy hakkı, koruyucu iş yasaları, doğum kontrolü ve evlilik yasasında reformla sınırlıydı. XX yüzyılda ise fırsat eşitliği, eşit ücret, üreme hakları, kamu sektöründe yer alma ve taciz yasalarını da kapsayacak şekilde genişletildi (Kartal, 2006:65)

XIX yüzyılın sonu ve XX yüzyılın başını kapsayan, kadınlara oy hakkı talebi vurgusunun öne çıktığı “kadın hakları hareketi” birinci dalga feminizm olarak adlandırılır. Anglo-Amerikan Feminizmi olarak bilinen birinci dalga feminizm cinsiyetler arasındaki hiyerarşiyi kaldırarak sosyal, politik ve ekonomik eşitliği ön plana çıkarmış, erkeklerle eşit koşullara sahip olmayı savunmuştur. Aynı zamanda liberal feminizm olarak da adlandırılan bu hareketin politikasında özgürlük ve eşitlik tezleri temel değerler olup, özgürlük, egemen otoritenin kadın lehine sınırlandırılması (negatif özgürlük) anlamında kullanılmıştır (Altuntaş, 2013:346-347; Birkalan, 2012:106)

İkinci dünya savaşından sonra antiemperyalist sol içinden filizlenen ve ikinci dalga feminizm olarak tanımlanan “kadının kurtuluşu hareketi”, kadının ataerkil yapının baskısından kurtarılması anlayışından hareketle devlet güdümlü kapitalizm ve topluma yapısal eleştiriler getirmiştir. Fransız feminizmi olarak bilinen ikinci dalga feminizm 1960 öğrenci hareketlerinden etkilenmiştir. Bu dönemde kadınların erkeklerle eşitlenme arayışı yerini kadınların erkeklerden farklı ve kendi içinde bütünlüklü homojen bir özellik taşıdığı fikrine bırakmış, ön plana çıkan söylem ise kadınlara yönelik baskının ortadan kaldırılması merkezinde eşitlik ve özgürlüğün sağlanması olmuştur. Dalganın

ana akımını oluşturan radikal feminizm kadınların baskı altında olmasına kapitalist yapının değil, erkek egemenliğinin neden olduğunu iddia etmiştir (Altuntaş, 2013:348-352; Birkalan, 2012:107)

1980’li yıllara kadar kadın-devlet ilişkisini kuramsallaştıran çalışmalar liberal, sosyalist ve radikal olmak üzere üç ekseninde gelişmiştir. Liberal feministler devletin tarafsız olduğu kabulünden hareketle kadınların da erkekler gibi çıkar ya da baskı grubu olmaları gerektiğini, cinsiyet eşitsizliğini gidermek, temsil edilebilmek için etkinliklerini geliştirmelerinin zorunlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Radikal feministler, ataerkilliğin erkeklere kadınlar üzerinde tahakküm kurma imkanı verdiğinden hareketle, oy verme hakkı ve yasal reformların ötesinde, ataerki düzeni ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Sosyalist feministler ise asıl nedenin sermayenin emek üzerindeki tahakkümü olduğunu ileri sürerek, toplumsal cinsiyet dinamiklerinin ekonomik sömürden kaynaklandığını iddia etmişlerdir (Kartal, 2006:63)

Feministlere göre toplumsal cinsiyet erkek ve kadınlara farklı roller yükleyerek, erkeği toplumsal ve siyasal bir aktör olarak kurgular ve kadını ev ile sınırlandırır. Özel alan kadına bırakılırken kamusal alan erkeğe ait olur. Ataerki anlayıştan gelişen bu kurgu kadınları erkeklere hizmet etmeye zorlayarak bir erkek egemenliği ideolojisi oluşturur. Bu ideoloji bağlamında erkek egemen olma yeteneğine sahip iken kadın yönetme yeteneğinden yoksun görülür. Feminizm’in amacı kadını sınırlandırıldığı özel alandan kurtarıp kamusal alana çıkarmak ve devamında egemen erk içinde yer almasını sağlamaktır (Altuntaş, 2013:354-357). Bunun başarılabilmesi için de maskülenist iktidar yapısının ortadan kaldırılması ve erkek egemenliğine son verilmesi gerektiğini ileri sürer.

3.1.4.1.2 Ekolojizm

Öncelikle çevrecilik ve ekoloji kavramları arasındaki farka değinmek gerekir. Çevrecilik daha teknik bir terim olarak doğanın temiz kullanılmasını konu edinir. Ekoloji ise daha biyolojik bir kavram olup insanı ekosistemin bir parçası olarak ele alır. Çevrecilik daha çok pratik, ekoloji kuramsal bir bakış açısına sahiptir.

Ekolojizm’i diğer ideolojilerden ayıran üç önemli özellik bulunmaktadır

birincisi liberalizm, sosyalizm muhafazakârlık gibi ideolojiler XIX. yüzyılın ürünüyken ekolojizm XX yüzyılın ürünüdür. İkincisi ekolojizm ideolojisinin birçok farklı hareket ve akımı bünyesinde taşıyarak, ana ideolojilere eko-liberalizm, eko-sosyalizm şeklinde eklemenebilmesidir. Üçüncüsü ise ekolojizmin insan ve toplum dışında doğal dünyadan çıkarsanan ilkelere de dayanmasıdır (Önder, 2013: 449-450).

Günümüzde dünyanın içinde bulunduğu sıkıntılı durumu anlatan en iyi örnek ekolojik bunalım olsa gerektir. Habitatların (doğal yaşam alanı) bozulması, su kıtlığı, canlı türlerindeki yok oluş, kuraklık ve kıtlık, ozon tabakasındaki incelme, iklim değişikliği yeryüzünün dengesini bozmuştur. Ekolojik dengenin bozulması sınırları aşan yüksek risklerin doğmasına sebep olmuştur. Bir çok kaza ve ekolojik değişim yoğunluk itibariyle ulus devletin kapasitesini aşmakta ve ulusal sınırlar içinde kontrol edilememektedir. Sanayi devrimi ile başlayan ve küreselleşme süreciyle dünyanın her bir noktasına yayılan kirlilik ve bozulma beraberinde toplumsal tepkiyi de doğurmuştur. Öyle ki yapılan araştırmalar insanların çevre sorunlarını terör sorunlarından daha büyük bir sıkıntı olarak gördüklerini göstermektedir. Bu kapsamda günümüzün en önemli toplumsal hareketleri arasında sayılan çevre hareketleri küreselleşme süreciyle birlikte örgütlenme ve eylem stratejileri açısından kendini yenilemiş ve söylemlerini ulusal düzeyden küresel düzeye çıkarmıştır (Habermas, 2002:87; Cerit, 2012:207-208).

Modern çevrecilik 1960 ların sonunda görülse de çevre hareketleri XIX yüzyılın sonlarına kadar götürülebilir. Çevre hareketlerinin birinci dalgasını oluşturan doğa korumacılık XIX yüzyılın sonlarından XX yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür. Birinci dalga çevrecilik Kuzey Amerika ve Avrupa kökenli bir hareket olarak bazı hayvanların yaşam alanlarını ve yaşlı ormanları koruma amacıyla olmuştur. 1960’larda başlayan ikinci dalga çevreci hareket olan ekoloji hareketi tüm dünyada yükselişe geçen ve yerleşik düzene meydan okuyan öğrenci hareketleri, savaş ve nükleer silahlanma karşıtı hareketlerle yakından ilişkilidir. 1960’lı yıllarda başlayan ekolojik bilinç 1970’li yıllarda kitlesel hareketlere dönüşmüştür. Bu süreçte ekolojik sorunlara paralel olarak doğa korumacılık perspektifi aşılarak ekolojik temaların ön plana çıktığı yayınlar görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle birçok araştırmacı Ekoloji Çağı’nı Rachel Carson’ın 1962 yılında yayınlanmış DDT’nin zararlarını konu alan “*Silent Spring* (Sessiz Bahar)” adlı eseri ile başlatır. Ekoloji hareketi endüstri toplumunu yönlendiren egemen paradigmaya, siyasal ve toplumsal yaşamı şekillendiren kurumlara karşı bir

eleştiri hareketi olmuştur. Hedefine endüstri toplumuna ait doyumsuz materyalizm ve aşırı tüketimciliği koyan bu hareket, çevresel yıkımın sebebi olarak gördüğü kontrolsüz ekonomik büyüme, merkezileşmiş devlet, endüstrileşme ideolojisi ve ekonomi-doğa-toplum ilişkisini sorgulamıştır. Bürokratik, merkezîyetçi, kapalı, hiyerarşik, cinsiyetçi ve eşitsiz toplum ve siyasal düzen yerine açık, çoğulcu, yerinden yönetimci, eşitlikçi, demokratik ve katılımcı bir toplumsal ilişkiler düzeni talebinde bulunmuştur (Cerit, 2012:212-214).

1972 yılında BM tarafından düzenlenmiş olan Stockholm Çevre Konferansının çevre sorunlarını uluslararası toplumun gündemine taşınmasında büyük payı vardır. Konferansa 100’u aşkın ülke katılmış ve konferansta, çevrenin temiz ya da kirli oluşunun insanın elinde olduğu, bu nedenle herkesin eşit bir sorumluluk bilinciyle çevreyi temiz tutma görevine riayet etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak küresel rekabet endişesiyle üreticiler çevre standartlarına uymaya yanaşmamaktadırlar. Sanayileşme sonucu karşı karşıya kalınan küresel ısınma, iklim değişiklikleri ve ekolojik dengenin bozulması gibi sorunlar devletler üstü sorunlar olarak tüm toplumları etkilemeye devam etmektedirler. Çevre ve doğal kaynak dışında rekabet arenasına sürebilecek hiçbir şeyi olmayan yoksul ülkelerde çevre kirliliği sınır tanımaz boyutlara ulaşmıştır. Sanayileşme sürecini yaşamakta olan ülkelerde çevre kirliliği artmakta, sanayileşmiş ülkelerde ise çevre standartlarına uyma eğilimi gözlenmektedir (Sarıtaş, 2006:412-414)

Ekoloji hareketinin temel başarısı toplumsal düzene meydan okumasındadır. Toplumsal sorunları doğa sorunu çerçevesinde ele alarak doğa sorunları ile toplumsal sorunlar arasında bağ kurmaya çalışmakta ve modern toplumun doğasını sorgulamaktadır. Çevre hareketlerinden beklenen özelliklerden biri egemen iktidar biçimlerine meydan okumak ve onları reddetmektir. Bu bağlamda egemen iktidar biçimlerine muhalefet eden ve bu muhalefetini yerleşik siyasal sistemin dışında, geleneksel olmayan yollarla ortaya koyan çevrecilik hareketi, sistem içinde grup çıkarılarının savunuculuğunu yapan baskı gruplarından ayrılır (Önder, 2013:502; Cerit, 2012:211).

1970’lerde parlamenter siyaset yolu da kullanılmaya yönelen ekolojizm, 1980’de Alman Yeşiller Partisini kurmuş ve bu parti 1983 yılında Federal Meclise

girmiştir. Partinin bir ayağı sosyal hareketlerde bir ayağı ise parlamentoda olmuştur (Cerit, 2012:215). Geleneksel siyasal partilerin program çerçevesinin dışında bir ideolojik yönelime sahip olan yeşil partiler, hiyerarşiyi dışlayan parti yapılarıyla ve geleneksel parlamenter sistemin kurumsal yapısının dışına taşan eylem biçimleriyle yeni bir siyasal tarz geliştirmişlerdir. Yeşillerin en önemli yönü, alternatif bir toplum önerisi sunma iddiasında bulunmalarıdır. Seçkin ve akılcı-teknokratik olarak gördükleri mevcut siyasete eleştirel yaklaşım yani bir siyaset arayışına girmişlerdir. Taban demokrasisi, ademi merkezîyetçilik, anti bürokratik karar alma, yurttaş girişimi, parlamento dışı muhalefet gibi kavramlar bu yeni siyaset anlayışının bileşenleri gibi görünmektedir (Önder, 2013:497).

2000 li yıllarda Çevre hareketleri “küresel adalet” çağrısının yönlendirdiği küreselleşme karşıtı veya alternatif küreselleşme hareketleri ile birleşmiştir. Hareketlerin hareketi olarak adlandırılan küresel adalet hareketi her biri farklı gündemlere sahip insan hakları ve çevre hareketlerini; çevresel yıkımın, eşitsizlik ve yoksulluğun nedeni olarak görülen neo-liberalizme karşı birleştirmiştir (Cerit, 2012:219).

3.1.4.2. Uluslararası Hukuk Açısından İnsan Hakları

BM, korunmasını devlete yüklediği insan haklarını üç başlıkta toplamıştır: (i) Saygı göstermek, yani insan haklarının devlet tarafından ihlal edilmemesi; (ii) Korumak, yani devletin insan haklarını üçüncü kişilerden gelebilecek ihlallere karşı güvence alması; (iii) Yerine getirme, yani devletin insan haklarının etkili bir şekilde kullanılabilmesini sağlamak üzere yapısal tedbirler alması (Erdoğan, 2012:117). BM’ in insan hakları konusunda faaliyet gösteren organı Ekonomik ve Sosyal Konsey’dir. Konsey, sosyal ve ekonomik konuları içeren uluslararası ilişkilerin insan haklarına riayet edilerek yürütülmesi amacıyla tavsiye kararları çıkarabilir. Konsey kararıyla 1947 yılında kurulan İnsan Hakları Komisyonu, 3 yıl için seçilen 18 devlet temsilcisinden oluşmaktaydı. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2006 yılında aldığı bir kararla İnsan Hakları Komisyonu’nun yerini almak üzere İnsan Hakları Konseyi’ni kurmuştur. İnsan Hakları Konseyi hükümetler arası özelliğe sahip olup, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun yardımcı bir organıdır. Konsey, İnsan Hakları Yüksek

Komiserliği ile yakın işbirliği içinde çalışır (Erdoğan, 2012:314-317).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu güne kadar ki en etkili insan hakları sözleşmesi olmuştur. Kırktan fazla Avrupa devletinin kabul ettiği sözleşme, 1950 yılında imzalanmış, 1953 yılında yürürlüğe girmiştir (Hakyemez, 2004:276). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ortak güvence anlayışına dayanır. Bu kapsamda üye devletler birbirine karşı başvuru hakkına sahiptirler. Sözleşmenin öngördüğü hakların korunmasında devletler tek tek sorumlu oldukları gibi, birbirlerini sözleşmeye uyup uymama konusunda denetlemekle de yükümlüdürler. Sözleşme hükümlerinin ek yasalarla iç hukuk kuralı haline getirilmesine gerek yoktur. Üye devlet mahkemelerine sözleşme hükümleri delil sunularak hak talebinde bulunulabilir. Sözleşme, 01.10.1998 tarihinde 11. Nolu Protokol kapsamında kişisel başvuru yolunu açacak şekilde yeniden düzenlenmiş, hukuken bağlayıcılığı bulunan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu sözleşmenin odağına oturtulmuştur. Mahkeme, sözleşmeye üye her devleti temsilen birer yargıçtan oluşmaktadır. Yargıçlar, siyasi veya idari herhangi bir görev yürütemeyecekleri gibi, mensubu oldukları üye devlet adına değil tamamen bağımsız bir şekilde kendi adlarına yargılama yapmaktadırlar. Bir yargıcın görevi yürütecek yeterliliğe sahip olup olmadığına, yine Mahkeme'nin kendisi üçte iki çoğunluk oyu ile karar verir (Erdoğan, 2012:324-328).

Üye devletler tarafından gönderilen birer yargıçtan oluşan AİHM, kendi içerisinde üç kişiden oluşan Komite, yedi kişiden oluşan Daire ve 17 kişiden oluşan Büyük Daire biçiminde örgütlenmiştir. Ağırlıklı olarak yargılama görevini Daireler yerine getirmektedir. Komiteler, yapılan başvuruların oybirliği ile kabul edilemez olduğuna karar verme yetkisine sahiptir. Büyük Daire ise sözleşme ve Protokollerin yorumu konusunda ciddi sorunlar doğurabilecek davalara bakmakta ve ayrıca temyiz mercii olarak görev yapmaktadır (Hakyemez, 2004:279).

BM öncülüğünde 1998 yılında Roma'da gerçekleştirilen bir konferans sonucunda, uluslararası alanda ceza mahkemesi görevini yürütecek olan Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü kabul edilmiştir. UCM'nin görevi, iç hukukun devreye giremediği savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçları yargıya taşımak olarak belirlenmiş ve mahkeme 1 temmuz 2002 tarihi itibarıyla göreve başlamıştır (Hakyemez, 2004:273).

Stephen Krasner’e göre, uluslararası sistem insan hakları anlaşmalarıyla yeni bir sürece giriş yapmıştır. Bu anlaşmalar, her ne kadar uygulama mekanizmalarından çoğunlukla yoksun olsalar da gönüllü anlaşmalardır. Avrupa Sözleşmesi ile doğrudan bireysel olarak başvurma hakkına kavuşulması ise egemen devletin dayanağı olan Westfalyan Egemenliğe, Uluslararası Hukuk ya da Tanınma Egemenliğine açık bir meydan okuma olmuştur (2007:22).

BM anlaşmasına göre, talebi olmaksızın hiçbir egemen devlete müdahale edilemez. Bir talep söz konusu değilse, ne BM ne de BM üyesi ülkeler herhangi bir devlete müdahalede bulunamazlar (Beriş, 2014:150). Ancak 90’lı yıllarla birlikte, ağır insan hakları ihlallerinin önüne geçmek için egemen bir devlete dışardan yapılan müdahale anlamına gelen “insani müdahale” söylemi yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve egemen devletlere müdahalenin bir istisnası olarak devreye sokulmuştur (Hakyemez, 2004:101). Bu bakımdan ele alındığında uluslararası hukuk, güçlü devletlerin hegemonya kurmalarına uygun bir araç olarak görünmektedir. insanî müdahale olgusunun genelde zengin kuzey ülkeleri tarafından desteklenmesi, buna karşın fakir güney ülkelerinin böyle bir müdahaleye karşı çıkmaları hegemonik ilişki korkusundan ileri gelir (Beriş, 2014:163). Örneğin uluslararası hukuku ihlal etmekle suçlanan Irak, ABD’nin kendi anlayışından hareketle küresel hak adına cezalandırılmaya çalışılmıştır (Hart ve Negri, 2012:190). Körfez savaşı bir anlamda ABD çıkarlarına meydan okumayı düşünen ülkelere bir gözdağıydı. ABD çıkarlarını korumanın yanı sıra dünya polisi olduğunu gösterme niyeti ile bu savaşa girmişti. Aynı şekilde Grenada ve Panama işgali, Nikaragua’da kontra gerilla desteği, Somali’ye asker çıkarılması, Sudan’daki bir ilaç fabrikasının bombalanması, Bosna ve Afganistan’daki iç savaşlarda yapılanlar hep bu amacın ürünüydüler. Bu sırada Rusya, Fransa, İngiltere ve diğer ülkelerde boş durmayıp dünyanın değişik yerlerinde benzer işlere imza atmışlardı (Harman, 2015:571-572).

Yine güçlü devletler hukuktan ziyade siyasal bir temel üzerine bina edilen “tanıma” olgusunu uluslararası menfaatlerini yönlendirme aracı olarak kullanabilmektedirler (Hakyemez, 2004:97). Tüm bu ve başka nedenler sebebiyle Chomsky, uluslararası hukukun tamamen güçlü devletler tarafından hazırlanmış bir çıkar destekleme aracı olduğunu iddia etmiştir (Chomsky, 2012:51). Balcı’nın Baudrillard’a atfen söylediği gibi, bir şeyin karşıtının varlığı konusunda ısrar etmek, o

şeyin varlığını iddia etmenin bir yoludur. Bu bağlamda müdahale söylemi, egemenlik söylemini meşrulaştırılmaya yaramaktadır. Çünkü müdahale üzerine konuşabilmek, egemenlik diye bir şeyin varlığını kabul etmeyi gerektirir. Dolayısıyla aslında müdahale olgusu, egemenliği ispatlama aracı olarak işlev görmektedir. Yine Weber'den hareketle, sembolik bir düzenin yine sembolik bir düzende inşa edildiği bir kurgulama söz konusudur. Müdahale bir gösterge olarak egemenliği işaret eder ve hem egemenlik hem müdahale tarihselliğin dışına çekilerek, hiçbir somut dayanağa dayandırılmazlar. Bu haliyle müdahalenin varlığı üzerine konuşmak, müdahale söyleminin yeniden tanımlanarak insan hakları ile ilişkilendirilmesi, egemenliğin varlığını daha sağlam bir şekilde kabul etme görevi görür (Balci, 2011:20-21).

Uluslararası hukuk'un, "egemen eşit devletler sistemi" varsayımı üzerine kurulu olduğu kabul edilir. Buna karşın dünya genelindeki siyasal ilişkilerin güçlülerin kontrolünde geliştiğine yönelik birçok örnek vardır. İkinci dünya savaşı sonrası Nürnberg ve Tokyo'da kurulan mahkemelerde Alman ve Japon yöneticilerin yargılanması ama aynı suçtan dolayı müttefik güçlerden kimsenin yargılanmaması; 2003 yılı başında BM kararı olmadan Irak'a müdahalede bulunan ABD'nin, uluslararası hukuk ilkelerine aykırı davrandığı halde herhangi bir yaptırımla karşılaşmaması hep kazananlar karşısında işlemeyen bir hukuku işaret etmektedirler. Aslında BM'nin kendisi de etik bir kuruluş süreci ve adil bir işleyişe sahip değildir. Nitekim 90'lı yıllarda Bosna ve Ruanda'da yaşanan katliamlara karşı BM'nin neden harekete geçmediği sorusu, uluslararası gündemde çokça tartışılmıştır (Beriş, 2014:152-156). Uzayıp gidebilecek örnekler, Chomsky'nin, ancak büyük güçlerin anlaşmaları durumunda BM'in bir anlam ifade edebildiği, aksi takdirde hiçbir etkisinin olmadığı iddiasını doğrulamaktadır (Chomsky, 2010:65). ABD'yi kınayan ve hiç onaylanmamış bir sürü Güvenlik Konseyi Kararı vardır. Bu kararlar savunmasız bir ülke hakkında alınmış olsalar çoktan onaylanmış olurlardı (Chomsky, 2014:140).

Chomsky, küresel şekillenmeyi ve uluslararası hukuku yönlendiren en büyük güç olarak gördüğü ABD'nin, çok uluslu şirketlerin ihtiyaçlarını önceleyen emperyalist bir sistem olduğu düşüncesindedir. Hükümetlerin görevi ise bu çıkarlara yönelik uygulamalar yapmaktan ibarettir. ABD dünya nüfusunun yüzde 6 sını oluşturduğu halde, dünya zenginliğinin yarısını elinde tutmaktadır ve tek derdi bu sömürüyü devam ettirebilmektir (2010:38). Hukukun ve özellikle uluslararası hukukun doğasında var

olan, kanunların güçsüzler için yazıldığı ilkesi gereği, uluslararası hukuk ABD'ye uygulanamaz. ABD başkanları ise genelde devlet gücünü ele geçirmede çıkarları olan büyük yatırımcı grupların halkın önüne sürdükleri figürlerden başka bir şey değildirler. Bu bağlamda, başkan satışı olarak adlandırılan ve halkın yatırımcı gruplar arasında tercih yapmaya zorlandığı bir mekanizma işlemektedir (2010:44-46).

ABD'nin onayı olmadan, bağımsız bir kalkınma hareketi başlatan herhangi bir devlet, ABD egemenliği için tehdit oluşturmuş kabul edilir. Kendi halkının refahını ABD'nin refahından önce düşünen ülke Amerika açısından bir suçludur. Bu nedenle Amerika diktatörlükler ya da kontrol edebileceği yönetimler kurdurmaktadır. Kontrolden çıkmış bir üçüncü dünya ABD için baş düşmandır (Chomsky, 2010:50-55,82). Bu çerçevede siyasal bağımsızlığa sahipmiş gibi görünen birçok ülke gerçekte ABD ve diğer güçlü ülkelere mali, askeri, ekonomik vb. birçok açıdan bağımlıdır.

Dünyadaki gelişmeler karşısında, ABD sonuçlarını kontrol edemeyeceğine inandığı durumlarda demokrasiye karşı çıkmıştır. ABD için öncü ilke ilgili ülke vatandaşlarının ihtiyacı değil ABD'li yatırımcıların çıkarıdır. Yatırımcıların çıkarları zedelendiğinde, ABD ilgili ülkenin meclis hükümetini engellemeye ya da devirmeye çalışmakta, askeri darbelere destek olmakta, terör gruplarını temsilcisi olarak görüp birçok vahşi, sadist yöntemle halkın gücünü ezmeye yönelebilmektedir. Çıkarlar koruma altına alındığında ise, katil ve işkencecilerin yaptıklarına ses çıkarmamaktadır (Chomsky, 2014:31-32). Bu iddiaları destekler bir şekilde, ABD planlamacılarından George Kenan, 1984 yılında Dışişleri Bakanlığı planlama kadrosu için kaleme aldığı 23.Politika Planlama Çalışmasında; dünya nüfusunun yüzde 6.3 ünü oluşturan ABD'nin dünya zenginliğinin yarısına sahip olduğunu, bu zenginliğin korunması için insan hakları ve demokrasi gibi belirsiz, gerçek dışı hedefler yerine güç kavramına yoğunlaşılması gerektiğini yazmıştır (Chomsky, 2014:21). ABD yardımlarının halkına işkence yapan ülkelere yapıldığına dair çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin iktisatçı Edvard Herman'ın yaptığı araştırmaya göre, dünya çapında işkence ile ABD yardımları arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır (Chomsky, 2014:39). Hatta ABD ikinci dünya savaşından sonra işkence yöntemleri hakkında bilgi sağladığı kimi Japon ve Alman işkence uzmanlarına dokunulmazlık tanımıştır (Blum; 2013:142). Yine Kennedy'nin Küba lideri Castro'yu öldürmek için mafya aracılığıyla aralarında patlayıcı purolarında bulunduğu birçok CIA komplosunun uygulanmasına onay vermesi (Harman, 2015:542)

gibi birçok hareket tarzı, dünyanın süper gücü rolündeki ABD'nin çıkarlarını hem egemen devlet ilkesinin hem de insan haklarının önünde tuttuğunun işaretleridir.

Bu etkin rol günümüzün uluslararası örgütlerinin, ABD'den dünyanın yeniden düzenlenmesinde merkezi rol üstlenmesini istemelerine yol açmaktadır. Haiti'den İran körfezine ve Somali'den Bosna'ya kadar yüzyıl sonundaki bütün bölgesel çatışmalarda ABD'nin askeri müdahalesi istenebilmiştir (Hart ve Negri, 2012:191). Bu istekler yenedünya düzeninde insan haklarının kimleri kapsayıp, kimleri kapsamadığı, ne olduğu ve ne olmaması gerektiği konusunda kontrolün büyük oranda ABD'nin elinde olduğuna duyulan inancın sonucudur.

Zenginlerdeki hızlı büyümeye karşın fakirlerdeki hızlı küçülme dengesiz ve eşitsiz bir gelişmeye sebep olmaktadır ve tek taraflı bağımlılık ile bu durum kurumsal hale gelmektedir (Kumcuoğlu, 2012:164). Son otuz yıl içindeki, en zengin yüzde 20 ile en fakir yüzde 20'nin elindeki dünya geliri oranı kıyaslanırsa büyük bir uçurum görülür. Bu fark zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasında iki katına çıkar. Ülke içindeki zenginler ile fakirler arasında ise çok daha fazla artar (Chomsky, 2014:229). 1999 yılındaki BM insani geliştirme raporuna göre dünyanın en zengin 200 kişisi dört yılda gelirlerini iki katına çıkarmışlardır. 1960 ların sonunda dünyanın en zengin beşte birlik kesimi ile en fakir beşte birlik kesimi arasında ki fark 1'e 30 iken, 1990'da 1'e 60, 1998'de 1'e 74 olmuştur. 1980 yılında en büyük 300 ABD şirketinin üst düzey yöneticilerinin ortalama geliri, ortalama bir imalat işçisinin gelirinin 29 katıyken, 1990 larda bu oran 93 kat artmıştır (Harman, 2015:574-575). Fakir ülkeler zengin ülkelere karşı tek taraflı bir bağımlılık içine düşürülürken, ülke içindeki fakir nüfus zengin nüfusa karşı aynı durumu yaşamaya mahkûm edilmektedir.

Günümüz insanını umutsuzluk, tedirginlik ve güvensizliğe iten gelişmelerin başında, hem ulusal hem de küresel anlamda ekonomik adaletsizliğin artması, gelir dağılımında dengesizlik, ekonomik krizlerin görülmesi, hizmet sektörünün öne çıkmasıyla birçok iş ve mesleğin geleceğini görememesi, sosyal devlet anlayışının terk edilmesi, ulusal kültür ve değerlerin aşınması gösterilebilir. Halklar belirsizlik ve güvensizliğe karşı bilinçsizce ulusal değerlere sığınmaya çalışmaktadırlar. Bu göstergeler küreselleşmenin insani yönünün pek gelişmediğinin işaretleri olsa gerektir. Küreselleşme, batılı düşünce tarzının, sömürücü ekonomik örgütlenmesinin üstünlüğü

anlayışından hareketle varılmış noktadır. Tarihsel süreçte halklar boyunduruk altına alınmış, her türlü kaynak talan edilmiş ama karanlıkta yaşayanlara aydınlık getirildiği, yaşam şartlarının iyileştirildiği hikayeleriyle her türlü zulüm meşrulaştırılmıştır (Kumcuoğlu, 2012:149-150).

3.1.5. Uluslararası, Ulusüstü Aktörler ve Ulus Devlet Egemenliği

Küreselleşme ile birlikte ulus devlet'in yanı sıra, uluslararası örgütler, ulusüstü örgütler ve çok uluslu şirketler de uluslararası alanda birer aktör olarak rol almaya başlamışlardır. Sayı olarak karşılaştırdığımızda bu üç yapıdan en yaygın olanı uluslararası örgütlerdir. Çokuluslu şirketler ikinci sırada, ulusüstü örgütler ise üçüncü sırada yer alırlar. Ulusüstü örgütler az olmalarına karşın ulus devlet egemenliğini en çok etkileyen örgütlerdir (Hakyemez, 2004:214-215).

3.1.5.1 Uluslararası Örgütler

Uluslararası örgütler devletlerarasındaki iş birliğine dayalı olarak oluşturulurlar. Üye devletlerden bağımsız bir şekilde hak ve yükümlülüklerle taraf olma irade ve kişiliğine sahiptirler. Uluslararası örgütleri konu edinen uluslararası anlaşmalar yalnızca üye devletleri ilgilendirirler. Bu anlaşmalarla alınan kararlar iç hukukta herhangi bir değişikliğe sebep olamazlar. Uluslararası örgütler arasında en çok bilineni evrensel bir nitelik taşıdığı için BM örgütüdür. Başka evrensel uluslararası örgütler olduğu gibi, bölgesel nitelikli olan örgütlerde bulunmaktadır. Uluslararası örgütler, askeri, siyasal, teknolojik, ekonomik vb. değişik alanları konu edinebilmektedirler (Hakyemez, 2004:216). Örneğin BM politik anlamda istikrara kavuşma iddiasıyla kurulurken, IMF ekonomik alanda istikrar sağlama söylemi ile kurulmuştur (Kumcuoğlu, 2012:201).

Birinci Dünya Savaşından sonra bir Avrupa Örgütü şeklinde kurulan Milletler Cemiyeti'nin başarısız olması üzerine, ikinci dünya savaşından sonra uluslararası alanda barış ve güvenliği sağlama düşüncesi kapsamında 26 haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanan antlaşma ile Birleşmiş Milletler ikinci uluslararası örgüt olarak kurulmuştur (Alakel, 2008:118). Kuruluş belgesinde de ifade edildiği üzere BM,

uluslararası alandaki sorunlara çözüm bularak barış ve güvenliği sağlamak, devletlerarasındaki işbirliğini ve dostluk ilişkilerini geliştirmek amacıyla kurulmuş, devletlerin egemen eşitliği ilkesine uyan, ulusüstü bir özellik taşımayan, uluslararası bir örgüttür. Bu örgüt, uluslararası alanda barışın korumasını taahhüt ederek dünya çapında kurulmuş en büyük örgüt olup, neredeyse tüm dünya devletlerini kendine üye yapmış durumdadır. Ancak BM bünyesindeki Güvenlik Konseyinin ikinci dünya savaşında galip gelmiş olan beş devlete (ABD, Rusya, Fransa, Çin ve İngiltere) daimi üye statüsü tanımış olması ve bu beş devletin veto hakkına sahip olmaları, onlarsız karar alımını imkânsız kılmakta, devletlerin egemen eşitliği ilkesini yaralamaktadır (Ekiz, 2010:198; Hakyemez, 2004:217).

Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi, BM'in en önemli organlarıdır. Genel kurul devletlerin egemen eşitliğine uygun olarak işlemektedir. Üye devletlerden oluşan Genel Kurul'da, her devlet bir oy hakkına sahiptir. Kararları ise tavsiye niteliği taşır ve toplantıda hazır bulunan üyelerin 2/3 çoğunluğu ile alınır. Güvenlik Konseyi 15 üyeden oluşmaktadır. 15 koltuktan beş tanesi daimi üye statüsüne sahip ülkelere ayrılmıştır. Geriye kalan 10 tanesi ise Genel Kurul tarafından iki yılda bir, daimi üyelerin dışındaki üyelerden seçilirler. Güvenlik Konseyi kararlarında her üyenin 1 oy hakkı vardır. Kararlar daimi üyelerin hepsinin aynı yönde oy kullanması şartı ile en az dokuz üyenin oyu ile alınır. Kararlar, uyuşmazlıkların barış yolu ile çözümünü konu ediniyorlarsa tavsiye niteliği taşırlar, şayet uluslararası barışın tehdidi söz konusuysa bağlayıcılık arz ederler. Kararları ile üye devletleri bağlayan Güvenlik Konseyi, uluslararası hukukta güç kullanımına karar verme iradesini de tekelinde bulundurur. Güvenlik Konseyi, daimi üyelerin konumu açısından devletlerin egemen eşitliği ilkesine aykırı bir işleyişe sahiptir (Hakyemez, 2004:218-224). Bu bağlamda, BM'nin işleyişini bloke eden ülkeler de üçüncü dünya ülkeleri değil güçlü ülkeler olmuşlardır. Güvenlik Konseyi Kararlarını veto etmede birincilik ABD'ye aittir. İkinci sırada İngiltere, üçüncü sırada açık ara farkla Fransa ve dördüncü sırada Sovyetler Birliği yer alır (Chomsky, 2014:68).

BM'in egemenlik açısından en önemli işlevlerinden biri, örgüte üye olup olmadığına bakılmaksızın, kimin devlet olarak kabul edileceğinin tanımını yapmasıdır. Bu açıdan BM "devlet" tanımının platformudur Güvenlik Konseyi (özellikle daimi üyeler) "devlet" olabilme kontrolünü uhdesinde tutmaktadır. Bu çok önemli bir alandır. Çünkü devlet olarak kabul edilip edilmeme konusu, egemenlik açısından hayati bir

konudur. Öyle ki, silahlı bir çatışmanın, uluslararası müdahale gerektirip gerektirmediği, yani savaş özelliği taşıyıp taşımadığı “devlet” olarak kabul görüp görmeme ile birebir ilgilidir (Özkaleli, 2009:31-15).

BM örgütünün, her üyeye bir oy hakkı tanımış olması, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilimsel ve Kültürel Örgütü (UNESCO) ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) gibi, tanımı gereği çevre ülkelerin sorunlarıyla ilgilenen çok sayıda yan kuruluşunun varlığı gibi sebepler üçüncü dünya ülkeleri açısından önemsenmesini sağlamıştır. IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü’nde seslerini duyurma imkanı bulamayan üçüncü dünya ülkeleri, ulusüstü örgütlerdeki gibi oy ağırlığı engellerine takılmadan seslerini duyurma imkanı bulabilmekte, birleşip BM kararlarını etkileme şansını yakalayabilmektedirler. Üçüncü dünya ülkelerinin bu durumlarına karşın güçlü ülkelerin BM’i pek önemsemedikleri söylenebilir. Örneğin birinci dünya ülkelerinden bazıları BM aidatlarını ödememekte, bazıları kurumu aidatlarını ödemeyecekleri üzerinden tehdit edebilmektedirler. Nitekim ABD’nin BM’e 1 milyon dolar borcu bulunmakta ve ABD ödemesi gereken aidatları hala ödememektedir. Yine Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) standartları ihlal etmesi nedeniyle ABD’ye yaptığı kınama karşısında, ABD 100 milyon dolarlık borcunu ödemeyi reddetmiştir. UNESCO dünya bilgi sistemini başlattığı için ABD’nin hedefine oturmuş ve büyük oranda geri adım atmak zorunda bırakılmıştır. UNCTAD, ABD politikalarına karşı çıkmaya cesaret ettiği için terbiye niyetiyle zayıflatılmıştır. ABD’nin Güvenlik Konseyi’nden onay almadan Irak’a savaş açması, tüm uyarılara rağmen İsrail’in Orta Doğu’da yaptıklarına bir son vermemesi gibi birçok etken güçlü devletler nazarında BM’in pek muteber bir örgüt olmadığının göstergeleri olsa gerektir (Chomsky, 2014:370-371; Kumcuoğlu, 2012:218-219). Hatta Chomsky, ABD’nin yapmak istediği şeyleri BM’e yaptırdığını, bu bağlamda BM’in ABD temsilcisi olduğunu söylemektedir. Ona göre, BM’in barışı koruma faaliyetleri olarak ortaya koyduğu çalışmalar, büyük şirketlerin (özellikle ABD merkezli şirketler) iş yapmak için ihtiyaç duydukları istikrar seviyesini koruma amacını taşımaktadır (2014:369).

Küresel ekonominin işleyişinde merkezi role sahip olan IMF ile Dünya Bankası da önemli uluslararası örgütlerdendirler. IMF, uluslararası ekonomik ilişkilerin dengeli bir şekilde gelişmesine ortam hazırlamak ve üye ülkelerin makroekonomik alandaki ilerleyişlerini takip ederek yönlendirmek görevini üstlenmiştir. BM’in özerk

uzman kuruluşlarından biri olma özelliğine sahip olan Dünya Bankası ise kaynakların dağılımını kontrol ederek, üye ülke ekonomilerinin küresel ekonomiyle bütünleşmesini sağlamakla görevlidir (Beriş, 2014:189). ABD'nin IMF başkanlığını, Avrupa'nın da Dünya Bankası başkanlığını tekelinde tutması bir kuralmış gibi devam ettirilmiştir. Hâlihazır şartlarda bu iki kurumun liderliğinde işletilecek bir sistemin ABD kontrolünden uzak bir şekilde hareket etmesi zor görünmektedir (Beriş, 2014:193). Aslında IMF geçici açıklar nedeniyle yapısal tedbirlere başvurulmasını engellemeyi ve ülkeler arasındaki döviz istikrarını korumayı amaçlamaktadır. Teorik anlamda uluslararası bir ekonomik sistem kurulmuş olsa da, bu sistem hiçbir zaman küresel özellik taşımamış, ülkelere yönetime ortak olma hakkı tanımamıştır. Sahip olduğu maddi üstünlük ve doların uluslararası para olma tekelini elinde tutması, ABD'yi küreselleşmenin merkezi yaptığı gibi, uluslararası finans sisteminin de merkezi yapmıştır (Kumcuoğlu, 2012:199).

Siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri alanlarda sayı ve etkinliklerini hızla arttıran uluslararası örgütler, ulus devletler aleyhine genişlemektedirler. Ancak bu gelişmeden çok daha önemlisi büyük şirket ve sivil toplum örgütlerinin uluslararası ilişkiler alanında yeni aktörler olarak görünmeye başlamalarıdır (Kumcuoğlu, 2012:177). Uluslararası örgüt konumundaki varlıklı ve etkin bazı sivil toplum kuruluşları, demokrasiyi güçlendirmek söylemi ile ortaya çıkabilmekte ve özellikle dünyanın güç mücadelesi halinde olan bölgelerinde yapılan seçimleri etkilemeye çalışabilmektedirler. Bu tür sivil uluslararası kuruluşlar 50 den fazla ülkede faaliyet göstermektedirler. Bazı ülkelerde seçimleri kaybeden taraflar, kazanan tarafın başarısını, “fakir bir ülkede, dış destekli ve bol harcamalı seçim kampanyaları”na bağlayan açıklamalar yapmaktadırlar. Sırbistan Karadağ, Gürcistan ve Ukrayna seçimleri bu tür açıklamaların ön plana çıktığı seçimler olmuşlardır. Demokrasiyi güçlendirme amacıyla faaliyette bulunan Soros Vakfı'nın Moskova Ofisi ve Açık Toplum Enstitüsü binasının, ülkedeki siyasi sürece müdahale ettiği suçlamasıyla Kasım 2004'de Rus Hükümetince kapatılması da bu tür açıklamaları desteklemektedir (Kumcuoğlu, 2012:165). Aynı minvalde Ekvator ve Panama, CIA bağlantılı Dil Bilimi Yaz Enstitüsü (The Summer Institute of Linguistics) kurumunu kuşkulu bularak kapatmışlardı (Blum, 2013:200).

3.1.5.2 Ulusüstü Örgütler

Ulusüstü örgütler, uluslararası örgütlerde olduğu gibi uluslararası antlaşmalarla kurulurlar. Ancak, ulusüstü yapıların kuruluş anlaşmaları, uluslararası örgüt anlaşmalarından farklı olarak, örgütün statüsü ile alakalı hükümlerin yanında, maddi anayasa hükümlerini de içerirler. Ulusüstü örgütler, uluslararası örgütlerden farklı olarak; Anayasa benzeri yapısal dayanağa ya da kuruluş belgesine sahiptirler. Kendi egemenlik yetkisini kullanabilen bağımsız bir niteliğe haizdirler. Kendilerine ait bir yargı organları vardır. Organlarının en az bir tanesinin almış olduğu kararlar üye devlet organları ve vatandaşları için bağlayıcılık arz eder. Kendi yetki alanlarında kendi özerk hukuk düzenleri geçerli olup, aldıkları kararları kendileri uygularlar. Dolayısıyla ulusüstü örgütlere üye olan devletler, örgütün kuruluş amacı kapsamında bazı egemenlik yetkilerini gönüllü olarak bu örgütlere kullandırmayı kabul ederler. Bu örgütlerin tek başlarına yaptıkları anlaşma ve faaliyetler tüm üye devletleri bağlayıcıdır. Ayrıca ulusüstü hukuk, uluslararası hukuktan farklı olarak gerçek kişileri de birer özne olarak kabul edebilmektedir (Hakyemez, 2004:225-228).

Ulusüstü örgütlenmeler klasik egemenlik tanımının içine sığdırılamazlar. Bu açıdan egemenliğin dönüşüme uğradığının en iyi göstergesidirler. Küreselleşme sürecinde ulus devletin uluslararası alanda bazı kazanımlar elde edebilmesi için egemenliğinden belli ölçüde taviz vermesi kaçınılmaz olmuştur. Ulusüstü yapılanmalar klasik egemenlik tanımındaki devredilemezlik ilkesine ters düşseler de, ulus devletin egemenliğini ortadan kaldırmazlar. Dolayısıyla egemenlik söylemi köklü bir değişime uğratarak yeni yapılanmaları kapsayacak biçimde yeni bir tanıma tabi tutulmak zorunda kalmıştır (Beriş, 2014:230)

Magdalena Martinez'e göre, bir uluslararası örgütün ulusüstü nitelik kazanabilmesi için bazı şartlar gereklidir. Bu şartlar: Dışlayıcı yetkilere sahip olmak, bağımsız iç organları bulunmak, yasa hükmünde bağlayıcı kararlar alarak bu kararları üye devletlere ve vatandaşlarına uygulayabilme yeteneğine sahip olmak, örgüt tarafından alınmış kararları uygulayabilecek bağlayıcı mekanizmaları bulunmak ve üye devletlerin karşı iradesine rağmen örgütün kendi kararlarını kabul ettirebilmesidir. Yine Westphalia anlaşması ile şekillenen klasik egemenlik anlayışındaki devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin iç işlerine karışmayan, bağımsız ve otonom yapılar oluşları, ulusüstü

örgütler ile birlikte değişmekte ve ulusüstü örgütler için uluslararası hukukta özne olarak devletin varlığı geçerliliğini gerçek kişiler lehine kaybetmektedir (Alakel, 2008:113).

Ulusüstü örgütlerin sayıları fazla değildir. En iyi örneği 1953 yılında temelleri atılan, daha sonra adı Avrupa Birliği olarak değiştirilen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğudur. Kuzey Amerika ülkeleri (ABD, Kanada ve Meksika) arasında ekonomik işbirliğini artırmak amacıyla kurulan NAFTA bir diğer önemli örnektir. Bunların yanında daha küçük ekonomik hacimlere sahip Asya-Pasifik ile Karadeniz ve Afrika ülkeleri arasında yapılmış ve kurumsal düzenlemeler aracılığıyla desteklenmiş bölgesel işbirliği anlaşmaları da bulunmaktadır (Beriş, 2014:186).

AB oluşum süreci İngiltere Başbakanı Churchill tarafından 1946 yılında yapılan bir çağrıya dayanmaktadır. Bu çağrı, Almanya-Fransa düşmanlığına son vermeyi amaçlamakta, ilk adım olarak da savaşın en önemli hammaddeleri olan kömür ve çeliğin bu iki ülke tarafından ortaklaşa işletilmesini, ayrıca bu ortaklığın diğer ülkelerin katılımına da açık olmasını öngörmektedir (Hakyemez, 2004:229). Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, 9 Mayıs 1950’de, Avrupa Birliği’nin kurucu düşünürü olarak kabul edilen Jean Monnet’in de düşüncelerinden yola çıkarak bir bildiri yayımladı. Bu bildiri Alman ve Fransızlara ait kömür ve çeliğin işletilmesini ortak bir üst yönetim altına almayı planlayan bir örgütlenme modeli sunmaktaydı. Schuman’ın bildirisi karşılık buldu ve 1951’de Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, Luxemburg ve İtalya’dan oluşan altı Avrupa ülkesi, AKÇT’nu kuran Paris Antlaşmasını imzaladılar. AKÇT devletlerin anlaşarak kurduğu ilk ulusüstü örgüttür. Ulusüstü olması tarafların egemenliklerinden bir parçasını AKÇT’na, yani ulusüstü yapıya devretmeleri anlamına gelmektedir (Alakel, 2008:116).

Kömür ve Çelik alanında ticari ortaklık amaçlanarak kurulan örgüt, 1957 tarihinde imzalanan Roma Antlaşmaları ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğunu kurarak ekonomik dayanışma ve ortak Pazar hedefini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Gümrük birliği ile ortak pazar hedefine varan süreç, nihayetinde ekonomik birliğe ulaşmıştır. Ardından AB’nin anayasal belgeleri niteliği taşıyacak olan uluslararası anlaşmalarla siyasal bütünleşmeye yönelmiştir. 1965 yılında imzalanan Lüksemburg Antlaşması ile topluluklar

birleştirilmiş, 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile de topluluk Avrupa Birliği'ne dönüşmüştür. Birliğin amaçları üç başlıkta ele alınmaktadır. İlkinde; “Avrupa Topluluğu” adı altında dış ticaret, tarım, rekabet, ekonomik ve parasal birlik, göçmen ve vize sorunları gibi konular yer almaktadır. İkinci başlık “Ortak Güvenlik ve dış politika” alanını kapsamakta, AB güvenliğinin geliştirilmesi, barışı koruma ve uluslararası işbirliğini geliştirme konularına yer vermektedir. Üçüncü başlık “Adalet ve İç ilişkiler” başlığı ile polis teşkilatı, ceza hukuku gibi alanlarda üye devletler arasındaki işbirliğini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu başlıklardan sadece birincisi ile ilgili ulusüstü bir karar alma yöntemi uygulanmakta, diğer ikisinde daha çok uluslararası bir yöntem takip edilmektedir (Hakyemez, 2004:230-231).

Avrupa'nın birlik hayali XX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşebilmiş olsa da, kökleri XVII. yüzyıl sonlarına kadar gitmektedir. Avrupa'da birlik oluşturma düşüncesi, millî devletlerin ortaya çıkmasıyla yaşıttır. Bu düşünce, Charlagmane ve Habsburg Hanedanlığından Napolyon ve Hitler'e kadar olan dönemde askerî güç ve şiddet yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmış, bu süreçte birlik düşüncesini kitaplara aktaranlar da olmuştur. 1638'de basılan '*Anılar*' adlı kitabında Duc de Sally, Avrupa barışı için bir federasyon öngörmüş ve Türkleri Hristiyan olmadıkları için, Rusları da “yanlış bir Hristiyanlık” (Ortodoksluk) üzere oldukları için bu federal yapının dışında tutmuştur. William Penn, 1693'de yayımladığı “*An Essay Towards the Present and Future Peace of Europe*” adlı eserinde, bir “Avrupa Parlamentosu” önermektedir. John Beller, 1710'da yayınladığı bir eserinde her yıl toplanacak bir ‘Kongre’den söz ederken, 1713 tarihinde Abbé de Saint Pierre tarafından basılan “*Avrupa için Sürekli Barış Projesi*” isimli kitap, Avrupa'da barışı korumak amacıyla Avrupa devletlerinden oluşan bir “Devletler Meclisi” kurulmasını hedeflemiştir. Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Kant gibi aydınlanma dönemi düşünürlerinin eserlerinde yükselmekte olan ortak bir Avrupa yapılanmasının izleri görülebilir. Voltaire, Avrupa'yı “aynı dinî temeli, aynı kamu hukuku ve siyaset ilkelerini benimseyen, birçok devlete bölünmüş bir tür cumhuriyet” olarak görmekteydi. Kant “*Ebedi Barış*” adlı kitabı ile Avrupa barışını sağlayacak bir birlik veya federasyon öneriyordu. 1814'de “*Avrupa Toplumunun Yeniden Teşkilatlanması*” adlı kitabı yayımlayan Fransız düşünür Comte de Saint-Simon, Avrupalıların tüm ortak meselelerinden sorumlu olacak tek bir Avrupa hükümeti ve Avrupa Parlamentosundan oluşacak bir Avrupa federal örgüt modelini, ya da bir

Avrupa Birleşik Devletleri projesini önermekteydi. Bu kitap devletlerin dengesi yerine, devletlerin kaynaşmasını hedeflemekte, uluslararası örgütlerin kendine özgü Avrupa insanını yaratacağını ve zamanla bir Avrupa vatanseverliği oluşturulacağını söylemekteydi. Sanayileşme ile birlikte Avrupa devletlerinin pazar arayışları da birlik düşüncesine hız kazandırmıştır. XVIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyıla dek Avrupa’da barışı sağlama amacıyla otuz kadar birlik önerisi ileri sürülmüştür. Victor Hugo (1848), “ABD nasıl yeni bir dünyayı taçlandırdı ise, bir gün gelecek Avrupa Birleşik Devletleri de eski dünyayı süsleyecektir” demektedir (Akdoğan, 2010:60; Alakel, 2008:110-111).

Avrupa Birliği ile ilk defa devletlerin temel egemenlik haklarından kendi rızaları ile vazgeçtikleri bir durum yaşanmıştır. Ulus devletlerin tekellerinde tuttıkları dört temel egemenlik hakkı olan para basma, vergi koyma, sınırlardan kimin içeride kimin dışarıda kalacağını belirlenmesi ve silahlı güç tekellerinden vergi koyma dışındakiler, zamanla ulus devletlerin elinden alınıp ulusüstü yönetimlere devredilmişlerdir. Avrupa’daki bölgesel örgütlenme, devleti konu edinen alan ve faaliyetlerin bir egemenlik söyleminde toplanamaması, egemenliğin ikircikli durumu nedeniyle değişik biçimlerde isimlendirilmiştir. AB’nin egemenlik unsurları toprak, tanınma, kontrol, millî otorite, extra-millî otorite ve ulusüstü otorite olarak sayılabilir. AB kurumları ise; Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Adalet Divanı, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi şeklinde ulusüstü otorite yapıları olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla çok uluslu, çok kültürlü ya da çok dilli devlet, ulusüstü devlet, küresel ya da bölgesel devlet, federal devlet, federal devletler birliği, üniter devlet gibi tanımlamaların tam olarak karşılayamadığı AB sistemi kendine has bir düzendir (Alakel, 2008:121-122). Birlikte, ortak bir egemenlik havuzu oluşturulduğu söylenebilir. Üye olan devlet Birliğin belirlediği işbirliği sınırları kapsamında egemenliğinin bir kısmını bu havuza aktarmış olur. İşbirliği kapsamı dışında kalan alanların egemenliği ulus devletin uhdesinde bırakılarak devri yapılmaz (Beriş, 2014:225).

Dünyada seçimle göreve gelen tek çok uluslu parlamento olan Avrupa Birliği Parlamentosu, ulusal parlamentolara benzer biçimde, beş yılda bir doğrudan seçimle göreve gelen milletvekillerinden oluşur. Bu milletvekilleri sadece Avrupa Parlamentosunda görev yapmak üzere seçilirler ve devletler nüfuslarıyla orantılı olarak

parlamentoya milletvekili gönderirler. Avrupa Birliği Komisyonu ise yürütme organına benzetilebilir. Komisyon, yasama teklifi hazırlama görevi ile birlikte, Birlik hukukunun uygulanmasının takibi, uluslararası ilişkileri yürütme, bütçe ön tasarısını hazırlama ve bütçeyi uygulama gibi faaliyetleri kapsayan sorumlulukları üstlenmiştir. Avrupa Birliği Konseyi üye devletlerin ilgili bakanlarından oluşur. Konsey basit veya nitelikli çoğunluk ya da oybirliği şeklinde karar alabilir. Nitelikli çoğunlukla karar alınması gereken oylamalarda, devletler genel nüfusları paralelinde oy ağırlığına sahip olurlar. Konsey, AB Komisyonunun teklifi doğrultusunda, AB Parlamentosu ile istişareli ya da ortaklaşa tüzük veya direktif (yönerge) çıkarabilir. Çıkarılan tüzük ya da direktifler Konsey ve Parlamento Başkanları tarafından imzalanıp AB Resmi Gazetesinde yayınlanarak yürürlüğe girerler. Avrupa Birliği Adalet Divanı, birliğin yargı yetkisine sahip tek organı olarak, her üye devletten, altı yıllığına seçilmiş birer uzman hukukçudan oluşur. Yine üye devletler tarafından seçilen 6 başsavcı da Divan da görev yapmaktadır. Divan, AB hukukunu tanımlama görevini yürütür ve kararları tüm üye devletlerini bağlayıcıdır (Hakyemez, 2004:237-242).

AKÇT ile oluşmaya başlayan AB hukuku, ilk günden itibaren sıkı bir “kanunlaştırma” hareketi ile ilerlemiştir. İlk dönemlerde ekonomik alanı içeren bu hareket, siyasal bütünleşme alanını da kapsayarak daha geniş bir düzleme yayılmış; en son Birlik için “Anayasa” hazırlanmasına kadar varmıştır (Beriş, 2014:216). AB hukuk sistemi, ulusal ve uluslararası hukuk sistemlerinden türetilmiş olsa da, onlardan farklı ve kendine özgü kurumlara sahip, bağımsız bir hukuk sistemidir. Bu hukuk, Birliği sağlayan en etkin araç olması sebebiyle, üye devlet hukuklarının üstünde yer alır ve öncelikle uygulanır. Mevcut haliyle üye devletler ve vatandaşları, hem ulusal hem ulusüstü olmak üzere çok hukuklu bir sistemi yaşamaktadırlar (Akdoğan, 2010:69).

Birlik hukukunun egemenliğe bakan yönü aşağıdaki gibi özetlenebilir (Hakyemez, 2004:244-249);

- Birlik hukuku üye devletlerden ayrı ve tek başına kullanabileceği yetkilere sahiptir.

- Birliğin ulusüstü olmasından kaynaklı, hukukunun doğrudan uygulanabilirliği vardır. Ancak doğrudan uygulanabilirlik AB hukukunun tümü için değil, özellikle AB’nin oluşumunu sağlayan kuralların büyük çoğunluğu ve Adalet Divanı kararları için

geçerlidir.

- Birlik hukuku üye devletlerin iç hukuklarından üstün ve önceliklidir.

- Birlik hukuku, bağımsız niteliği dikkate alınarak, ulusal hukuk düzeninde yar alan kuralların yorumlanmasındaki amaç ve yöntemlerden çok daha farklı biçimde, tamamen AB bütünleşmesinin amacı dikkate alınarak yorumlanmalıdır.

Para birliği, savunma ve dış güvenlik politikası, iltica, vize ve göç politikaları gibi egemenlik devrine konu olan alanlar, Birlik iradesine bağlanıp ulusüstü bir nitelik kazandıkları için, artık üye ülkelerin kendi iradelerine dayanarak düzenleme yapamayacağı alanlar olmuşlardır. Bununla birlikte AB, üye ülkelerin iradelerine rağmen herhangi bir uygulamayı diretemez. Örneğin ortak para birimine geçmeyi kabul etmeyip kendi para birimlerini kullanmaya devam eden ülkeleri para birimi ortaklığına zorlayamaz. Yine üye devletler egemenlik yetkilerini kullanarak Birlik'ten ayrılma iradesi ortaya koyabilirler. Hem üye olma hem de üyelikten ayrılma durumu ulus devletlerin egemenlik yetkilerini kullanarak tesis edebildikleri birer işlemdir. Buradan da anlaşıldığı gibi AB “sınırlı yetki” ilkesi ile hareket etmektedir ve kendi yetkisini kendisi yaratacak bir konumasahip değildir (Akdoğan, 2010:67; Beriş, 2014:227).

AB, üyelik başvurularını değerlendirirken, Kopenhag kriterleri olarak ünlenmiş, üç başlık altında toplanabilen özellikleri referans alır. Kopenhag Kriterleri: a) çok partili demokrasiyi hayata geçirme becerisi, hukukun üstünlüğü, insan haklarının güvence altına alınması, b) serbest piyasa ekonomisini hayata geçirebilme, rekabete dayanacak bir ekonomik güce sahip olma, c) ülkenin AB kazanımlarını benimsemesi ve ulusal hukukunda bu doğrultuda değişiklikler yapması koşullarını arar (Beriş, 2014:213, Hakyemez, 2004:234).

Jan Zielonka'ya göre Avrupa bütünleşmesi, devlet inşa süreciyle büyük paralellik arz eder. Westphalia anlayışı çerçevesinde bir süper devlet hedeflenmiştir. Hedeflenen Avrupa süper devleti gerçekleşmediğine göre, Avrupa Birliği için bir tür yeni Orta Çağ imparatorluk sisteminden söz edilebilir. Zielonka, Fransız ve Hollandalı seçmenlerin AB anayasal antlaşmasına ‘hayır’ demelerinin, özünde “Avrupa Devleti’ne hayır, lakin Avrupa İmparatorluğuna evet” anlamına geldiğini söylemekte ve bu sistemin temel özelliklerini; kendine has çok merkezli hükümet sistemi, çoklu ve çakışan yargısal sistem, çarpıcı farklı kültürel ve ekonomik çeşitlilik, belirsiz sınırlar ve

bölünmüş egemenlik yapısı olarak sıralamaktadır (Alakel, 2008:109).

Romano Prodi, mevcut AB'nin siyasi durumunu birleşmiş bir Avrupa devleti olarak görmemektedir. AB'nin bir devlet olmadığını; bununla birlikte uluslararası örgütlerden daha fazla, devletten ise daha az bir yapı sergilediğini söyleyen Prodi, bu süreçte egemenliğin ortak bir havuz olarak birlikte kullanıldığını vurgular. Prodi'ye göre, egemenlik alanındaki değişikliklere karar verici iradenin devletlerde olması, üye devletlerin AB uygulamalarını kendi dolaylı rızaları ile kabul etmeleri, devletlerin egemenliklerini kaybetmediklerinin göstergeleridir. Krasner AB'yi nötr mutant bir yapı olarak ifade ederken, Simon Hix Avrupa Birliği sistemini bir devlet yapısından çok, bir siyasal sistem olarak değerlendirir (Alakel, 2008:106, 115-122).

AB bir bütün olarak ele alındığında çok belirsiz bir yapı arz ettiği söylenebilir. Aslında AB mevcut haliyle egemenlik alanında çok büyük taleplere sahip değildir. Buna karşın ticaret söz konusu olduğunda, “Avrupa” çıkarlarını savunmak ve egemen bir devlet gibi davranmak, aynı zamanda ekonomik gücünü bu yolda kullanmak yeteneğine sahiptir. Tüm parçaları bir araya getirdiğimizde AB ülkelerinin kimi alanlarda ortak çalışmalarda bulunmalarına karşın, bu gün için çıkar ve politika farklılıkları bulunan ülkelerden oluştuğunu görürüz. AB ekonomik işbirliğini geliştirmiş olsa da henüz devletin yerini alacak yeni bir bağlılık odağı haline gelememiştir. Üye ülke vatandaşları da AB'ne ulusal çıkarların koruyucusu gözü ile bakmaktadırlar. Ancak ulus devlete ait olması gereken organlar (Parlamento, yürütme, yargı vs.) ve bu organların yürüttükleri devlete özgü işlevler, yani ulus devlet egemenliğine ait geniş bir saha ulusüstü yapıya aktarılmaktadır (Akdoğan, 2010:68-69).

3.1.5.3 Çok uluslu Şirketler

Küreselleşme sürecinde, ulus devlet egemenliğini aşındıran bir diğer etmen çok uluslu şirketlerdir. Küreselleşmenin ekonomik boyutu sermayenin özgür dolaşımı üzerine kuruludur. Bu bağlamda uluslararası şirketler, ulus devletin etkisinden, sınırlarından ve egemenliğinden kurtulmanın mücadelesini vermektedirler. Uluslararası şirketler için bu mücadele zorunludur, çünkü uluslararası sermayenin çıkarları ile ulus devletin amaçları çatışma halindedir (Hakyemez, 2004:205).

Modern kapitalizmin önemli bir özelliği vardır. Hiçbir şekilde devlet yapılarının ideoloji ve kimliklerine takılmaz. Devletin teokrasi, demokrasi, faşist ya da totaliter olması kapitalizm için pek bir öneme sahip değildir. Kapitalizm için tek önemli olan devletin kanun ve kurumları vasıtasıyla ülke içi pazara girmek, rahatça dolaşmak ve sınırsız kar biriktirmektir. Devlet bu talepleri karşılıyor ve kapitalizme alternatif olabilecek oluşumları engelliyorsa sorun yok demektir. Bu kapsamda küreselleşme egemenliği tamamen ulus devletten alıp ulusüstü sermaye şirketlerine vermez veremez. Böyle bir hareket zaten sistemin mantığına terstir ve yakın bir gelecekte de pek olabilecek bir şey gibi görünmemektedir (Habermas, 2002:12).

Bununla birlikte küresel şirketler devletlerine bağımlıdırlar. İflas tehlikesi yaşadıklarında devlete ve tabi ki halktan alınan vergilere ihtiyaç duyarlar (Chomsky, 2010:112). Bu şirketler, belirli ulusal devletlerde merkez kurarak başka yerlerdeki çıkarlarını kök saldıkları ülkeyi üs olarak kullanmak marifetiyle korurlar (Harman, 2015:570) Dünyadaki ilk 100 uluslararası şirketten her biri kendi ülkesinin sanayi politikasından yararlanmakta ve bunlardan en az yirmisi kendi ülkesinin mali yardımı ile ayakta kalabilmektedir (Chomsky, 2014:281).

Ulus devletler yerleşmesine bizzat katkıda bulundukları bu yeni koşullara boyun eğmek durumunda kalırlar. Devletin imkanları kullanılarak fazlasıyla retorik (ulusal çıkar, halk iyiliği, ülke güvenliği) söylem ile kendilerinin de istedikleri bir rekabet ve global bir maliye adına şirketler lehine ama kendi ülke ücretlisi aleyhine politikalar sürdürürler. IMF, DTÖ gibi uluslararası örgütlerin ağırlıklarından söz edildiğinde, bu örgütlerin direktiflerine pasifçe boyun eğen yönetimlerin aslında aktif bir taraf oldukları göz ardı edilir. Neo-liberal disiplin insanların büyük bir kısmına sosyal gerilemeler dayatırken ve gelir akışını en zengin sınıflara yönlendirirken, sanki yaşamın her alanına rekabet kuralının yerleşmesini sağlayarak sosyal ve eğitimci devletin parçalanmasının sorumluluğunu başka mercilere yıkmayı sağlayan bir maskeleyme oyunu varsayıyor gibidir (Dardot ve Laval, 2012:327).

Uluslararası şirketler; yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla, kendine bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen şirketler olarak tanımlanabilirler. Küreselleşme süreci ile uluslararası şirketler dünyanın her noktasında, hiç bir zorlukla karşılaşmadan, çeşitli

yapılara bürünerek faaliyette bulunabilmektedirler. Uluslararası şirketler vergi vermez ve mali açıdan denetlenemezler. Çağımızın ekonomik bu kalemleri olan bu şirketlerin yapılanmalarındaki çeşitlilik, ulusal yasaları alt etme becerileri, siyasi ve mali güçlerinin sınırları göz önüne alındığında, dünya çapındaki faaliyetlerini denetlemek bir yana, izlemek bile neredeyse olasılık dışıdır. Bunlar bazen yerli şirket, bazen eşit katılımlı ortak, bazen de yap-işlet-devret yatırımcısıdır. Teknolojik gelişimin kontrolünü de ellerinde tuttuklarından, dünyada hangi bölgenin gelişeceğini ve hangi yörelerin yeni teknolojiye sahip olacağını da belirlemektedirler. Bu şirketlerin en sıkıntı verici yönü ise; hükümetlerin kendi halklarının yararına olan politikaları yürütmelerine engel olma güç ve olanaklarıdır. Bu şirketlerin genel merkezleri “köken ülke” denilen, genellikle sanayileşmiş bir ülke olmakla beraber, bir veya birden fazla ülkede, kendileri tarafından koordine edilen şubeler, küçük şirketler ya da bağlı şirketler üzerinden etkinliklerini yürütebilmektedir (Kumcuoğlu, 2012:188-195).

Dünya Bankası’na göre, araştırmalar 500 çok uluslu şirketin dünya mal ve finans piyasalarının yüzde 90’nını kontrol ettiğini göstermektedir. Bu şirketler, devleti işlev değişikliğine zorlayabilmektedirler. Dünya Ticaret Örgütü’nün (WTO) 1995–1999 dönem Genel Sekreteri Renato Ruggerio’nun “Tek bir küresel ekonominin anayasasını yazıyoruz” sözüyle tanımladığı haliyle, küresel ekonominin uluslararası alandaki hukuksal dayanağını oluşturması düşünülen MAI (ABD öncülüğünde hazırlanan “Yatırımlar Hakkında Çok Taraflı Anlaşma”), çok uluslu şirketleri, ulusal devletler karşısında önceleyen ve devletlerin egemenlik alanlarını daraltan bir nitelik göstermekteydi. MAI çok uluslu şirketlere imtiyazlar sunarken, sorumlulukları ulus devletlere yüklemekteydi. Böyle bir süreç kaçınılmaz bir şekilde çok uluslu şirketlerin çıkarları ile ulus devlet politikalarını ve tabii ki egemenliğini karşı karşıya getirecekti. Çünkü bu şirketler artık belirli bir ulus devlette yerleşik olmaktan çıkıp, hiç bir devlete bağlılık duymayan şirketlere dönüşecekler, yani uluslararası ya da çok uluslu olmaktan çıkıp ulusüstü bir yapıya kavuşacaklardı (Şener, 2014:69). MAI antlaşması, birçok ülkeden gelen tepkiler üzerine, muhtemelen belli bir süre için geri çekildi. Teorik olarak bu anlaşma ileriki bir zaman bırakılmış olsa da, uygulamada dünya MAI anlayışına geçiş sürecini yaşamaktadır.

Egemen devlet ile çok uluslu şirketler arasında çıkabilecek hukuksal sorunlar devletin yargı organları tarafından çözülemezler. Bu tür sorunlar uluslararası bağımsız

tahkim kurullarına havale edilirler ve devletin kendi toprağındaki yargı gücü uluslararası yargı organlarına devredilerek egemenliğı kısıtlanır (Şener, 2014:69). Piyasaların önündeki tüm engelleri kaldırmak adına, iktidar yapıları da yeni bir oluşuma tabi tutulmaktadır. Artık uluslararası şirketler ve büyük sermaye örgütleri devletlerin siyasal karar alma süreçlerine etki edebilmektedirler. Devletlerin yasama organları, parlamentolara sermayedarların kararlaştırdığı mevzuatları sunma işlevini görmeye başlamışlardır (Kumcuoğlu, 2012:178). Kapitalizm güçlenip uluslararası şirketlerin etkinlikleri arttıkça, ulusal ekonomiler geriye çekilmek zorunda kalırlar, bu iki devinim eş zamanlı ve karşılıklı olmaktadır (Beriş, 2014:191).

Bütün uluslararası şirketler, kurulu oldukları ülkelerin demokrasilerini zayıflatmak, halkın özgürlüğünü azaltmak, hükümet gücünü kendilerini koruyacak ve destekleyecek noktada tutmanın peşindedirler. Bu çerçevede serbest piyasanın yoksullara ve orta sınıftakilere uygulanmasını, kendilerine ise mali açıdan destek çıkılmasını isterler. Hükümetler ise şirket giderlerine mali destek sağlayıp, onları piyasa risklerinden korurlar. Dünyada yayılan şey piyasa sistemi değil, devlet gücü destekli şirket merkantilizmidir. Devletin küçülmesi karşısında büyüyen güç halk gücü değil içte ve dışta özel sektör gücüdür. ABD, yatırımcılarının gereksinimlerine tabi kılınmış bir küresel sistem istemekte, bu nedenle parçaları bir arada tutmakta ve dağılıp gitmesine izin vermemektedir (Chomsky, 2014:34, 284, 327, 342). Tüm bunların kaynağı ise, finansal kaynakların büyük oranda, az sayıdaki hiç kimseye karşı sorumluluk duygusu beslemeyen dev şirketlerin elinde toplanmış olmasıdır (Beriş, 2014:194).

SONUÇ

Egemenlik ile ilgili çalışmalarda tanım kısmına oldukça geniş yer verilmesine rağmen çalışmanın sonuna varıldığında hala tanımın netleştirilemediği görülür. Bu çıkmazın en büyük sebebi, belli bir tarih diliminde, belli bir coğrafyada görülen sıkıntıları gidermek adına geliştirilmiş olan insan iradesinin ürünü bir söylemin tüm zaman ve mekânlara hitap eden, dünyevi etkilerden ve insan unsurundan bağımsız bir gerçeklikmiş gibi ele alınmasıdır. Çalışmalar genel olarak egemenliğin kendisi üzerine değil tarihsel ilerleyişi ve sınırları üzerine olmaktadır. Çünkü egemenlik konusu ancak XVI-XVII. yüzyıl ile birlikte Batı Avrupa da ortaya çıkan ve bir siyasal iktidar tipi olan modern devlet anlayışı içinde ele alınabilir ve bu çerçevede anlamlandırılabilir. Modern devlet anlayışının dışına çıkıldığında egemenlik konusundan söz etmek imkânsızlaşmaktadır. Dolayısıyla egemenlikten söz etmek modern devlet anlayışının oluşum ve gelişim sürecinden söz etmeyi zorunlu kılmaktadır. O halde egemenlik bir hakikat değil, belli bir dönemin sorunlarını çözmek üzere ortaya atılmış bir çözüm önerisidir. Bu öneri doğduğu coğrafya ve tarihin artı ve eksilerini de yapısında barındırmaktadır.

Egemenlik; kanun kaynağı olması hasebiyle hukuki, yetkisini başka bir otoriteden almaması açısından asli, kendisinden daha üstün bir otorite olmayışı bakımından en üstün, yetkilerini yalnız başına kullanması açısından tek, ortadan kaldırılamayışı açısından sürekli olarak kabul edilmiştir. Tüm bu unsurların bir araya gelmesi ile Hobbes'ın da söylediği gibi “Yeryüzü Tanrısına”, yani tanrısal vasıflara sahip bir yeryüzü otoritesine ulaşılır.

Egemenlik; dinsel değerlerden arındırılmış bir dünya tesis etme amacıyla, Hristiyan teolojisinin kilise-feodalite iktidarını bitirip, Roma hukukuna dayalı, monarşi-burjuva iktidarını geliştiren bir devlet ideolojisi olarak ortaya atılmıştır. Bu yeni ideolojide yasaların dayanağı ne ruhbanlar nede feodal beylerdir. Ne tanrı nede doğa yasa yapma hakkına sahiptir. Artık yasalar sadece egemenin iradesinin ürünüdürler. Egemen, devletin meşruluğunun tek kaynağı olarak mutlak bir varlığa sahiptir. O halde egemenlik sadece siyasal anlamda geliştirilmiş bir söylem değil, maddeci anlayışa doğru evrilen bir zihniyet değişikliğinin de ifadesidir.

İlk defa Batı Avrupa da dile getirilen egemenlik söylemi; dünyaya birleşik

Avrupa'nın hükmetmesi, Avrupa'ya devletin hükmetmesi ve devlete ise kralın hükmetmesini öngören, bu öngörüsünü de maddeci görüş ve Roma hukuku ile ifade eden bir söylemdir. Bu çerçevede ilk teorisyenlerin tanımlarına bakıldığında, egemenliğin sadece monarşilerde kısmen var olabileceği dikkati çekmektedir. Egemenlik, devlet otoritesini meşru kılıp, kilise üstü yapmak amacıyla ortaya atılmış ve modern devletin başlatıcısı olmuş bir söylemdir. Modernleşme sürecinde Batı Avrupa, kilisenin tanrısına ait olan görünmezlik, yasa koyuculuk, sorgulanamazlık gibi unsurları sekülerleştirip soyut bağlamlarından kopararak maddileştirmiştir. Tanrı artık dünya dışında değil dünyanın içinde, ayakları yere basan bir varlıktır ve onun bu yeni halini tanımlayan ifade “egemen” dir.

Bodin'in egemenlik tanımı; egemenliği tek, mutlak, bölünmez, sürekli ve devredilemez bir kuvvet olarak resmetmekteydi. Bu özellikler kralda görülebilirdi. Daha doğrusu kralın en üstün olması için gerekli olan unsurlar egemenliğin tanımına yerleştirilmişlerdi. Bodin'den sonra Hobbes da mutlak monarşiyi destekleyen bu unsurları benimsemişti. Bir hakikatin mutlak monarşiye uygun düşmesinden ziyade, mutlak monarşinin unsurları birleştirilerek egemenlik adında bir gerçeklik oluşturulmuştu. Bu ilk teorisyenler krala karşı çıkan halk gruplarına bir anlamda hiçbir önemleri olmadığını, krala da her şeyin onun elinde olduğu mesajını vermekteydiler. Çünkü Avrupa da birlik ve düzeni sağlamak, çıkmaza giren kimi toplumsal ve siyasal sıkıntılara çare bulmak için merkezi üstün bir iktidara ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu merkez ilk teorisyenlerde kral olarak işlenmişti. Bodin; Fransa'daki din savaşlarının, Hobbes ise İngiltere'deki iç karışıklıkların ancak egemenlik vasıflarına sahip bir kral tarafından sonlandırılabilceği kanaatiyle egemenliği krala ait üstün iktidar olarak açıklamışlardı. Machiavelli, Bodin, Hobbes gibi düşünürlerin tanımladığı sınırsız egemen tipi egemenliğin ilk haliydi. Daha sonra halk ve ulus ile ilişkilendirilerek ikinci bir hal alan egemenlik, her iki durumda da insan iradesinin ürünü olmak ama insanüstü bir konuma yerleşmek çelişmesini hep taşıdı.

Egemenlik, feodal toplum yapısından mutlak monarşiye, kilise hukukundan laik hukuka geçişi sağlamıştır. Bu nedenle egemenliğin gerçek olup olmadığı üzerine akıl yürütmek yerine tarihsel akışını incelemek hep ön planda tutulmuştur. Egemen terimi, bir yerlerde çoktan var olan ve bir anlam kaynağını temsil eden bir olguymuş, etkin bir ilkeymiş gibi sıklıkla ideolojik olarak kullanılarak, görünüşte bir gerçeklik

üretilmeye çalışılsa da, özünde belli iktidar ilişkilerini gizlemekte kullanılan bir terim olmuş (Balcı, 2011:22) ve belli bazı tutumlarla hakikatler perdelenmiştir. Egemenlik söylemi bilimsellik elbisesi giydirilmiş siyasi bir söylemdir. Örneğin halkın iradesi gibi totaliterleştirilerek sunulan çoğu egemenlikler, pratikte karşılığı olmayan ama bazı şeylerin var kılınabilmesi için öyle kabul edilmeleri zorunluluğundan doğmuşlardır (Düzgün, 2008:14). Bu konuda yanlış bilgilendirmenin üzerine bilginin karmaşılaştırılması da eklenerek kavram iyice anlaşılamaz hale getirilmiştir. Bilginin basit bir şekilde sunulmaması, kavram üzerine okuma yapanların anlaşılmaz detaylar arasında kaybolmasına ve hakikatleri gözden kaçırmalarına yol açmaktadır.

XVI. yüzyıl ile birlikte devletin kaynağına yönelik teoriler arasında sosyal sözleşme teorisi ön plana çıkmış ve egemenlik olgusunun toplu yaşam ile ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. Egemen erk, yetkilerini tanrıdan değil sözleşmeden almaktadır. Böylece devlet tanımında halk ve toprak unsurlarının yanında iktidarı aşan ve ona biçim verecek olan egemenlik unsuru da eklenmiştir. Egemenliğin ilk hali olan mutlak egemenlik teorisi halkı belli bir gücün bünyesinde toplarken, ikinci hali olan halk ve ulus egemenlikleri toplumu belli değerler etrafında toplamaya çalışmıştır. Küresel çağda klasik egemenliğin özellikleri aşınmaya başlayınca kavram zamanın siyasal düzenine yorumlanarak yeni tanımlamalarla üçüncü bir hal aldırılarak devamlılığı sağlanmaya çalışılmaktadır. Egemenliğin bu üçüncü halinde ulus devletin yanında uluslararası ve ulusüstü aktörlere de yer verilmiştir. Rönesans ile başlayan modern devlet anlayışı var olduğu sürece de egemenliğe bir kavram olarak ihtiyaç duyulacaktır. Çünkü modern devlet teorisi ancak egemenlik ile varlığına devam edebilir. İktidar ilişkileri ve güç dengesindeki her değişim yeni özelliklere ve yeni kırmızı çizgilere sahip egemenlik yaklaşımlarını doğuracak ve metinler üzerinden yapay bir gerçeklik devam ettirilecektir.

Egemenlik, en kısa haliyle kanun koyma hak ve iradesidir. Bir diğer önemli özellik güç kullanma yetkisidir. Klasik egemenlikte bu merkez kral iken ulus egemenliğinde parlamento olmuştur. Post egemenlik denebilecek küreselleşme sürecindeki egemenlikte ise ulusal parlamentoların yanında uluslararası hukuk da söz sahibi olmuştur. Tüm bu değişimlerden bağımsız olarak, ister klasik ister çağdaş olsun egemenlik teorileri ideolojik işlevler görmüş ve devletin kapitalist yapısını ve özellikle iktidarın belli bir sınıfın elinde oluşu gerçeğini gizlemeye yaramışlardır. Bu itibarla iktidar sürekli seçkin bir sınıfın elinde bulunmuş ancak bu seçkin sınıf

egemenlik söylemlerini kullanarak iktidarını halk ile ilişkilendirip iktidarın gerçek kaynağını gizli kılmıştır.

İngiliz ve Fransız devrimlerinden galip çıkan Batı Avrupa burjuvasına ait anlayış, dünyaya siyasal bir iktidar tipi olan modern ulus devleti yaymıştır. Modern ulus devletler içte egemen, dışta ise eşit egemen devletler olarak tanımlanmışlardır. Lakin hiçbir zaman, dünyanın hiçbir yerinde egemen eşit devletler var olmamış, soygun ve sömürde ilk sırayı ele geçirme mücadelesi her zaman ön planda tutulmuştur. Dolayısıyla Fransız devriminden ikinci dünya savaşına kadar her egemen devletin kendi alanında rakipsiz olduğu düşüncesi de doğru değildir. Bu süreçte sanayiden faydalanan Avrupa ülkeleri diğer kıtaları hükümleri altına almışlardı. Bugün ise devlet dışı yapılar birer büyük otorite olarak ön plana çıkmakta, Avrupa ve Amerika'yı da hükmü altına alan bir uluslararası/ulusüstü sistem bulunmaktadır. XX. yüzyılın ikinci yarısında ulus devlet dışındaki güçlü otoritelerin hem mekânsal olarak geniş alana yayılması hem de işlevsel olarak daha fazla etkiye bulunabilmesi ortamı oluşmuş, bu devlet dışı otoriteler faaliyetlerini sürdürebilmek için ulus devlet ile mücadele etmek durumunda kalmışlar ve uluslararası sistem de bu otoritelere mücadelelerinde büyük kolaylıklar sağlamıştır.

İkinci dünya savaşından sonra başlayan küreselleşme dalgası, özellikle Sovyetler Birliğinin çökmesiyle birlikte hem kültürel hem ekonomik alanda geri dönüşsüz bir şekilde hızlanmıştır. Küreselleşme ile birlikte dış egemenlik ön plana çıkmış ve küresel bir düzene, tüm dünyayı kapsayacak yeni bir yönetim anlayışına ve buna bağlı olarak yeni bir egemenlik yaklaşımına ihtiyaç duyulmuştur. Yine Avrupa Birliği gibi bir ulusüstü oluşum klasik egemenlik kalıbını çatlatmıştır. Avrupa Birliğinin amacı büyük bir Avrupa devleti oluşturmak olmasa da, Avrupa Birliği ile oluşacak devlet ulus devlet gibi olmayacak olsa da, anayasa yapımı için içine girince devlet zorunlu olarak söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla egemenlik de hangi düzenleme ya da yasanın hangi irade tarafından ortaya konacağına göre çoklu bir hal almıştır, çünkü yetkiler artık bölünmüştür. Uluslararası ve ulusüstü yapılar devletlerarasındaki ikili antlaşmalarla kurulmuş ve devletlerin kendi iradelerine dayanmış olsalar da, modern devlet anlayışı içinde klasik egemenlik çerçevesinde anlamlandırılmaları oldukça zordur. Batı Avrupa'daki gelişmeler tüm dünyaya yayılmış, küreselleşme süreci ile birlikte ulusal hükümetlerin dışındaki birçok otorite kanunların oluşumunda söz sahibi olmuştur.

Günümüzde “Küresel İmparatorluk” ifadesi ihtiyaç duyulan post egemenlik yada egemenliğin üçüncü hali diyebileceğimiz yeni egemenlik kuramını taşıyabilecek en güçlü söylem olarak görünmektedir. Ulus devlet egemenliğinin geri çekilmesi ile birlikte küresel egemenlik söylemi çerçevesinde birtakım ulusal ve uluslararası güçlerin birleşmesiyle imparatorluk olarak adlandırılabilir yeni bir hükmetme mantığı ön plana çıkmıştır. Bu yeni egemenlik söylemi artık ulus devlet hükümlanlığını bir kenara itip yeni gücün hükümlanlığını meşrulaştırmaya çabalamaktadır. Bu yeni imparatorluk klasik toprak emperyalizmi temelli değildir, sınırlara dayanmaz, merkezsiz ve yersiz yurtsuzlaşmış bir iktidar aygıtıdır. Tüm ulus devletleri kendi içinde eritmiştir (Hart ve Negri, 2012:16).

Günümüz uluslararası sistemi Yahudi inancı ile İngiliz medeniyetinin birlikte oluşturduğu din dışı, çağdaş ve küresel bir zemin üzerine oturmaktadır. Bu sistemin temel dinamiklerini sanayileşme, kapitalist ekonomi, modernleşme, sekülerizm, liberal demokrasiye dayalı kültür, iktisadi anlamda millî devletlerin sonu, devlet dışı iletişim ağları, karmaşık ve karşılıklı ticari bağımlılık, kültürel değer kaymaları ve insanların bunun farkında olmayışları oluşturur (Alakel, 2008:45). Gidişat uluslararası bir devlete (yürütme organına) doğru olup, bir imparatorluk ve dünya hükümeti oluşmaktadır. Dünya hükümetinin İMF ve Dünya Bankası gibi kurumları, NAFTA ve GATT gibi ticaret yapıları, G-7 gibi yönetim kurulu toplantıları ve Avrupa Topluluğu gibi bürokrasisi vardır. Lakin tüm bu yapılar özünde ulus ötesi şirketlere ve uluslararası bankaların işine yaramaktadırlar. Halk süreç hakkında bilgi sahibi olmadığı için kurumlara yabancılaşmakta, hiçbir şeyin kendisine yaramadığını düşünmektedir (Chomsky, 2014:109). Yeni egemenlikte; dünya ticaretinde ihracatın yüzde 57,3’ünü ithalatın yüzde 56,5’ini kendi içinde yapan ABD, G8, AB ve Japonya’nın, dünya siyasetinde BM, AB, ABD, Çin ve Rusya’nın, dünya hukukunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Uluslararası Adalet Divanının etkinliği söz konusudur. Son dönemde bu kurumlara Uluslararası Ceza Mahkemesi de eklenmiştir (Ekiz, 2010:225). Bu gün birer tüzel kişilik olarak var olmaya devam eden ulus devletlerin yanında, ulus devletler tarafından kurulan BM gibi siyasal, AB gibi bölgesel, NATO gibi askeri, İMF gibi ekonomik kurumlarda egemenliğin kapsamı içine girmişlerdir.

Yeni düzende paranın diktatörlüğü söz konusudur. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü ve diğer uluslararası kuruluşların hepsi

paranın hükümranlığını dikte etmekte, küresel sermayenin imparatorluğunu sağlama doğrultusunda çalışmaktadırlar (Kumcuoğlu, 2012:179). Bugün dünyanın beş yüz büyük uluslararası şirketinin tamamı OECD ülkelerininindir. Bu şirketlerin büyük kısmı devletlerin gelirlerinden daha büyük ekonomilere sahiptir. Günümüzde yirmi uluslar arası şirket, seksen ülkenin GSMH' dan fazla ciro yapmaktadır. En tepedeki 300 şirketin toplam varlıkları kabaca tüm Dünyadaki üretim varlıklarının dörtte birini oluşturmaktadır. Dünya Bankası'na göre, uluslararası şirketler dünya ticaretinin üçte ikisini kontrol etmektedirler. Dünyanın en büyük 100 ekonomisi içinde 51 tanesini şirketler oluşturmaktadır (Kumcuoğlu, 2012:158-162). Bu çerçevede küresel imparatorluk yolunda yeni bir iktidar geometrisi çizilmekte ve kalıcılığı sağlanmaya çalışılmaktadır. Aslında küreselleşmenin gördüğü görev sermayenin önündeki her türlü engelin kaldırılması olmuştur. Bununla birlikte zengin ülkeler az gelişmiş ülkelere çokuluslu şirketlerin yatırımlarını çekmekle teknolojiye ulaşabileceklerini telkin etmektedirler. Yine birer aldatmaca olan demokrasi, modernizm, insan hakları gibi söylemler zengin aktörlerin fakir toplumlara müdahale etmeleri aracı görevini görmektedir. Uluslararası mahkemeler sermayenin tarafını tutmakta ve belli bir ulus devlette merkezileşen uluslararası şirketler merkezsiz ulus ötesi aktörlere dönüşmektedirler. MAİ dayatması uluslararası yapının sermaye odaklılığının en net örneklerinden biri olmuştur. Günümüzde uluslararası antlaşmalar ulus devlet anayasalarının üzerinde yer almakta, Anayasalar küresel anlaşmalara ya da küresel programlara göre düzenlenerek küresel imparatorluk sistemine uyumlu hale getirilmektedirler.

Ulus devlet yapısını yıpratın birçok etken olmasına karşın kısa vade de ulus devletin ortadan kalkacağını söyleyemeyiz. Orta ve uzun vade de ise bir değişim yaşanması beklenir. Olabilecek bir değişim ulus ya da devlet kavramlarından birini ortadan kaldırmak durumundadır. Kapitalist sistem devlet yapılanmasına ihtiyaç duyduğundan ulus feda edilecektir. Ulus olgusu hayattan çekilince devlet de ister istemez yeni bir yapılanmaya doğru yol alacaktır (Habermas, 2002:20). Çünkü Neo-liberalizm kanunları yadsımaz, rekabetin daha iyi işlemesi için devleti yok etmek yerine şirket modelinde bir yönetim tarzı düşünür. Zengin ve borç verenlerin yardımına koşan bir devlet yapılanması ister. Böylece devleti şirketlerin hizmetine giren, dahası kendisi de şirket tarzında işleyen bir yönetim yapılanması içine girmeye zorlar. Bu haliyle

sadece yönetimleri değil yönetilenlerin düşünce ve eylemlerini de biçimlendirmeye yönelir (Dardot ve Laval, 2012:7-8).

Uluslararası ilişkiler bir güç mücadelesi alanıdır. Güç, kendini söylem şeklinde yansıtan bir fikirsel boyuta da sahiptir. Bu nedenle güç mücadelesi yalnızca materyal kaynaklarla yürütülmemekte, sembollerin ifade ettikleri anlamlarda uluslararası siyasetin önemli bir etkeni olabilmektedir. Bu bağlamda söylem hiyerarşisi belki de materyal hiyerarşisinden çok daha büyük bir öneme sahiptir. Bu gerçeklik, güce sahip olan ülkelerin materyal düzeydeki tahakkümünü düşünsel düzeye taşımak ve böylece tahakkümü sağlamlaştırmak, güçten yoksun olan ülkelerin de hem materyal hem de düşünsel düzeyde kendi üzerlerinde güç kullanılmasının tahakküme dönüşmesini engellemek amacıyla siyasi söylemlere çok fazla yer vermelerine yol açmaktadır. Egemenlik söyleminin kontrolünü elde tutmak için harcanan entelektüel çabanın, coğrafyanın kontrolünü elde tutmak için harcanan askeri çabadan daha az olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, materyal gücün hiyerarşik bir yapı oluşturmaya karşılık, söylem gücünün de bir sembol hiyerarşisi oluşturduğu ve uluslararası sistemin anarşik değil hiyerarşik olduğu, birimlerin işlevlerinin de bu söylem hiyerarşisi ile dağıtıldığı söylenebilir (Özkaleli, 2009:10-12).

Egemenliğin farklı hallerinden bağımsız olarak Carl Schmitt olağanüstü hale kim karar verirse, egemen o'dur demişti. Yani, egemen fiilî durumda gücünü kabul ettirebilendir. Fiilî durumda gücünü kabul ettirebilmek de kural koymakla açıklanamaz, asıl anlaşılacağı yer, kuralı ihlal etme gücüdür. Bir güç mevcut kuralları bütün karşı koyuşlara rağmen ihlal etme kudretini kendinde buluyorsa ve bunu da kabul ettirebiliyorsa, egemen o'dur. Schmitt'in gözü ile bakarsak, yeni dönemin yani Küresel İmparatorluğun en büyük egemenlik hissesi ABD'nindir. Çünkü dünyanın birçok bölgesinde ABD tek başına olağanüstü hal ilan edebilmiş, mevcut birçok yasayı ihlal edebilmiştir. Yine egemenin başka bir özelliği olan kimin dost kimin düşman olduğuna da ABD karar verebilmektedir. Chomsky'nin de belirttiği gibi dünya imparatorluğu liderliğine oynayan ABD diğer ülkeleri dize getirmek için uluslararası kurumları kullanır. Ülkelerin iç işlerine müdahalede bulunarak polis güçlerini hükümete karşı harekete geçirir. Bu işe yaramazsa orduya başvurur ve ülkelerin hükümetini düşürmek için darbe yaptırır. Böylece ülke ABD'nin istediği forma girer ve iktidarlar zengin sınıfların ve yabancı yatırımcıların ellerine teslim edilmiş olur ve üçüncü dünyanın aşırı

zengin azınlık ile aşırı fakir çoğunluk tabanlı toplum yapısı korunur ve pekiştirilir (Chomsky, 2014:42).

Egemenliğin batı krallık hukukuna sipariş edilmiş bir söylem olduğu açıktır. Bir fikir hilesidir diyebiliriz. Mutlak monarşi için geliştirilmiş ve Bodin, Hobbes gibi ilk teorisyenlerin egemenlik tanımları monarşinin bitimi ile birlikte anlamını yitirmiştir. Bu sefer modern ulus devleti teorik açıdan temellendirmek amacıyla, pratikte hiçbir anlam ifade etmese de halk/ulus egemenliği şeklinde yeni bir yorum geliştirilmiştir. Rousseau ve Sieyes'in halk/ulus egemenliği teorileri de mutlak monarşiye uyarlanan egemenlik teorileri gibi bir gerçekliğin ifadesi değil, bir isteğin karşılanmasına yönelik teoriler olmuşlardır. Küresel çağda egemenlik bir kez daha yorumlanıp yeni bir biçim verilmeye çalışılmaktadır. Tüm bu dönüşümler de egemenlik çatısı altında yürütülen fikirler hep burjuvazinin fikirleri olmuş ve egemenlik söylemi iktidar ilişkilerini örtme aracı olarak işlev görmüştür. Aslında Hobbes, egemenliği temellendirmeye çalışırken bir taraftan da bitiren cümleyi sarf etmişti. O, Leviathan'ın tanrılığından yani ölümlü bir tanrıdan söz ederken, sadece hayal edilebilecek ama hakikati olmayan bir şeyden söz etmekteydi. Haliyle yapılan tanımlara uygun bir egemen hiçbir zaman var olmadı. Yönetim her zaman seçkinlerin elinde oldu ve ülkeler hep oligarşi ile yönetildi.

Wallerstein'in de belirttiği gibi egemenliğin üçüncü hali olan kapitalist egemenlik dünyayı kaplamış durumdadır. Bu sistem XVI yüzyılda Avrupa ve Amerika kıtasında ortaya çıkan kapitalist bir dünya ekonomi sistemidir. Egemenlik başta kralı işaret ederken daha sonra siyasal bir ideolojiye dönüştü. Zamanla güçlendi ve coğrafi olarak yayıldı, nihayet XIX yüzyılda tüm küreyi kapladı. İşin sorunlu tarafı ise bu sistemin kendinden önceki sistemlerden tamamen farklı ilkelerle işlemesidir. 1945 ten sonra ulusal kurtuluş hareketleri ve 1968 devrimi etkisiyle sistem kendi içinden güçlü saldırılarla karşılaşp sermaye birikimi yeteneğinin zayıflamasından kısmen mustarip olmuşsa da (2010:59-60), İkinci Dünya Savaşından sonra insan haklarının çok fazla ön plana çıkması yapının insan hakları üzerinden sömürüyü devam ettirmesine olanak tanıdı (Wallerstein 2010:81).

Egemenliğin üçüncü halini oluşturan süreç, Grotius ile uluslararası hukuk ve dış egemenlik kuramlarının temellendirilmesi, Locke ile birlikte özel mülkiyetin önündeki engellerin kaldırılması, Adam Smith ile klasik liberalizmin güçlenmesi,

sermaye ve işgücü serbest dolaşımıyla başlamış, liberalizmden sosyal devlet sürecine ve oradan da neo-liberalizme geçiş yaparak günümüze gelmiştir. Devlet artık egemenliğin üçüncü hali ya da post egemenlik denebilecek hem özel aktörlerin hem de hükümetlerin içinde yer alabildiği geniş ve çok taraflı düzenlemelerin bir parçası haline gelmiştir (Sarıtaş, 2006:402).

İktidarın dünya çapındaki bu dönüşümü, ulus devlet egemenliğinin ölümü ve dünya çapında yeni iktidar biçimlerinin doğuşu şeklindeki tezi beslemektedir. Bu teze göre devlet iktidarı yarı kamusal yarı özel “melez” organ ve ajansların çoklu ve parçalı iktidarına doğru yer değiştirmektedir (Dardot ve Laval, 2012:331). Ulus devlet egemenliğinin sonuna doğru yaklaşmaktayız. Küreselleşme duvarına çarpan ulus ile devlet birlikteliğinden, devlet çok fazla hırpalanarak çıksa bile varlığına devam edecek ancak bu birlikteliğin ulus kısmı ölecektir. Ulusun yerini çokluk, çoğulculuk alacaktır. Küreselleşme hiçbir şekilde devleti gereksiz kılmayacaktır. Zaten ilk çağlardan günümüze devlet hep var olmuş ancak devleti niteleyen kavram değişime uğramıştır. Avrupa polis devletinden imparatorluk devletine, oradan kilise devletine ve oradan da kral devletine geçmişti. Kral devleti ulus devlet ile dağıldı. Ulus devletin yerini yeni bir devlet yapılanması alacaktır ve bu yapılanma küresel imparatorluğun bir üyesi olup egemenlik havuzundan gücü nispetinde pay alacaktır.

Ulus egemenliğinin ön planda olduğu ikinci dünya savaşından önce gelişmiş Avrupa devletleri dünyanın çeşitli bölgelerini doğrudan işgal edip sömürmekteydiler. Günümüzde örtülü sömürü vardır ki işbirlikçiler ve medya propagandası sayesinde yapılmaktadır. İşbirlikçiliği tarihin en önemli keşiflerinden biridir. Halkına ihanet edebilecek bir avuç insan bulunur ve ülke yönetiminin önemli koltuklarına oturtulurlar. Böylece örtülü bir şekilde sömürünün devamlılığı sağlanır (Doğan, 2011:63). Küresel imparatorluk sürecine girilen bu dönemde uluslararası alanda ulus devletlerle birlikte uluslararası ve ulusüstü aktörler kontrol yetkisini güçleri oranında paylaşmaktadırlar. En büyük güce sahip olan aktör en çok kontrol yetkisine sahip olmaktadır. Bu imparatorlukta eski imparatorluklarda olduğu gibi toprak sahibi olmak çok önemli değildir. Yeni imparatorluk teknolojik kapasite, askeri kapasite, ekonomik kapasite, nüfus kapasitesi vb. birçok etkene dayanmaktadır. Ulus devletler ve uluslararası/ulusüstü aktörler küresel imparatorluğu birlikte oluşturmaktadırlar ve en fazla kontrol gücüne sahip olan, mücadelenin sonucuna en fazla etki eden, ötekini

tanımlayan, kategorize eden, öteki hakkında verilecek yargıyı etkileyen taraf en fazla hükmetme yetkisine de sahip olmaktadır.

ABD öncülüğünde uluslararası kurumlar aracılığıyla kurulmuş olan yeni imparatorluk gücünün kazanması ilkesine dayanmakta, en güçlü olan egemenlik pastasından en büyük payı almaktadır. Kapitalizm aşılmadığı sürece sıkıntılar devam edecektir. Bununla birlikte kapitalizmi köşeye sıkıştıran ciddi problemler de yok değildir. Örneğin Kapitalizm niyeti en kötü olanların, en kötü araçları kullanarak iyi şeyler ortaya koyacağını varsayar. Bugün kapitalizm kelimesindeki olumsuz havayı bertaraf etmek için piyasa ekonomisi, özgür girişim, özel sektör, serbest piyasa gibi terimler kullanılmaktadır. Kölelik döneminde köle yasal bir mal hükmündeydi, şimdi ise şirket kişiliği adı altında mal yasal bir şahıs yapılmıştır (Blum; 2013:290-292). Modern devlet yapılanması, kapitalist sistem ve sermaye birikimi çeşitli değişim ve dönüşümler geçirerek XXI yüzyıla ulaşmıştır. Kamu ve özel otoritelerin birleşimiyle oluşmuş ve devleti şirket mantığıyla yönetmeye çalışan egemenliğin üçüncü hali, adalet alanında denge noktasını iyice kaybetmiştir. Ya dönüşüp bir denge noktası yakalayacak ya da sistemi büyüten şey onu öğütecektir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali ve KÖKER Levent, (1991), **Tanrı Devletinden Kral Devlete**, İmge Kitabevi, Ankara
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali ve KÖKER Levent, (2004), **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, İmge Kitabevi, 3.Baskı, Ankara
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali ve KÖKER Levent, (2001), **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Kitabevi, 4.Baskı, Ankara
- AKDOĞAN Muzaffer, (2010), “Avrupa Birliği ve Birlik Üyesi Devletler Arasında Egemenlik ilişkisi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 6, Sayı: 24, ss.55-76
- AKPINAR Aylin, (2012),”Toplumsal Değişme ve Küreselleşme”, **Yeni Toplumsal Hareketler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2345, KARTAL Bilhan ve KÜMBETOĞLU Belkıs (Ed.), Eskişehir, ss:2-24
- ALAKEL Murat (2008), “**Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Egemenlik Sorunu**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- ALTUNTAŞ Nezahat (2013), “Feminizm”, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler**, Orion Kitabevi, ÇAHA Ömer ve Şahin BİCAN (Ed.), Ankara, ss:343-391
- ANDIÇ Fuat ve ANDIÇ Süphan ve KOÇAK Mustafa, (2014), **İbni Haldun**, Hitabevi Yayınları No:21, 3. Baskı, Ankara
- ARENDT Hannah, (2003), **İnsanlık Durumu**, Şener Bahadır Sina (Çev.), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul
- ARENDT Hannah, (2006), **Şiddet Üzerine**, Peker Bülent (Çev.), 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul
- ARENDT Hannah, (2012), **Geçmişle Gelecek Arasında**, Şener Bahadır Sina (Çev.), 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul
- ARKAN Atilla (2005), “Farabi’nin Gözüyle Ahlâk–Siyaset İlişkilerinin Analizi”, **2.Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu**, Sakarya Üniversitesi, İİBF, 18-

19 Kasım, Adapazarı, ss: 387-396.

ARSLAN Hüseyin, (2013), “John Locke’un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:17, ss: 181-204

ARSLAN Mahmut, (1991), “İktisat Sosyolojisi Bakımından Adam Smith”, **Sosyoloji Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, SS:153-210

ATAKAN Büke, (2013),”Kapitalizm Azgelişmişlik ve Küreselleşme: Tarımsal Sınıflar (II)”, **Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2415, ECEVİT Mehmet C. ve GÜNEŞ Fatima (Ed.), 2.Baskı, Eskişehir, ss:44-63

AYDEMİR Süleyman Ruhi, (2004), “Hans Kelsen’in Saf Hukuk Teorisi ve Devlet Anlayışı”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı:76, ss: 1-23

AYDINLI Halil İbrahim ve AYHAN Veysel, (2004), “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması”, **Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, ss:67-84,

AYKUTALP Aykut, (2013),”Manuel Castells:Enformasyon Çağı ve Ağ Toplumu Teorisi”, **Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2881, SUĞUR Serap ve GÖRGÖN BARAN Aylin (Ed.), Eskişehir, ss:100-114

BAĞLA Lusin; (1973), “Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu”, **Birikim Dergisi**, Sayı:23, ss: 84-92,

BAKAN Selahaddin ve TUNCEL Gökhan, (2012), “ Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi”, **Birey ve Toplum Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, ss:51-65,

BALCI Ali, (2011), “Dış Politika: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 28, ss: 3-29,

BAŞTÜRK Efe, (2013), “Bir Kavram İki düşünce: Foucault’tan Agamben’e Biyopolitikanın Dönüşümü”, **Alternatif Politika Dergisi**, Cilt 5, Sayı 3, ss: 242-265,

BERİŞ Hamit Emrah, (2014), **Egemenlik**, Tezkire Yayınları, 1.Baskı, İstanbul

- BİRDAL Murat, (2010), "Locke'un mülkiyet teorisi ve Marksist eleştirisi", **Sosyalist Teori ve Politika Dergisi**, Sayı:214, Erişim Tarihi 27.06.2016, <http://www.ozgurlukdunyasi.org>
- BİRKALAN GEDİK Hande (2012),"Feminist Hareketler", **Yeni Toplumsal Hareketler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2345, KARTAL Bilhan. ve KÜMBETOĞLU Belkıs (Ed.), 2.Baskı, Eskişehir, ss:104-113
- BLUM William, (2013), **Emperyalizmin En Ölümcül Silahı, Demokrasi Yalanı**, Duru Ekin (çev.), Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
- BOBBİO Noberto (2000), "Kelsen ve Hukukun Kaynakları", Açımız Bige (Çev), (Der.)**Devlet Kuramı**: AKAL Cemal Bali (Ed), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, ss:459-469
- BODİN Jean; (2005), "Devlet Üstüne Altı Kitap", Ozankaya Özer (çev.), (Der.)**Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Yeni Çağ**; TUNCAY Mete (Ed), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2 Baskı, İstanbul, ss: 183-200
- BRZEZINSKI Zbigniew (2001), "Çatışan Uygarlıklar, Esnek Batının Zayıf Surları", Cinemre Levent (Çev), (Der.) **Medeniyetler Çatışması**: Murat YILMAZ (Ed), Vadi Yayınları, 6. Baskı, Ankara, ss:184-194
- BUHR M. - SCHROEDER W. - BARCK K., (2006), **Aydınlanma Felsefesi**, AtaymanVaysel (çev.), Yeni Hayat yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul
- BURKE Edmund, (2016), **Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler**, Arslan Okan (çev.), Kadim Yayınları, Ankara
- BURKE Edmund; (2005), "Bay Burke'ün Fransız Ulusal Meclis Üyesine Cevap Olarak Yazdığı Mektup", Madra Ömer (çev.), (Der.)**Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Yeni Çağ**; TUNCAY Mete (Ed), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2 Baskı, İstanbul, ss:577-615
- CARNOY Martin, (2001), "Gramsci ve Devlet", Yetiş Mehmet (çev.), **Praksis Dergisi**, Sayı:3, ss:252-278
- CERİT MAZLUM Semra (2012),"Çevrecilik ve Çevre Hareketleri", **Yeni Toplumsal Hareketler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2345, KARTAL Bilhan. ve

- KÜMBETOĞLU Belkis (Ed.), 2.Baskı, Eskişehir, ss:206-245
- CHOMSKY Noam, (2010), **Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, Sakıncı M.Erdem (çev.), Ütopya Yayınları, Ankara
- CHOMSKY Noam, (2012), **İktidara Karşı Adalet Michel Foucault ve Noam Chomsky**, Birkan Tuncay (çev.), bgst Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
- CHOMSKY Noam, (2014), **Dünyayı Kim Yönetiyor?**, Çiftçi Ömer (Çev), İnkılap Kitapevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
- ÇALGÜNER Tahir (2011), “Emperyalizmin Açlıkla İmtihanı: Kemalist ekoloji”, (Der.) **Açlık ve Emperyalizm: Mustafa KAYMAKÇI** (Ed), İlkin Ozan Yayınları, Antalya, ss:47-55
- ÇETİN Halis, (2002), “Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine”, **Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, ss:1-16,
- ÇETİN Halis, (2003), “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:58, Sayı:3, SS:61-88
- DARDOT Pierre ve LAVAL Christian (2012), **Dünyanın Yeni Akli Neo-liberal Toplum Üzerine Deneme**, Ergüden Işık (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- DENİZ OZAN Ebru, (2012),”Sivil Toplum”, **Siyaset Bilimi**, ATILGAN Gökhan ve AYTEKİN E.Atilla (Haz.); Yordam Kitap, İstanbul, ss:101-111
- DEPENHEUER Otto, (2007), “Devlet ve Din: Egemenlik İddiasında Bulunan Güçler Arası Modeller” Doğan İlyas (çev.), **Kamu Hukuku Arşivi**, Cilt:10, Sayı:1, ss. 32-44,
- DOBSON Andrew, (2011), “Devlet Yurttaşlar ve Çevre”; **Devlet ve Yurttaşlar**, Aksay Gökhan (Çev.), İş Bankası Kültür Yayınları, Skinner Quentin ve Bo Strath (Ed.), İstanbul, ss:250-272
- DOĞAN Ahmet (2011), “Emperyalist Serüven”, (Der.) **Açlık ve Emperyalizm: Mustafa KAYMAKÇI** (Ed), İlkin Ozan Yayınları, Antalya, ss:61-80
- DUGUİT Leon (2000), “Egemenlik ve Özgürlük”, Koç sef ve Köse Didem(Çev),

- (Der.)**Devlet Kuramı**: AKAL Cemal Bali (Ed), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, ss:379-400,
- DUMAN Mehmet Zeki, (2008), “Fransız Devriminin Politik Sonuçları ve Tocqueville’in Devrime İlişkin Görüşleri”, **Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Sayı: 19, ss.103-119,
- DURA Cihan (2011), “Emperyalizm Açlığı Bir Silah Olarak Nasıl kullanıyor”, (Der.) **Açlık ve Emperyalizm**: Mustafa KAYMAKÇI (Ed), İlkin Ozan Yayınları, Antalya, ss:85-94
- DURAL Baran, (2012), Antonio Gramsci ve Hegemonya, , **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:11 Sayı:39, ss:309-321
- DÜZGÜN Şaban Ali, (2008), “Ontolojik Egemenlikten Egemenliğin Ontolojisine” **Kelam Araştırmaları Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, ss:11-16,
- EKİZ Can (2010), “**Küreselleşme ve Ulusal Egemenlik Üzerine Etkisi**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- EKMEKÇİ İdil Su, (2013), “ John Locke’un Liberalizm Kuramı Üzerine”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı:106, ss: 206-214,
- EMEKLİER Bilgehan, (2011),“Thomas Hobbes ve John Locke’un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, sayı:13, ss: 99-123,
- ERDOĞAN Mustafa, (2012), **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Orion Kitabevi, 3.baskı, Ankara
- EROĞLU Müzeyyen, (2010), “ John Locke’un Devlet Teorisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı:21,
- ERTÜRK Devrim, (2010), “Bir Egemenlik Aracı Olarak Küresel Terör”, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı: IV, ss:81-103
- EVGENY Pashukanis, (2015), “Leon Duguit”, Şimşek Can (Çev.), **Hukuk Kuramı Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, ss: 30-32.
- FANİD Erdal Nematollah, (2014), “Siyasetin Meşruluğu Ya Da Meşruiyetin Siyaseti”,

M.Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cil:6, sayı:14, ss:28-39

FARABİ, **El-Medinetül Fazıla**, (2001), Danışman Nafiz (çev.), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No:1152, Ankara

FOUCAULT Michel (1993), **Cinselliğin Tarihi 1**, Tufan Hülya (Çev.),Afa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul

FOUCAULT Michel (2002), **Toplumu savunmak Gerekir**, Aktaş Şehsuvar (Çev.),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

FOUCAULT Michel (2012), **İktidarın Gözü Seçme Yazılar 4**, Ergüden Işık (Çev.) Ayrıntı Yayınları, 3 Baskı İstanbul

FUKUYAMA Francis (2001), “Savaşların Geleceği”, Koçdemir Kadir (Çev), (Der.) **Medeniyetler Çatışması: Murat YILMAZ** (Ed), Vadi Yayınları, 6. Baskı, Ankara, ss:195-208

GAZALİ, (2013), **Yöneticilere Altın Öğütler**, Okur Hüseyin (Çev.), Semerkant Yayınları, 14. Baskı, İstanbul

GELEKÇİ Cahit, (2012), “Zygmunt Bauman: Modernlik ve Postmodernlik”, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2673, SUĞUR Serap ve GÖRGÖN BARAN Aylin (Ed.), Eskişehir, ss:76-92

GÖKTUNA YAYLACI Filiz, (2012), “Yeni Toplumsal Hareketler”, **Yeni Toplumsal Hareketler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2345, KARTAL Bilhan ve KÜMBETOĞLU Belkıs, Eskişehir, ss:60-76

GÖRGÜN BARAN Aylin, (2013), “Anthony Giddens Modernlik Geç Modernite ve Yapılaşma Kuramı”, **Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2881, SUĞUR Serap ve GÖRGÖN BARAN Aylin (Ed.), Eskişehir, ss:48-73

GÖZE Ayferi, (2000), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayın Dağıtım, 9.Baskı, İstanbul

GRAMSCI Antonio, (2014), **Modern Prens**, Esin Pers (Çev.), Dipnot Yayınları, Ankara

- GROTIUS Hugo, (1967), **Savaş ve Barış Hukuku**, Meray Seha M. (Çev.), Ankara Üniversitesi Yayınları No:222-204, Ankara
- GÜNSOY Bülent,(2006), **Küreselleşme Bir Varoluş Çözümlemesi**, Ekin Kitapevi, Bursa
- GÜRKAN Ülker, (1988), “Montesquieu ve Kanunların Ruhu, Hukuk Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 40, Sayı 1-4, ss. 9-31
- HABERMAS Jurgen, (2002), **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, Beyaztaş Medeni (Çev.), 2.Baskı, Bakış Yayınları, İstanbul
- HAKYEMEZ Yusuf Şevki, (2004), **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul
- HARMAN Chris, (2015), **Halkların Dünya Tarihi**, Kocabaşoğlu Uygur (çev.), Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti., 4.Baskı, İstanbul
- HART Michael ve NEGRİ Antonio (2012), **İmparatorluk**, Yılmaz Abdullah (Çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HART Michel ve NEGRİ Antonio (2011), **Çokluk İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi**, Yıldırım Barış (Çev), Ayrıntı Yayınları, 2.Baskı, İstanbul
- HIRST Paul ve THOMPSON Grahame, (1998), **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Erden Çağla ve Yücel Elif (Çev.), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- HOBBS Thomas, (2007), **Leviathan**, Lim Semih (çev.), Yapı Kredi Yayınları, 6 Baskı, İstanbul
- HUNTINGTON Samuel P. (2001a), “Medeniyetler Çatışması mı?”, Çalık Mustafa (Çev), (Der.) **Medeniyetler Çatışması**: Murat YILMAZ (Ed), Vadi Yayınları, 6. Baskı, Ankara, ss:22-49,
- HUNTINGTON Samuel P. (2001b), “Müslüman Konfüçyüsçü Bağlantısı?”, Cinemre Levent (Çev), (Der.) **Medeniyetler Çatışması**: Murat YILMAZ (Ed), Vadi Yayınları, 6. Baskı, Ankara, ss:85-93,
- HUNTINGTON Samuel P. (2001c), “BATI Tektir Ama Evrensel Değildir”, Yıldırım Fazıl Osman (Çev), (Der.) **Medeniyetler Çatışması**: Murat YILMAZ (Ed),

Vadi Yayınları, 6. Baskı, Ankara, ss:108-122

IHLAMUR Suna Gülfer, (2012), “Uluslararası Göçle Bağlantılı Toplumsal Hareketler”, **Yeni Toplumsal Hareketler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2345, KARTAL Bilhan ve KÜMBETOĞLU Belkıs (Ed.), Eskişehir, ss:134-159

İBNİ HALDUN, (2015a), **Devlet**, Arpaçukuru Osman (çev.), İlke Yayıncılık No:51, 6. baskı, İstanbul

İBNİ HALDUN, (2015b), **Mukaddime**, Erkoç Ahmet (Haz.)Yason Yayınları, Ankara

İNCİL, (2005), **The Gideons International**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul

İPEK Aydın, (2008), “Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği Karşılaştırması ve Yeni Anayasa için Halk Egemenliği Önerisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 20, ss: 211-236,

KAPANİ Münci, (2015), **Politika Bilimine Giriş**, Bigbang Yayınları, 39. Baskı, Ankara

KARABÖCEK Can (2011), “**Modern Devlette Egemenlik Sorunu**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

KARTAL Filiz (2006), Kadınların Yurttaşlığı ve Feminist Kuram, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 49, Sayı 3, ss:59-87

KELSEN Hans (2000), “Saf Hukuk Kuramı: Devlet ve Hukuk Özdeşliği”, Akal Cemal Bali (Çev), (Der.)**Devlet Kuramı**: AKAL Cemal Bali (Ed), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, ss:425-459,

KOÇAK TURHANOĞLU Feryal Ayşın, (2013), “Postmodernizm ve Mekan”, **Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2881, SUĞUR Serap ve GÖRGÖN BARAN Aylin (Ed.), Eskişehir, ss:176-197

KOÇAR Musa, (2004), “Dini Otorite Bağlamında Gazali’de İmamiyet ve Siyasal Egemenlik Sorunu”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, cilt:6, sayı:18, ss:173-182,

KÖKTÜRK Abdullah, (2011), “Modern Öncesi devletin Yönetim Anlayışı” **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl:7, Sayı:13, ss: 73-

97,

KRASNER Stephen, (2007), “Küreselleşme ve Egemenlik”, Cicioğlu Filiz ve Cicioğlu Şükrü (çev.), **e-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, sayı 62, <http://www.e-akademi.org/makaleler/fscicioglu-1.htm>, (30.12.2015)

KUMCUOĞLU UYGUN Nilüfer (2012), “**Uluslararası Tahkim ve Egemenlik**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

LASKİ Harold J. (1966), **Devlet**, Örucü Ersin(Çev.), Köprü Yayınları, İstanbul

LİNDBOM Tage, (1998), **Demokrasi Miti**, Baldık Ömer (Çev.), İnsan Yayınları, İstanbul

LOCKE John, (2004), **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, Bakırcı Fahri (çev.), Babil yayıncılık, Ankara

MACHİAVELLİ Niccolo, (2004), **Prens**, Bordo Siyah Yayınları, Harun Mutluay (çev.), İstanbul

MISIR Mustafa Bayram (2011), “**Kapitalizm, Devletler ve Egemenlik: Egemenlik Kuramının Tarihsel Maddeci Bir Eleştirisi**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

MISIR Mustafa Bayram, (2012), “Egemenlik”, **Siyaset Bilimi**, ATILGAN Gökhan ve AYTEKİN E.Atilla (Haz.); Yordam Kitap, İstanbul, ss:57-71

Montesquieu, (1998), **Kanunların Ruhu Üzerine I**, Baldaş Fehmi (çev.), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2.Baskı, İstanbul

ÖNDER Tuncay (2013), “Ekolojizm”, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler**, Orion Kitabevi, ÇAHA Ömer ve Şahin BİCAN (Ed.), Ankara, ss:447-507

ÖZDEMİR Gürbüz, (2009), “Batı’da Ve Türklerde Egemenlik Kavramı”, **Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:23, ss:123-137,

ÖZKALELİ F.Murat, (2009), “Küresel Sosyete Ülkeleri ve Ötekileştirilmiş Avamlar: İnşa Edilmiş Egemenlik Kavramı Üzerine 3. Dünyacılığın Bir eleştirisi”, **İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:41, ss:9-26,

- PARETO Vilfredo, (2013), **Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kuramsal Bir sosyoloji Uygulaması**, Doğan Merve Zeynep (Çev.), Doğu Batı Yayınları, 3. Baskı, Ankara
- PERNOUD Regine, (1991), **Burjuvazi**, Kılıçbay Mehmet Ali (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul
- POGGİ Gianfrance, (2011), “Yurttaşlar ve Devlet: Geçmişe Bakış ve Muhtemel Gelecek”; **Devlet ve Yurttaşlar**, İş Bankası Kültür Yayınları, Aksay Gökhan (Çev.), Skinner Quentin ve Bo Strath (Ed.), İstanbul, ss:39-52
- POPPER Karl, **Açık Toplum ve Düşmanları, Cilt-1**, Tuncay Mete(Çev.),Liberte Yayınları, 2.baskı 2008, Ankara
- POPPER Karl, **Açık Toplum ve Düşmanları, Cilt-2**, Rızatepe Harun(Çev.),Liberte Yayınları, 4.baskı 2010, Ankara
- RAYNAUD Philippe ve RİALS Stephane, (2003), **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, Yerguz İsmail-Kamil Sevil Necmettin-Ergun Emel-Dili Hüsnü (çev.), İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, ss:270-280
- ROUSSEAU Jean Jacques, (2007), **Toplum Sözleşmesi**, Timuçin Ali (çev.),Bulut Yayınları, İstanbul
- ROUSSEAU Jean Jacques, (2013), **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, İleri R.Nuri (çev.), Say Yayınları, İstanbul
- SARI Selime, (2012), “Küreselleşme”, **Siyaset Bilimi**, ATILGAN Gökhan ve AYTEKİN E.Atilla (Haz.); Yordam Kitap, İstanbul, ss:237-255
- SARITAŞ İbrahim (2006), “Küreselleşme”, **Feodaliteden Küreselleşmeye**, Lotus Yayınları, Erdem Tefvik Erdem (Ed.), Ankara, ss: 389-427
- SAYGILI Abdurrahman, (2014),”Jean Bodin’in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı: 63 (1), ss:185-198,
- SCHMITT Carl (2014), **Parlamentar Demokrasinin Krizi**, Zeybekoğlu Emre (Çev.), Dost Kitabevi Yayınları,2014, Ankara
- SCHMITT Carl, (2005), **Siyasi ilahiyat**, Zeybekoğlu Emre (çev.), Dost Kitabevi,

2.Baskı, Ankara

- ŞİEYES Emanuel Joseph; (2005), “Üçüncü Tabaka Nedir?”, Koray Nesrin (çev.), (Der.)**Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi Yeni Çağ**; TUNCAY Mete (Ed), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2 Baskı, İstanbul, ss: 523-543
- SMİTH Adam, (1985),**Ulusların Zenginlinin Niteliği ve Nedenleri Üstüne Bir İnceleme**, Yunus Ayşe ve Bakırcı Mehmet (Çev.), Alan Yayıncılık, İstanbul
- SUĞUR Nadir, (2010),”Toplumsal Değişme ve Küreselleşme”, **Toplumsal Değişme Kuramları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2133, YEŞİLDAL Hatice (Ed.), Eskişehir, ss:120-140
- SUNGUR Zerrin, (2013), “Kendisiyle Yüzleşen Toplum: Risk Toplumu”, **Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2881, SUĞUR Serap ve GÖRGÖN BARAN Aylin (Ed.), Eskişehir, ss:78-93
- ŞAHİN Bican (2013), “Liberalizm”, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler**, Orion Kitabevi, ÇAHA Ömer ve Şahin BİCAN (Ed.), Ankara, ss:39-102
- ŞENER Bülent, (2014), “Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet ve Egemenlik Olguları”, **Tarih Okulu Dergisi** (TOD), Yıl 7, Sayı XVIII, ss: 51-77.
- ŞENER Mustafa, (2012), “Baskı Grupları”, **Siyaset Bilimi**, ATILGAN Gökhan ve AYTEKİN E.Atilla (Haz.); Yordam Kitap, İstanbul, ss:223-237
- ŞENGÜL H.Tarık, (2012), “İktidar”, **Siyaset Bilimi**, ATILGAN Gökhan ve AYTEKİN E.Atilla (Haz.); Yordam Kitap, İstanbul, ss:43-57
- ŞERİATİ Ali, (1998), **Medeniyet Tarihi Cilt 1**, Keskin İbrahim (çev.), Fecr Yayınevi, Ankara
- ŞERİATİ Ali, (1999a), **İdeallerin Yenilgisi**, Özer Abdulhamit (çev.), İdeal Kitaplar Yayınları, İstanbul
- ŞERİATİ Ali, (2004), **Kapitalizm**, Arslan Yakup (çev.), Dünya Yayınları, İstanbul
- ŞERİATİ Ali, (1999b), **Dinleri Tanımak**, ÖZER Abdulhamit (çev.), Kahraman Yayınları, İstanbul
- TAŞ Seyhan ve GÜNAY Enver, (2015),”Antik Çağ Toplamlarının Özellikleri,

Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi** cilt:12, sayı:2, ss:141-166,

TAŞÇIER Feysel, (2008), “**Siyasal Alanın Belirlenmesinde Şiddetin Rolü Üzerine Üç Görüş: Hannah Arendt, Michel Foucault ve Gorgio Agamben**”
Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

TEKELİ Şirin, (1976), “**David Easton’un Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme**”, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset İlmi Kürsüsü, İstanbul

TRASK Scott, (2005), “Fransız Devrimi’nin Gerçek Sebebi Neydi?”, Canatan Bilal (çev.), **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı: 37, ss:1-9

TUĞRUL Saime, (2013),”Tek Tanrı’nın Aşkın Egemenliğinden Siyasinin İçkin Egemenliğine”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:46, Sayı:1, ss: 153-175

TUNCAY Mete, (2005), **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi- Yeni Çağ**; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2 Baskı, İstanbul

TUNCER Turhan (2011), “Emperyalizm Sömürgecilik ve Açlık”, (Der.) **Açlık ve Emperyalizm**: Mustafa KAYMAKÇI (Ed), İlkim Ozan Yayınları, Antalya, ss:249-259

ULUSOY Meliha Demet, (2012), “Post Yapısalcılık: Michel Foucault ve Jacques Derrida”, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2673, Serap SUĞUR ve Aylin GÖRGÖN BARAN (Ed.), Eskişehir, ss:118-137

USLU Ateş, (2012), “Demokrasi”, **Siyaset Bilimi**, ATILGAN Gökhan ve AYTEKİN E.Atilla (Haz.); Yordam Kitap, İstanbul, ss:125-141

UZUN Ertuğrul, (2014), “Hukukun Saf Kuramı Okuma Notları”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, sayı: 5, ss:52-63

WALLERSTAIN Immanuel (2001), “Humeyni mi? Saddam mı? Göç mü?”, Cinemre Levent (Çev), (Der.) **Medeniyetler Çatışması**: Murat YILMAZ (Ed), Vadi

Yayınları, 6. Baskı, Ankara, ss:249-251

WALLERSTEİN İmmanuel, (2010), **Avrupa Evrenselliği**, Kılıç Aziz Ufuk (çev.), bgst Yayınları, İstanbul

WEBER Max (1995), **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**, Ozankaya Özer (Çev.), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

WEBER Max, (2011), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı**, Aktan Emir (çev.), Alter Yayıncılık, Ankara

WEBER Max, (2012a), **Ekonomi ve Toplum, cilt:1**, Boyacı Latif (çev.), Yarın Yayınları, İstanbul

WEBER Max, (2012b), **Ekonomi ve Toplum, cilt:2**, Boyacı Latif (çev.), Yarın Yayınları, İstanbul

YEŞİLDAL Hatice, (2012), “Dünya Sistemi Kuramı: ImmanuelWallerstein”, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2673, SUĞUR Serap ve GÖRGÖN BARAN Aylin (Ed.), Eskişehir, ss:172-187

YETİŞ Mehmet, (2012), “Hegemonya”, **Siyaset Bilimi**, ATILGAN Gökhan ve AYTEKİN E.Atilla (Haz.); Yordam Kitap, İstanbul, ss:89-101

YILDIRIM Murat, (2004), “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 28, No:1, ss: 35-48

YILMAZ Nihat, (2014), “Antik Yunan Dönemi Karşılaştırmalı Siyaset Biliminde Siyasal Sistem Sınıflandırmalarına Genel Bakış”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, cilt:15 sayı:1, ss:123-138

ZEYBEKOĞLU Ali Emre (2009), “**Carl Schmitt’in 20. Yüzyıl Devlet ve Siyaset Kuramına Katkısı**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

<http://www.kuranmeali.com/index.asp>

<http://www.tdk.gov.tr/>

DİZİN

A

Avrupa, 2, 3, 7, 31, 35, 43, 46, 55, 66, 77, 83, 85, 97,
104, 107, 114, 117, 118, 122, 125, 127, 128, 129,
131, 132, 136, 137, 139, 140, 143, 144
Avrupa Birliği, 128, 130, 131, 132, 139

B

Birleşmiş Milletler, 3, 116, 122, 124
Burjuvazi, 2, 31, 43, 44, 54, 77

D

Demokrasi, 2, 11, 13, 34, 52, 62, 66, 67, 73, 74, 78,
81, 100, 102, 107, 120, 133, 141

E

Egemenlik, 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15,
16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 30, 34, 36, 44,
46, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 70, 72,
74, 76, 79, 80, 83, 84, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 95,
96, 99, 100, 101, 103, 106, 110, 119, 123, 126,
129, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142,
143, 144, 145

F

Feodalite, 29, 30, 31, 136

H

Halk egemenliği, 11, 76
Hukuk, 1, 4, 6, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22,
24, 27, 34, 39, 44, 51, 53, 54, 64, 65, 66, 69, 70,
71, 77, 84, 87, 101, 106, 107, 117, 118, 119, 120,
126, 130, 131, 138, 143, 145

İ

İmparatorluk, 34, 95, 96, 111, 131, 140, 141, 144,
145
İktidar, 2, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 28,
29, 31, 32, 33, 34, 36, 39, 47, 56, 62, 63, 64, 67,
69, 76, 91, 95, 96, 99, 100, 101, 109, 110, 111,

113, 115, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143,
144, 145

İnsan hakları, 54, 78, 83, 97, 100, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 116, 117, 118, 119, 120, 141, 143,
145

K

Kapitalizm, 43, 54, 89, 91, 99, 102, 112, 133, 135,
145
Kilise, 6, 18, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 43, 44, 45, 48, 53,
60, 136, 137, 144
Klasik egemenlik, 83, 93, 126, 139
Küreselleşme, 3, 7, 13, 84, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96,
97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 114, 116,
121, 122, 126, 132, 133, 138, 139, 144

M

Meşruiyet, 15, 18, 19, 24, 33, 80, 81, 91, 93, 145
Modern devlet, 1, 3, 19, 84, 111, 136, 138, 139, 145
Monarşi, 2, 7, 13, 44, 50, 52, 56, 60, 77, 136, 143
Mutlak egemenlik, 138

O

Olağanüstü hal, 10, 53, 84, 142,
Otorite, 7, 9, 13, 19, 21, 22, 24, 34, 41, 94, 95, 100,
110, 129, 136, 139

Ö

Özel mülkiyet, 52, 69, 70, 84, 85, 86

U

Ulus egemenliği, 77, 79, 143
Uluslararası, 1, 10, 13, 22, 24, 83, 84, 87, 88, 89, 92,
94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 107,
111, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124,
125, 126, 127, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 138,
139, 140, 142, 143, 144, 145
Ulusüstü, 92, 97, 106, 122, 123, 124, 126, 127, 128,
129, 130, 131, 132, 133, 134, 138, 139, 144, 145

Y

Yönetişim, 90, 103

